

In Loving Memory of
HARRY W. SONN
Given by
SAM & SALLY DAVIDSON
1978

REPRINTED FROM THE JEWISH QUARTERLY REVIEW
NEW SERIES
VOLUME XII, NUMBER 3

NOTES ON POST-TALMUDIC-
ARAMAIC LEXICOGRAPHY

BY

J. N. EPSTEIN

PHILADELPHIA
THE DROPSIE COLLEGE FOR HEBREW AND COGNATE LEARNING
1922

NOTES ON POST-TALMUDIC-ARAMAIC
LEXICOGRAPHY

BY J. N. EPSTEIN, Charlottenburg.

II

Sheeltot.

THE language of the Sheeltot (= She.) is on the whole the language of the Babylonian Talmud. But, as in the case of the language of the Geonim generally, it shows a particular resemblance to the language of Nedarim, Nazir, Temurah, Keritot, and Me'ilah, these tractates being distinguished from the others dialectally¹ (על instead of א, לחמא, לא אית, לא איכא, וסוף, למימרא, and so on), and characterized by 'older'² and fuller forms in the pronominal and verbal suffixes (דינהון, אינון, דין, דינין, דינון); further הלין instead of הני, הרין, הרין, הידין, מידעם, &c.).

There is no doubt, however, that the She. were composed in Babylonia, and thus furnish us linguistic matter of the genuine Babylonian-Aramaic type. The proofs are as follows:

1. The language which is Babylonian throughout, and is marked as such in orthography and vocabulary (אמיא, אומינא) מישוב לתא, מיהת, מיהא, הרוק, הדר הודרנא, בהדי הדדי, דיסקא, גודא, ברז

¹ Concerning these tractates see the article by W. Rabbinowitz in *ירושלים*, X, 233 ff., esp. 244-5.

² But to conclude from this that those tractates belong to an 'older redactional stratum', as Margolis does in his *Lehrbuch*, § 1 d, is an error (in accordance with this conclusion the She. and the Gaonic literature generally must be *older* than the Talmud!); comp. on the contrary note 1.

נמי; Persian: *אזינאקא*, *אומא*, *גורבא*, *דוּתקא*, *הם הכי*, *דוּתקא*, *גורבא*, *אומא*, *אזינאקא* and נמי (פרהוי).

2. Its Babylonian terminology (תא שמע) *אילו*, *מי*, *מאי*, *תא שמע*, *כי תיבעי לך*, *לא תיבעי לך*, *אם תמצי לומר*, *אי נמי*, *או דילמא*, *אלמא*, *היבא*, *הני מילי*, *אלא אי אמרת*, *אי אמרת*, *בעינן*, *ולא מיבעיא*, *למימרא*, *אמור רבנן*, &c.) and the almost exclusive use of the Bab. Talmud (a few citations from the Palest. Talmud and Midrash prove nothing to the contrary, comp. Poznański, *JQR.*, N. S., III, 405).

3. Passages, though citations from the Babli, which speak of the Babylonians and Babylonia as *אנן*, *לן*, and *ולא פליגי הא לן והא* in contrast to *להו* and *התם*: No. 5: *ואילו בטלו כותים עבדינן*: 46 (= 109): *כי סליק להתם בו' 35; להו אנן שליהותיהו קא*: 58: *חד יומא בו' והשתא מ"ט עבדינן תרי יומי והבא נהנו בו*: 68: *דאזיעד התם ונחת להבא*; *ibid.*: *עבדינן איסור* (comp. *Hullin* 49 b-50 a and *Pesahim* 51 a). [Furthermore, *She*. No. 100 paraphrases a difference of opinion in *b. Ber.* 35 a which is not called expressly a controversy, in a manner not unusual in the Babylonian Talmud *פירי דשאר אילני פליגי בה רבי חייא*: *בה תרי אמוראי במערבא ורבי שמעון ברבי חד אמר פירי דפרדיסא וכו' ומאן דאמר דפרדיסא לתוד מאי טעמיה פליגי בה תרי אמוראי במערבא חד אמר* (in *b.*): *דתניא רבי³ אומר*) *נאמר כאן תבואתו ונאמר להלן ותבואת הכרם וחד*

³ Cited in HG. *חלב*, ed. Venice (= V.), 132 b = Berlin (= B.) 549; comp. *טריפות*, fol. 129 a = B. 529. Nevertheless also R. Han. cites *Pes.* 51 a from *Hul.*: *והבא נהנו בו איסור*. Besides, it was already remarked by J. M. Freimann to *והזהיר*, II, p. 4, n. 90: *מכאן משמע דרא"מ חיבר*: *הבא* for *Babylon* and *התם* for Palestine occur also in *Anan*: *Hark.* 4 *ואף התם נמי*; *הבא*, *האכא*, 14-16, 21. Likewise in *Sherira's Epistle*, Neubauer, *Anecdota*, I, 22, 23, 27, 28.

^{3a} This Baraita from the School of Rabbi, *רבי רבי*, was considered by *She.* as post-tannaitic, Amoraic.

האמר קדש הלולים דבר שאמרים עליו שירה. Since this is no citation from the Babli the author must have composed it in Babylon.]

4. Furthermore, the single Sheeltot are to be considered from the very outset as of Babylonian provenance, i. e. as a collection of decisions and lectures^{3b} by Babylonian scholars (Geonim)—as far as they did not conflict with the personal opinion of R. Aḥai—in part literally transmitted, as already suggested, but without proof, by Reifmann.⁴ Thus the She., No. 58: ברם צריך הלכתא בשמואל כו' ה"ש דתניא בראשונה ברם צריך הלכתא בשמואל כו' למומרא דהלכתא בשמואל (quoted in the name of Aḥai, Responsa, ed. Cassel, No. 133), is mentioned in a responsum of Sherira as a decision delivered on a יבחה בבית דין דרבינא before the exilarch Solomon b. Hisdai in the days of R. Samuel b. Mari, Gaon of Pumbeditha (it met, however, with opposition), Responsa, ed. Harkavy, No. 183, p. 82: הוא דקא מצריך רב נחמן תלתא דאינון בית דין הדיוטות' ואמרי דבימי שלמה בר חכדאי ריש גלותא ביומי מר רב ישמואל נאון גם (פומבדיתא, פום פם = פום) אמירא בשבתא דריגלא קמי ריש גלותא ופסק⁵ כרב נחמן דהישולח לפייעיה בשמואל דאמ' שנים שדנו דיניהן דין אלא שנקראין בית דין הצוף' ואהדרוהו ואמרו ליה דרב נחמן דואלו מציאות טפי דיקא ודמיא להא ואיפסקא כר' אבהו קמי תרתין מתיבאתא. Again, Hai Gaon in Responsa, ed. Harkavy, No. 228: ואתם חבירינו שמרו מפינו דברים שהן מסורת בידינו מפי אבותינו ואבות אבותינו מדורות הרבה כלשון הזה' פנויה דנאי ולא ידעינן במאן זנאי

^{3b} ישאלתא דכלה' see below, *sub* 1 (ישאלתא).

⁴ בית תלמוד, III.

⁵ Comp. Nathan ha-Babli: של הפרשה בענין דורש גלות ודורש של אותו היום או יתן רישות לראש ישיבת פומבדיתא כו' וכשהוא גומר מתחיל בבקיעא ואומר ברם צריך את למילף ועומד זקן אחד חכם ורגיל זקן? חכם ורגיל Now was not R. Aḥai this

כשר או פסל ושאילנה ואמרה לא ידענא ליה הוולד שתוקי ואו אמרה מכשר הוולד כשר ואפילו חיזיה דאיבעל ולא ידעין לכשר נבעלה או לפסול ואמרה היא לכשר נבעלתי היא כשרה לכהונה ובתה נמי כשרה ואילו פנויה: resembles almost *verbatim* She., No. 95: דונאי ואולידה ולא ידע (so MS. E⁶) אי מן קרובין דאסירן לה זנאי דהוה ליה הולד ממזר אי מן הנך דהתירא אינון לנבה⁷ דהוה ליה וולד כשר הוה ליה שתוקי ואסור למיעל בקהלא די"י. ברם צריך אילו היכא דחזייה דאיבעל ולא ידע אי מן כשר אי מפסול ואמרה היא דמכשר נבעלתי כו' מו מהימנא או לא כו' אם תימצא לומר לגבי נפשה מהימנא כו' בתה לאינסובה לכהן מהימנא או לא כו' Likewise in the (by R. Samuel Gam'a), fol. 143 (Steinschneider in *Jüd. Zeitschrift*, II. 78): ופי אלהכות אלמנסובה למ' רב: יהודאי ז"ל ופי אלהכות מר' שמעון קיארא ופי שאלתות מרב אהא מיטבאהא תנר והיבא [ד]מיטבחה בהמה בעלת כוליה אהת . . . (wanting) . . . וקאל אדונינו . . . האי . . . אן הדה אלקול (in our copy of the She. משמא דרבנן סבוראי אתמר ובעין תלמוד נקיטין ליה⁸).

For a Palestinian origin, however, there is no evidence at all; for אלפא, אירא, צריך, ברם, שאלתא—which are quoted by Ginzberg—are good Babylonian-Aramaic words, since they occur in both the Babylonian Talmud and the Gaonic literature, as I shall prove further below.

The date of the composition of the Sheeltot is therefore to be placed before the Gaonate of his pupil Natroi (Natronai) Kahana—who was the cause of his emigration to Palestine—which, according to Ibn Daud (Neubauer, *Anecdota*, I, 63), lasted thirteen years, until 4521 (= 1072 Sel.), and hence began at 1059/60 Sel. Sherira Gaon, however, places in the year 1059 Sel. the beginning of the Gaonate of Rab Samuel b. Rab Mari, which is followed by

⁶ E = MS. Epstein, F = Cod. Merzbacher, Frankfurt.

⁷ E: פנויה דוניא וילדה ולא ידע אי מהנך; F: אי מרחוקים זנאי; ו' ולא ידעה; ed. V. קרובים הוא דאסירן כו'.

⁸ More in another place.

that of Natroi Kahana (the duration is not given), then Abraham Kahana (again the duration is not indicated), and then in the year 1072 Sel. begins the Gaonate of Rab Dōdai (Neubauer, *ibid.*, pp. 35–6). According to this statement Natroi's term of office would have to be shortened slightly, and 1061–1070 Sel. would be the date. At all events, the composition took place during the Gaonate of R. Samuel b. Mari, under the reign of the exilarch Solomon b. Hisdai (see Sherira), which is confirmed also from another source (see above under 4).

The place of composition is probably Pumbeditha,⁹ where subsequently Natroi became Gaon.

Whether his above-mentioned pupil, Natroi of Bagdad, took part in the redaction of the Sheeltot, cannot of course be maintained with any degree of positiveness. Redactional glosses, however, which are exceedingly ancient and are found in all our MSS. (אי נמי מיישרא דשאלתא, אי נמי) &c.) make it evident that the work has come down to us in the form of a later redaction considerably modified and shortened by his pupils. Further proof is furnished by many She. which are abbreviated and translated into Hebrew (as, for instance, No. 167—see *Hal. Ged.* and *Geonica*—No. 146, see *Hal. Ged.*, &c.), and also by a passage in No. 138: אמר רבא וכי בעינן תנאי כו', MS. E and RNZB^{9a} אמר מר רבא כי כו'.¹⁰

⁹ In שחיטה ה', fol. 214 b: ותגד פי ישאלתות מרוב אהא מיטבחה בפרשית: בהעלותך . . . ואעלם אן הרא אלאסתאר כאן הר גבוה ור' מובהק מובל בחכמה ומעאצר (!) למר רב יהודאי גאון ז"ל ומן אהל מכאנה נעני פום בריתא. Steinschneider, in *Jüd. Zeitschr.*, II, 79–80.

^{9a} MS. of R. N. Z. Berlin, quoted in his commentary על העמק ישאלה and in his Additamenta.

¹⁰ If מר רבא, the pupil of Jehudai Gaon (see Aptowitz. *REJ.*, LVII,

Assuming that Natroi Kahana participated in this redaction, we should have to expect in our She. also something of the Aramaic dialect of Bagdad, to which no doubt belongs the *ספר המצות* of Anan (see above), who, as a member of the family of the exilarch, probably had his residence in Bagdad.¹¹

I begin with the technical terms and other constant expressions. It should be noted at the outset that we can hardly speak about the She. 'citing' the Babli; where the latter is quoted it is often done in paraphrase, and even in citations the exact wording is not retained (see above *sub* 3; furthermore, e. g., *sub* 13 on הירא, הלין, אינן. 14, 15, 17, 18, 19, 21, 25, 29, 31, 43, 48, 71, &c.), but rather accommodated to the language of the She.

1. *שְׂאִילָתָא*. Every She. begins with the word *שְׂאִילָתָא* (pl. hebraized *שְׂאִילָתוֹת*, as the name of the book). The word is good Babylonian; it signifies there not only 'question' = בעיא, as Meg. 28 b: *הוּו קיימי ושאלו שְׂאִילָתָא מרבא* and Shab. 30 a-b: *שְׂאִילָתָא לעילא מר' כו' ולענין שְׂאִילָתָא*

246 ff.)? Now comp. also the *סדר הפרשיות* ed. Schechter (in print in the *Festschrift zu Ehren D. Hoffmann* [now Hebr. division, p. 263 ff.]) A *recto*, l. 1 f.: *א' רבא הל' בר' שמעי'* (= She. No. 47, והזהיר, I, 240-41); *ibid.*, l. 1. ff.: *א' רבא חרש שידע הלכת שחיטה הרי זה לא ישחוט (= ה' ראו 137) מעשה בחרש אחר שכתב הלכת שחיטה ובא לפני (comp. Rabba, H̄ul. 12 b) וא' אפעלפי כן לא ישחוט (שבב טוב =) ר' יוחנן הסנדלר או' כו' א' רבינו אבא כך הל' V. 23, II. 261, in the name of הנאן = R. Jehudai; ה' ראו, 6 on the contrary like א' רבא מה בין מבשל לישחוט אלא המבשל כו' : further, *ibid.*, l. 25: ה' ראו יהודה (against R. Dimi H̄ul. 15 b). As to the relation of Mar Rabba to 'R. Aḥa' we must call attention to *Kalla rabati* (comp. Aptowitzer, *l. c.*, note), ch. 4: מתקוף לה רבא כו' א"ל רב אחא כו'.*

¹¹ That Anan lived in Bagdad is proved by Ibn Alhiti (Poznański, *JQR.*, VIII, 432; ירושלים, X, 84). Comp. in addition the *Irakīyah* (إيراقية) in Targ. Onk., Berliner, *Massora*, 23, and below to *לא אית*, *sub* 14.

'so Rashi in accordance with MSS.), but also, as is frequently the case with the Geonim, 'responsum' (comp. my *Der Gaonäische Kommentar*, &c., pp. 83 and 160) and even 'lecture' of the Resh Metiba generally, as HG. *במורות*, ed. Venice, 138 d below: אילו פירושי דפריש מר רב: חנינאי ריש מתיבחה בשאלתא דכלה naturally is the correct reading; concerning בלה see below, the passage quoted *sub 2* and *sub 85*).

2. Every She. opens then (after the word שאלתא) as follows: ד—מחייבין דבית ישראל, ד—מחייבין דבית ישראל כו'—אסיר להון לדבית ישראל כו', דאילו כו'¹² ד—אילו כו' (No. 19), דאזהרניהו קב"ה כו' (167 and 102). The ד is the Bibl. Aram. ܕܝ, Papyri זי (comp. my '*Weitere Glossen*. &c.' in *ZAW.*, 1913, p. 235), Syr. ܕܝ = לאמר, as introducing the direct speech. It is preserved in the Talmud as far as I know only in the following places: Suk. 46 b: לא לימא איניש; Ket. 53 a: אטו מו קאמינא לך דעול ועשייה; Ker. 3 b: לינוקא דיהיבנא לך מירי; *ibid.*, 18 a: אמ' א"ל דהא פלוגתא דר' יוחנן ור"ל כו'; Me'ilah 14 b: אמרי דהילמא בעי כו'; Sanh. 46 b 'Aruk: הוה אמר ליה דעבד ארגו (דעבד ארון וקבריה ביה דעביד ארגו „כלומר חתנהו בארון"); *RCH.*: אימר (אימור) דאמרי אנא. אימור דמחוסר זמן הוה: comp. Rosh Hashanah 6a: אימר דאמור רבנן. But it is quite frequent in Gaonic literature as well as in Anan's writings: HG. גיטין, ed. Ven., 79 a (B. 325): בעו רבנן קמי מר רב חנינאי גאון בכלה רבתי דנכרי לא הוי שלוח כו' מהו דכתבא דנן כו'; Responsa, ed. Hark., No. 555: למיכרביה כו' דכתבא דנן כו'; *in the* 'Formularies of

¹² No. 60 E has: שאלתא דמחייבין בית ישראל, F: שאלתא דאילו מאן, דאילו מאן; likewise No. 115 E, F, and Oxf. c. 18 (fragment): דאילו; No. 44 F: ברם צריך דאלו בכור כו'; and 130 F: ברם צריך דאלו מאן כו'; otherwise here without ד.

Decrees, &c.', by Aptowitzer in *FQR.*, 1913, pp. 23 ff., No. IX (p. 29): כו' והכי ; אמרת דפל' בת פל' כו' והכי ; אמרת דפל' בעלי שכיב כו' ; חמדה ננוה Responsa, No. 13 : ואי כתבי סהדי כהאי לישנא דקנינא מן ראובן דבטיל כו' . In She. not rare even in other connexions: No. 10: דאמר לי רב (דנטרתיא E) ואמר שומר שני דכי אורחא נטרית יתה ; כהנא דכי הואי בי כו' ; ואמרה דאנא עשור נכמי בעינא : 21 F (כאורתיה E and F) ; אי נמי כתב ליה דיסקא : 72 E and F (הא קא E) ; הא אמרה דלא בעינא ואמרה היא דמכשר נבעלתי כו' ואמרה היא : 95 ; דשרר לי ביד פלוני כו' ואמר ליה דלא שוי הכי ואנא : 113 ; (מעברנא E F) דמכשר אעברנא (likewise E, but F wrongly) ואישתבע ליה דלא נולתיך : 119 ; בהכי מוזבנינא לך דבשעתא דאמרו ליה לאהרן דמשה : 130 E (! נוליה F) ; וקא אמא דלא : In Anan, Hark., 5 ; מן דעתיה הוא דיהב לך אמא חקותי תשמרו קא מוהר להון דנטרתיא (= דנטרתיא) : 6 ; תלביש כו' הכי קא [אמא] ליה רחמ' למבשרת ציון : 13 ; לנפשיכון לאוריתא קא אמא לך דחרופינין ליבנך באוריתא : 24 ; and דאמרי לישראל כו' HG., ed. B., 63 ; ומתבעי ליה לאודועי דאנא לא קא מברכנא : *ibid.*, 326 ; ועננה דאתיה לבי דינא ואמרה דהו עאלי (= עלי) שהדי כו' : (ed. V., 79 a עליו, hence the correction by Hild. is unjustified) ; ואי אמר ליה לוקח דבעינא : 109 c הלואה, ed. V., למיכתב כו' אמר ליה לוקח דאנא מכי יהבי לך כו' ; *ibid.*, d : (= ed. B., 448, 449) ; ולימי' להון דהני זוי דפלניא אינון כו' : (ed. Schl., 121) ; ה' ראו, ed. Schl., 121) ; HG., ed. V., 66 c (B., 315) ; נט חליצה ; וכן אמרת פלנית דאנא הוה נסיב לי כו' ; Responsa, ed. Cassel No. 41 (comp. my 'Rechtsgutachten, &c.' in *Fahrbuch der jüd. lit. Gesellschaft*, IX, 261) ; יביל נינול למימר ללוקח דאנת : א"ל דאת : Responsa, ed. Hark., No. 546 ; בהדי ארעאי כו' ; ואמ' דעיני לי בחושבאני כו' : No. 554 ; מהימן כו' ; אתת לי אנרתא מכותו (מביתי r.) דראובן : No. 43 ; דסמכותי עליה כו' לבתר יומי אמר לן האי ראובן דשמעון כתב לי כו' ; ולימא קמי בי דינא : *Geonica*, ed. Ginzberg, p. 101, last line : א' לה בר ראובן דבערה מדינתא היא כו' : *ibid.*, 212, l. 16 ; דאנא כו'

‘ואמרת ליה דאנת זבנת גריוא כו’; *ibid.*, 213, l. 21: ‘מאי טעמא בעית כו’; *ibid.*, 214: ‘מאי אית ליה לבעל למימר דהא איתתא כו’; (= ואילא) אמרה אין[תתא] [sic!] דולד דילי כו’; and finally 267, l. 3: ‘and as to his saying: come ye, let us remove him, &c.’, תו = תו, imp. pl., as, for instance, Baba batra 22 a: (תו אכלו בישראל). Comp. Land., *Anecdota Syriaca*, III, 3, l. 20: ‘ואמרו דתו נבנא לן קריתא.’^{12a}

עמא דבית ישראל is an abbreviation for דבית ישראל, as in No. 1: עמיה דבית ישראל (E and F דבית ישראל), as likewise in the Bab. Talmud דבי נשיאה, דבי ריש גלותא, דבי עמלק 17–18, in Pal. Talmud frequently אילין דבית פל’ (similarly Syr.). In Targ. Yer. I in direct speech: עמי בני ישראל (often), in Targ. Yer. II: עמי בני בית ישראל (עמי עמי), Exod. 20. 1; 23. 2, 19; 34. 20 (עמי עמי בית ישראל); Lev. 19. 16 (עמי בית ישראל), 26 (same); Deut. 14. 22 (עמי בני ישראל); 25. 4 (same); Pal. Talm. Ber., V, 9 c: ‘ואילין דמתרגמין עמי בני ישראל כו’.^{12b} [Mand. דבית אמה אילין דבית אמה, Sidra r. I, 45, 5 fr. below, 120, 9, 10.]

דאילו. דאילו is frequent in the Bab. Talmud, note particularly Pes. 5 b: כיון דאילו מיניב ואילו מיתביד ברשותיכו דאילו קאי כו’.

3. והיכא. After the introduction follow details, often prefaced by והיכא (e. g. Nos. 6, 17, 20, &c.) in the sense ‘if’, *si*, of the legal codes, Syr. אן (אין). In this sense היכא appears here for the first time (then frequently in HG., &c.). Comp. והיכא in Anan, ed. Schechter, 12, 21; 14, 14.

4. ודאי. Then follows very often (usually before ברם ודאי) as an introduction of a case about which there cannot be any doubt: ‘this is certain’ (that if . . .), e. g.

^{12a} See Addenda, No. 16.

^{12b} See also Landauer, *Festschrift Harkavy*, p. 26.

No. 17: 'ודאי אמר ליה זיל כו'; 20 E: 'ודאי אמר ליה תא כו'; 38 *bis*, 43: 'ואי ודאי כו'; 50, &c. In the Bab. Talm. we usually find פשיטא instead (also in She., No. 42—citation from Sanh. 74 b—'כו' בעי ר' כו'; No. 154: 'פשיטא שערי כו' ברם כו'; and No. 170: 'ודאי) ודי (ודאי) in הלכות ראו, e.g. p. 8.

5. ברם צריך. Then comes the 'question' which begins (often) with ברם צריך, or ברם alone, as the She. from the Petersburg MS. in the ed. Wilna, III, 226; *Geonica*, 386 = No. 44; *ibid.*, 372 r., l. 25 and v., 7; Hark., No. 376, p. 191, a citation fr. No. 124; HG., ed. V., 57 b—ed. B., 275: ברם צריך—; *ibid.*, 57 d—ed. B., 277: ברם צר—, wanting in She.; והוהיר I, יתרו, fol. 32 a, She. No. 115 F: אינמי ברם אלו; היכא כו', No. 124 F: ברם אלו היכא כו'; &c. The complete formula was ברם צריך את (צריכין אנו) למילף (or צריכין אנו) according to the testimony of Nathan ha-Babli (Neubauer, *Anecdota*, II, 84, cited above, p. 301, n. 5). So it is still found in the ed. (ed. = ed. Venice 1546, which I use exclusively throughout) Nos. 1, 2, 65; abbreviated to ברם צריך למי' in Nos. 133, 135 ll. 1 and 3, 142 l. 2, 146, 168; ברם צריך למי' in No. 139. Beginning with No. 97 the abbreviation למי' has been resolved erroneously into לומר, למימר, which is always missing in MSS. E and F. The complete formula mentioned above is still preserved in MS. F, Nos. 35 and 44 (margin); *Geonica*, 371 (ברם צ' א' למי'), 380 (ברם צריך את); in my Vienna fragment, *ƒQR.*, 1914, 420 ברם צריכין אנו למילף), likewise in the pl. ברם צריכין, in Tanhuma, חקת = No. 137); MS. Oxford (fragm.) hebr. d. 63 (2826₃₁) fol. 55 v., No. 33 *bis*, fol. 56 r., No. 34; (2826₅₀) fol. 99 v., No. 4, fol. 100 r., No. 10 *bis*, 100 v., *ibid.*, 101 r., No. 96; HG., ed. Berlin, 219 (wanting in She., No. 103); abbreviated to

למילף ברם צר' MS. Oxf. (fragm.) d. 48 (2760₁₀) fol. 23 r. (No. 6), 23 v. (No. 7), 24 v. (No. 8); Oxf. (fragm.) e. 16 (2660₈) fol. 12 r., No. 4 (בר' צר' למ') and fol. 12 v., No. 5 (the same).

ברם is not confined to Pal. Aramaic, as Ginzberg maintains, but was also used in Babylon in public inscriptions, as e. g. Baba batra 58 b: ברם טאבי דיהוראי אמרי, and in lectures. For this assertion we have not only the above-mentioned testimony of Nathan ha-Babli, but also such Babylonian-Hebrew passages in the Babyl. Talmud as the frequent דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי ברם כן אמרו Erub. 16 b (R. Naḥman in Nehardea), Shab. 63 b (R. Dimi, *ibid.*), Ḥullin 56 a (Ze'iri, *ibid.*), Erub. 104 a, B. B. 127 a and Nidd. 68 a (Rabba in Maḥoza); comp. Yeb. 108 b: אמר רב יהודה: אמר רב כו' אמר ר' ישמעאל בר' יוסי לון לא הוצרכנו כו' ברם כן שאלו כו'.

However, this word was preserved later in Babylonia (nor is it very frequent in Syriac), like many another word, only in the official language.

צריך signifies in She. not as in Yerushalmi 'it is doubtful', but, as already mentioned, it was shortened by the copyists from למילף את צריך, and this certainly is good Babylonian, B. m. 101 a: ברם צריכה רבה; *ibid.* 16 a: ברם צריכה רבה; Naz. 19 a: לא צריכיתו; לא צריכה לפנים; Bek. 31 a: רב הונא בר חייא איצטריכא; לא נצרכה אלא, צריכא ליה שעתא, &c.

6. אלפא. ברין שמיא. A blessing precedes the answer to the 'question': No. 1: דיהב (ברין דקוב"ה (ברין דהמנא F) לנא אוריתא ומצותא על ידי משה רבנא לאלפא (למילף ולאפא F) עמיה דבית ישראל. So also Nos. 64², 125, and No. 7 MS. Oxf. d. 48, fol. 24 r., margin; abbreviated to ברין שמיא Nos. 66, 92, 121, 145, 154, 165, 166, and 170; ed.

Wilna, III, 226; *Geonica*, 381, and HG., ed. Berlin, 235 (wanting in our copy); shortened to בריך, *Geonica*, 364, 368, 371 (ברוך שמייה); והוהיר, I, 152 (= 157 שמייה), 277 (ברוך שמייה), II, 69, line before last (ברוך r. בריך), 101, 119, 141, 160, 174, 188, 222, 255, and 275. In MS. F, beginning with No. 6 up to 58 throughout: בריך שמייה דקוב"ה, or בריך שמייה וכו', or even בריך. Otherwise it is missing altogether.

ברוך רחמנא: comp. Ber. 54 b: בריך שמייה דקוב"ה דיהב כו'; בריך רחמנא דיהב מלכותא כו'; 58a: בריך; Shab. 88a: בריך; but רחמנא דיהב אורימן תליתאי כו' also otherwise (comp. also the קדיש prayer: יתברך כו' ישמיה: יתברך שמו של הקב"ה שבחר כו' (דקוב"ה), Hebr. HG., ed. B., 15: This introduction is quite frequent in the later Midrashim.

אלפא likewise is not confined to Pal. Aram.; as a matter of fact it is found in b. Naz. 4 a: לאלופי שבר שבר למקדש; and in Anan, ed. Hark., 22: מליף, מלפין, אלופנון, אלופי; in a question from Basra to R. Moses, Gaon of Sura, *Geonica*, 214₆: דנפיק מנך טעמא מלפך: and Yeb. 63 a: אלף and אלף was therefore current in Babylonia alongside with ילף.

7. Then follows: אימור כן תנו חבימיא במתניתא דילנא (whereupon . . . תנו רבנן, or . . . תנן), No. 64² (E and F have אמור כן תנן חבימיא דילנא), 66, 92 (which in E and F is found in תנא), E אמור כן תנו חבימיא and F אמור כן תנן חבימיא דילנא (במתניתא דילנא), 121, 154 E אמור כן כו', 165 אמור כן כו', 166, 170 E אמור), and thereupon the Derasha. Now Reifmann (בית תלמוד, III, 28) made the most absurd suggestion that it is a mistake for עימ"ר = עימ"ר = עימ"ר, and this was incorporated in the אהא, s. v. אהא, without the least scruple! But, indeed, it is the imper. אימור or אימור.

¹³ But 64 has indeed על ידי משה רבינו ע"ה preceding!

'say'! in Babli אימא אימר (Aboda zarah 10 a : לעילא); in Pal. Aram. אמור (מור) and אימר (Dalman, *Grammatik*, p. 246); in ה' ראו 105 : עין תער = אימור of HG., ed. V., 96 d,¹⁴ (see also below *sub* 35), comp. איפוך and Mand. אמאר and אמור (Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 242). It is an exhortation to the interpreter, אמורה, מהורגמא, standing near the learned lecturer, to begin the Derasha (comp. Sanh. 7 b *et al.*).

מתניתא דילנא. No. 64 follows a Baraita; 66 Bar.; 92 F Bar.; 166 Mekilta de R. Ism. (but cited here from Zeb. 116 a); 121 Mishnah, 125 Mish., 154 Mish., 165 Mish., and 170 Mish.; HG. Gittin, ed. Berlin, 317 (the whole She. is wanting in our copy): ותנן במתניתא דילנא Mish.; *ibid.*, Kiddushin 340 (missing partly in our copy) ותנן במתניתא דידן Mish.; *ibid.*, Shebuot 499 (missing partly) ברתנן במתניתא דילנא Mish.

Ginzberg concludes from this fact that here מתניתא דילנא is employed for Mishnah and Baraita, that the author lived at that time in Palestine, where everything was called מתניתא. But also in Babli תנינא (= תנינא 1 pl., written תנינא, She., No. 48⁴, HG., ed. B., 200 = תנן, in Yer. תנינן) is used for Baraitot, e.g. Ber. 8 b, Taan. 21 b, B. m. 59 b, 73 b, Hul. 29 b, where Rashi, it is true, resorts sometimes to the explanation תנינא תנינא (Taan., *l. c.*; Ket. 53 a); but on the other hand it is evident that תנינא refers also to Mishnah (e.g. Meg. 27 b, B. m. 4 b, and frequently להא דתנו רבנן), likewise the frequent תנינא תנינא נמי תנינא, which is used even

¹⁴ Otherwise ה' ראו translates אימא by אמור, 28, 64, &c. The ראו ה' construe אימור ד- אימר (אימור ד-) as imp. also elsewhere; p. 44 : אמור (אימור) היה נושא בו : 61 : אמור (= אימור) ברשות לוקח היקר אמור שאמר (= אימור דאמר) ר' יוסי בין : 130 : מתחילה ועבשו פרעו אם אחזירה : but it occurs also in the first pers., p. 93 : בוי ואימור שיש לו בו. See also below, *sub* 35.

for Baraita, e.g. Ker. 22 a 'אָפּ אַנן נמי תנינא דתניא כו' Furthermore Ber. 22 b : בעל קרי כו' בד"א (Tos. II =) 'לעצמו אבל לאחרים ארבעים סאה כו' תנינא במה דברים אמורים כו' Entirely against Ginzberg's view speaks the word תְּנִיתִיקָה, which is likewise used for Baraita (e.g. B. m. 23 b). Also מתניתין and תנן for Baraita has survived, despite all the corrections of the levelling revisers: מתניתין, e.g. Ned. 55 a (She., No. 121, has תנינא instead!), Tem. 14 b : דלא תיסמי כו' ; on the other hand מתניתא for Mishnah Tamid 28 a ! comp. B. m. 104 a : הני תרתי מתניתא. Further, innumerable times תנן for תניא, where we could not possibly invoke corrections, e.g. Ber. 27 a : מאן תנא להא דתנן (= *Mekilta* בשלה), Yoma 83 b : רבי אבא מתני : היינו דתנן מים ראשונים כו' (see R. Isaiah Berlin, *ad loc.*), B. m. 119 a : ותנן נמי גבי ערלה ; Hūl. 6 a, 14 a, where the editions have דתניא, but the Tosafists had דתנן — דתנן also Erub. 36 b, Yoma 55 b, and Suk. 23 b according to Tos. and R. Hān., *ad loc.*, likewise Git. 28 a (25 a erroneously דתניא), B. ḳ. 69 a, and Me'ilah 22 a — ; further Hūl. 14 b, 15 a, 31 b, 58 a *bis*, 69 a, 77 a, 82 a, 111 b, 125 b, 138 a (see the marginal glosses), and even תנן התם 87 b (see Tos., *s. v.* תנן!) and 120 a (see the marginal gloss)—all this in one tractate!—and many more.¹⁵ Attention should also be called to Beṣah 16 b : ת"ר כו' = אתם שונים) משום דשלה ר"א לגולה לא כשאתם שונים בבבל רבי כו' (תניתוה for Baraita). Similarly *vice versa*, תניא for תנן is very frequent (comp. Ginzberg, *Geonica*, p. 190, and Aptowitzer, *MGIWZ.*, 1911, 637, and ראבי"ה 89, n. 8.^{15a}

¹⁵ Comp. in addition Tos. Suk. 4 a, *s. v.* בית, *ibid.*, 18 a, *s. v.* אין בארובה, and Nid. 26 b, *s. v.* בתחלתו, likewise *Sepher Keritot*. [See now also further proofs by R. Baruk b. Samuel in R. Bezalel's התלמוד בכללי, Hoffmann. *Festschrift*, p. 216-17, No. 421.]

^{15a} [More detailed data on this theme, in my book *Der Mischnatext und seine Überlieferung* (in MS.). See also *Jahrbuch*, XII, 121 below.]

שנו רבותינו, Hebr. שנו חכמים (125 = 87), תנו חכימא (167), comp. the beginning of the sixth chapter of Abot: וישנו חכמים במשנה והוהיר in, שנו חכמים בלשון המשנה כו' &c.; similarly in the later Midrashim.

ואמרי חכימא שכ"ת אסור למכתב: החכימא, in She., No. 66^e F: אלא בעורות שעבדין בעפצים כו' likewise HG., ed. B. 38: ואמרין חכימא ורוויא זביניה כו' (in ed. V. here: פסק, no doubt, as is the case frequently, from the She.). The She. have usually אמור רבנן.

After the Darasha: ולענין שאילתא דשאלנא קדמיכון ה"ש כו' (Nos. 1, 64, 92, 154, 165, 166, 170, and MS. F, Nos. 6 and 7) or merely ולענין שאילתא (No. 66; MS. F from Nos. 9-58 throughout). On ולענין שאילתא, see the parallel above *sub* 1. שמע תא as in Babli.

8. למימרא. As an introduction to the closing sentence of an argument the She. employ למימרא in the sense of לומר of the Baraitot (e. g. B. k. 23 a) or אלמא of the Babli: No. 10 = 37 למימרא דהילכתא כרב, 21 *bis* (for the first למימרא למימרא Ket. 68 a קמ"ל), 27 end, 51² end, 58 *bis*, 80, 88, 96 *bis*, 103, 126, and 152 *bis*.¹⁶ Further, in the sense of כלומר (פירוש) Nos. 14, 29 (למימרא דחלמא בישא כו'), and 95 (למימרא דמספקא, F למימרא דמספקא). It is used frequently in Babli to introduce a retort, a question: למימרא כו' והאמר כו' (מיתבי), or in the sense of לימא, נימא (למימרא כו'), or in the sense of לימא, נימא frequently) Ber. 13 a *bis*; but in the same sense as She. Ned. 35 a, 58 a, Naz. 39 b, and Me'ilah 25 b!

9. אמר מר, לימא מר, and the like. אמר מר in the Talmudic sense only, No. 35: אמר מר אינה כו' (this is said at the beginning of the No.); likewise HG., ed. V., 39 a above: אמר מר כו';

¹⁶ No. 32: למימרא דבשני כו', מבכלל דבשני ריעבון כו', F has למימרא דבשני כו'.

ibid., 41 d: 'אמר מר דברים שבצינעה כו' (פסק) which was stated previously in HG. For this purpose the She. employ מימר קא אמרין (see below); in its stead we find frequently in the She. the expression ובי לימא מר כו' and מר with the third person of a verb inst. of the second: No. 31, 'לא לימא מר דבדוכתיה, 48¹; וכי לימא מר הכא נמי שביק כו', 68; 'ואם תאמר: 3, II (וזהוהי) =) וכי לימא מר בעלי מומין כו', 86; 'לא לימא מר דשלייא, 86; (ישיש בבחמה בעלי מומין כו' לא לימא מרשלייא); 118, 'וכי לימא מר אי בפטר רהם כו', corrupt No. 32, 'לא לימא מר דאית ליה E) לא ליבמ' מר מה דאית לי כו', F דאי מצרין ליה מר משיכה כו', 33; 'לא לימא מאן דאית ליה 48²; כי עייף ליה מר, 127; רבי מטח ליה מר כו', 71 end, אמאי קא מחייב ליה מדאנזליה קמא, r. with E and RNZB. (אמאי קא מחייבת ליה אההיא שעתא דגולה, 43 a: b. B. m., מר אנזילה. Likewise HG., ed. B., 178 (where the whole is probably derived from the She., but is missing in our copy): לא נימא מר (ed. V., לא תימא), ed. V., קדוש (which no doubt belongs wholly to the She.) 12 c: ולא נימא מר דהני כילי (ed. B., 44, מר (!ולא והאמ' מר); comp. further *Seder R. Anram*, ed. Frumkin, I, 84: 'וכי לימא מר בשלמא בחול כו'; corrupt in *Pardes*, ed. Const., 57 b: 'וכי תימא מר תינח בחול כו'; Siddur Rashi, 3: 'ובר (וכי לימא מר) ממידה במה זימני וכי תימא בשלמא כו'; probably from the She. also HG., ed. V., 96 c: 'ואי אמר מר כו' ואי 'ואם תאמר כו' (= Hal. Pes., ed. Schlossberg, 39: 'ואם תאמר כו' and HG., ed. V., 130 b (= B., 537): 'וכי מצרין ליה מר כו' (not in b. H.ull. 55 b).¹⁸ This expres-

¹⁷ Sherira פירושא דרבנן סבוראי and שערין צדק 94 a-b quotes this as פירושא דרבנן סבוראי and adds: 'אלין כילין בסדר הזה ובלשון הזה אתאמרו מישמא דרבנן סבוראי (כתלמוד 1) וסדרין בפומיהון דכולהו רבנן בתלמוד (כתלמוד 1) JQR., N. S., IV, 435, n. 11, and above, p. 302.

¹⁸ The halakah of גלודה is quoted in the name of R. Aḥai.

sion, which in the She. is addressed to the public, is preserved in Babli, as far as I know, only Ned. 71 a: 'איבעיא להו כו' אי אמר מר כו' ואי אמר מר כו'.^{18a}

10. מימר אמור רבנן, מימר קא אמרינן, מימר אמרינן. In connexion with an already mentioned halakah, to which then a further query (ברם צריך) is appended, the She. make use of מימר קאמרינן: No. 15 end: 'מימר קאמרינן' ; 26: 'אי נמי ברם צריך מימר קאמרינן דמחייבנן כו' ; 54²: 'מימר קא אמרינן נר כו' ; *ibid.*: 'אי נמי מימר קאמרינן' ; 48 F follows the second She.: 'אי נמי ברם צריך מימר דאמרינן אלו מאן דאפקוהו כו' והיכא כו', whereupon comes a whole She.—somewhat abbreviated, it is true—which is wanting in our copy, but is still preserved in HG. in its greater part; 100: ברם צריך מימר (stated previously in the She.), and 129 E and F: 'ברם צריך מימר אמור רבנן אסור לקבולי כו' (in the She. above).¹⁹ Further *Geonica*, 371 (corresponds to No. 96): ברם צריך את מימר קא ; 380: 'ברם צר' א' למי מימר קא אמרינן' ; 381: 'מימר קא אמרינן דמחייב איניש אחני חמשה' ; 381: 'מימר קא אמרינן דאסיר כו' = HG., ed. V., 31 b (= B. 156), in accordance with which the She. *Geonica* is to be corrected and completed²⁰ (which Ginzberg failed to see); Hebr. in She., No. 146: 'הרי אמרנו שנים כו' (the whole number is extremely abbreviated, but is preserved to a great extent in HG. and *Hal.*

^{18a} On the other hand there is found in Babli אמרת Suk. 38 a and Naz. 60 a, inst. of מר.

¹⁹ No. 137 E has: 'אי נמי ב"צ אמור רבנן כלי כו' . . . אסירי, אי נמי ב"צ אמור רבנן כלי כו' ; F: 'ברם צריך אמור רבנן כלי כו' (stated in the She. above).

²⁰ p. 380, after מי אמרינן אפילו כיבוד דיום הכפורים ; a lacuna ; whereupon supply from HG., *l. c.*, as follows: [מימר קא אמרינן דמאן ; אי נמי מימר ; דאביל ביום הכפורים] מחייב כרת כו' קא אמרינן.

²¹ הרי אמרנו, II, 113 = She. No. 85. והזהיר, I, 35 ; הרי אמרנו, II, 113 = She. No. 85.

Pcs. fragment^{21b}). Again, in the She. extant in the HG.: HG., ed. V., 37 b (= ed. B., 187): 'ולענין מוקצה מימר קאמרינן בו' (almost the whole of *יום טוב ה'* certainly from She.); V., 57 b (= B., 275): 'ברם מימר קא אמרינן היכא דנפול בו' (B.: ברם צריך: ברם צריך בו); *ibid.*, 57 d: 'ברם מימר קאמרינן דאילונית בו' (B., 277: ברם צר' מימר בו); V., 123 d: 'ה' כבוד; ברם צר' מימר בו' (B., 479): 'מימר קאמרינן (קא אמרינן) מאכיל ומשקה בו' (= She., No. 56). In Babli *מימר אמר* is quite frequent.

11. קתני. As an allusion to something already mentioned the She. employ often the term קתני (inst. of *מר אמר* of the Babli): No. 58, 'קא תני דיני ממונות בו'; 74, 'קתני למול'; (likewise E, but F erroneously *מיחת* את בו). However, this is the case already in Babli, comp. Me'ilah 2 a, 7 b, 8 a, 12 b, 13 a, to which Rabbinowicz (*l. c.*, 235) has called attention.

12. איתבעי. In Babli איתבעי is used both in the sense of 'being asked', properly 'being sought' (comp. *נתבקשה הלכה*), 'being needed' (comp. *ברם צריך* above), and in that of 'be in need of, have to'. However, B. b., 58 b: *תמן מתבעו סמנין* (are asked, are needed); Ned. 50 b: *מאי סמא מתבעי ליה* (is necessary to him); Suk. 53 a (in the mouth of R. Johanan, it is true): *לאתר דמתבעי* (whither he is to go); Sanh. 98 a, MS. Karlsruhe (in Margolis, *Grammatik*): *דילמא מתבעינא* (perhaps I am asked for); Moed k. 28 a: *ולא מתבעי* (and it is not asked for), antonym *מישחכה* ולא; in Yerushalmi it occurs frequently in the sense of 'being searched', e.g. Erub. I, 19 a: *איתבעת מתני' ולא אישחכה'*, likewise in the sense of 'be in need of, have to', e.g. A. z., I, 39 b: *אנא מיתבעי מיקרי*. The She. employ predominantly in the sense of 'have to' (with *ל'*): *מתבעי* (*מיתבעי*), so ed. V., Nos. 1, 3 (here E and F

^{21b} [See now J. N. Epstein in the *Jahrbuch d. j. l. Gesellschaft*, Ffm., XII (1918), p. 123.]

מיבעי, 4 (מבעי, F), 8 thrice (likewise E and MS. Oxford d. 48, fol. 24 r., F on the other hand מיבעי in the first and last), 15, 16 (E מיבעי), 18 (F מבעי), *ibid.* end, 19 beg. (F רבעי), *ibid.* (E ומיבעי), 21 *bis* (F מיבעי, the first time also E מיבעי), 22 thrice (F מיבעי, מבעי), 31 once מיתבעי (twice מיבעי), 32 *bis* (F מבעי), 34 (F, E מבעי, מיבעי), 36 מיתבעי (F and E מיבעי) beside בעי²² (F and E מיבעי) and מיבעי, 41 (F מיבעי), 54¹ *bis* (the second time F מיבעי), 58, 63 thrice, beside מיבעי, 89 (F בעי), 101 (F ומיבעי), 111 לנטורי נפשך לך איתבעי (E איבעי, F אבעי), 130 *bis*, 147 *bis*, 161, and *Geonica*, 373₁₁; in the proper sense No. 79: מיתבעי ציבי. Ed. V. and the older MSS. (Genizah, Oxford Fragment) have therefore mostly מיתבעי, by the side of the rarer מיבעי (Nos. 31, 36, 63). מיבעי ליה in ed. V. still in Nos. 2, 28, 45, 51¹, 73, 132, 136, and 167, many of which, as most of the cases in E and F, are to be ascribed to the haste of the copyists who put down the form more familiar to them. Similarly מיתבעי is frequent in HG., e.g. ed. V., 5 b *bis*²³; likewise Jehudai Gaon Responsa, ed. Lyck, No. 45, frequently מיתבעי לָא. In Anan, מיתבעי, Hark. 113, No. 47 four times, Schechter 37 = 30₁₄, 325, 527, beside מבעי, Hark. 7 *bis*, and בעא, Hark. 81 *bis*, Sch. 5 l. 1., 15_{13, 16}, 28_{10, 22} l. 1.

13. הירא 'which' (fem.), is frequent in She.: No. 263,²⁴

²² ובעי, also No. 20; בעינן, No. 35.

²³ Instead of Ned. 8 b (Ar. and RN.): לָא וְאֵלֵי לְמִישְׁרֵי נִירְדָּא we find in HG., ed. V., 75 c: לָא מִתְבַּעֵי, no doubt only a paraphrase of the Syr. ܠܥܘܢ 'be proper, have to', and not a variant, comp. Rabinowitz, *ירושלים*, l. c.

²⁴ For this in the parallel 161: הִי מִינִיּוּהוּ, but alongside with it הִירָא. Also No. 261: הִי מִינִיּוּהוּ עֲדִיף, likewise 64, but for this in the parallel 122 הִירָא. No. 142: הִי מִינִיּוּהוּ מוֹתְבִינִי; *Geonica*, 353: הִינָא מִינִיּוּהוּ [הִינָא מִינִיּוּהוּ].

(הַי מִיְנֵיהוּ 15 b (E, F and ed. 'Arak. 15 b כּוֹפֵקֶת לָהּ : 28, 34, 53, 68³, 77, 83 bis, 135 end, and 161 (on the side of הַי) ; ולא ידענן סיפּי גואי בהדין ' which ' (masc.), She., No. 145 : בהי גיסא ב' (r. בהדין) ; HG., ed. V., 47 b : The Babli has הי (הייה) instead, the Yerushalmi, however, has הידא fem., הידא masc. throughout. Basing himself on this fact Ginsberg again concluded that Palestine was the birthplace of the She. But הידא (הידי) הידא is good Babylonian as proved by the following : *Geonica*, 390, from HG. : ואמרין הַא : (אהידי) ; HG. Berakot, ed. V., 6 c : באבות ב' כפרא ב' בהידי אמר רב כפרא ב' באבות ; *ibid.*, 70 b₅ : ואנישו ; *ibid.*, 111 b : אהייה ; b. Ket. 28 b. : אהייה ; *ibid.*, 178 : הידא, r. חירא ; ed. B., 454 : עדים הי דא מיניהו ; R. Saadya, Responsa, ed. Hark., No. 555, p. 277 : ואי משום דלא פרישו הידא דרתא היא ; and the masc. and fem. is found already in b, Ker. 3 b, הידין ; 4 a, הידין ; Ned. 26 b, הידין ; Men. 109 a, הידין (r. הידין, ed. Ven. 1529 and 1548 : comp. הידין, Tamid 32 a ; Zeb. 69 a MSS. : (הידין, l. הידין) ; MS. R 1 : שמעתי שהים ב' ולא ידענא הידין (הידין, l. הידין) ; Neo-Syr. הידין.

Here belong also the forms הַלֵּין (inst. of הַלֵּין) and אֵינֵין (inst. of אֵינֵין). הַרֵּין and הַרֵּא, which are very numerous in the She. : הַלֵּין, No. 22 : מהלֵּין מילי (E and F like Fd. מהני) ; 73 F : כולה סעורתא מהלֵּין חמשת המינין ; 76 F : והלֵּין חמשת המינין ; 85 F : ואי קדיש הרֵּא מהלֵּין ; 95 F : רחויא דם בכל הלֵּין ; 147 : ולהני שבעה ; e.g. 103 : והני מילי and constantly²⁵ הני קערות ; 137 : קרובים ; Anan, Hark., 28₂ : להלֵּין מילי ; 45 : להלֵּין מאני ; 47, 48, 51, 56 bis, 94, 95, 96, 100 : כי הלֵּין ב' כי הלֵּין ב' ; 103

²⁵ But No. 168 ונהני נינהו, F and E correct ונהני נינהו. No. 88 beginning: והי מִיְנֵיהוּ טמאין והי מִיְנֵיהוּ טמאין כרתנן ב' והי מִיְנֵיהוּ טמאין, E only והי מִיְנֵיהוּ טמאין כרתנן ב', F only והי מִיְנֵיהוּ טמאין כרתנן ב', as No. 95 and others.

below, 104; Sch. 3₂₅: דהלן נמי ליי' הוא כי הלך דאמא מיקמיה: 35₉, alongside with the constantly used והני מיילי, and הנך, הנך (Hark., 5, 89, &c.) by the side of הלך (frequent in Anan, see above, pointed הלך, Hark., 58; הלך also used by the Geonim, see my *Rechtsgutachten*, &c., p. 248). הנך in She., No. 34: אפילו להנך נמי: 39; הני דרמי כו' אבל הנך אחריני: 39; (אפילו) ²⁶ להאיך כו' להנך לא כו' (F: כו' לא כו'); והנך 88; והנך ז' יומי: 86; והנך מיעוטא: 68³; דהנך פירי: 51; (דהני) ²⁷ דהנך בני: 135; האי דתרומה והנך משתרו: 103; צפרים Mand. האלן *hi*, by the side of האיך *illi*, Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 54. In the Babyl. tractates Nedarim, Nazir, Temurah, Me'ilah, and Keritot,²⁸ as it is well known, הלין occurs likewise by the side of והני מיילי and הנך, all of which are undoubtedly Babylonian. אינן is even more frequent in She.: No. 14 (on the side of נינהו), 15 (אינן), 16, 17, 32—six times!—34, 35, 43 end, 47 *bis*, 64² (citation), 74 *bis*, 77, 79, 86, 89 *bis*, 95 thrice, 103 *bis*, 147 *bis*, and even more numerous in the manuscripts. Alongside with it is אינהו, e. g. 2, 51², 104, 114, and נינהו, e. g. 14, 88, and 108. הרין, No. 11, 36 beg., 66⁴, 74, and 126, alongside with האי, *ibid.*, &c. הרא מילתא: No. 30: הרא מילתא (49 and 131: הרא מילתא), 79, 68¹, and 121 *bis*, alongside with הא, e. g. 47¹ (see also above). But all this is known to occur in the above-named tractates²⁹ and likewise in Anan throughout: אינן, with

²⁶ אע"ג דלא ידע האיך דקא מוחתין ליה: She. No. 50: 'that' האיך: 76: כו', &c.—האיך מידעם: 137, מוהאיך דלא מנטר כו' מוהאי דמנטר: 76: כו'—Anan, ed. Hark., 13: אף האיי כו' 31-2 the same. 83 pointed מה האייך *ibid.*, No. 11 the same, 84-5 the same, 48 דהאיך: כואנא; ed. Schechter, 8₂₁, 17₁₀: האיך.

²⁷ Gaonic also אנך (Bab. אינך), see Aptowitzer in *JQR.* for 1913, p. 40.

²⁸ Besides also B. mez. 90 a: דיטלתו ליה לאבוה דשמואל הלין תורי כו'.

²⁹ אינן also elsewhere in b. Ber. 31 b (= Shab. 118 b), 50 a: אינן נפקין.

once, Anan ed. Sch., 26₂₂. אינו also frequent in HG., e. g. 30 a, and with the Geonim, e. g. *Geonica*, 214₉.

14. לא איכא, לא אית = לא ליכא. The She. employ לא איכא for לא ליכא and לא אית for לא לית: No. 10, ed. V.: (on the contrary, *ibid.*, לא איכא ערלה, but Oxf. d. 63 has also here לא איכא, see below); לא כתיבא (F, לא אכתיבה כתובה E) והא לא איכא כתובה: 16: ביון דמצוה שאינה E! ביון דאית F) כיון דלא אית: 96: (כתובה); Further, No. 17, E and F; היכא דלא איתיה לשליח; ולא ידע אי כו' דלא איכא: 68³ F; ואי לא איכא שיעורא: 24 F: (אי איכא קרוב E, of the ed., ודאי ליכא רובא inst.); 170 E: אבל לא איכא מתרין עברי נהרא; MS. Oxford (Fragm.) d. 48, fol. 23 v. (No. 6 end): לא איכא מידעם (the respective passage above 23 r. is not legible). Similarly the old fragm. Oxf. d. 63 has לא איכא throughout: fol. 55 r. (No. 32): דחיון איניש, דלא אית ליה קוברים: 56 r. (No. 34): אבל למאן (yet) ואו לא איכא ד(מעסקין), ואי לא איכא איניש כו', דמתני לית ליה כו' in this No. are illegible); 100 r. (No. 10): אף על נב דלא איכא ערלה; 100 v. (No. 10): את בריתי לא איכא; 101 v. (No. 97); אבל האכא דלא איכא עד אב. Also in Gaonic literature: HG., ed. V., 4 d: בין איתיה לשליחא; טעמ' דאיתיה בעיניה הא לא: ed. B., 360: דציבורא ובין לא איתיה (הא ליתיה ed. V., 90 d like B. k. 105 a); Responsa (Ket. 55 a לא אתנהו בעיניהו: No. 62, חמדה גנוזה; ליתנהו); *ibid.*: לא אית לן למיחש כו' ולא איתנון כו'; Responsa, ed. Lyck, No. 62: לא אית; and *Geonica*, 33: דלא אית [R. Samuel b. Hofni cited in ספר השותפות (ed. Friedländer in Hoffmann, *Festschrift*, Hebr. division, p. 90) from Git.

14 a: דליכא גבאי, edition: מיכא הוא דלא איכא נביה קא אמ' קאמר. — The inf. מיכא is a splendid parallel to ליכא איכפת ליה Git. 62 a, comp. Fleischer in Levy's *Wörterbuch*, II, 454]. In Anan—it should be added here—לא איכא, לא איח throughout: ed. Sch. 9₂₀, 14₃ bis, 23₂₈, ed. Hark., 14, 21 bis, 62, 115 bis, 171 (לא איכא); Sch. 6₂₁, 9₂₁, 23, 25, 14₁₂, 14, 15₅, 23₁, 3, Hark., 5, 18, 20, 41, 67, 107, 108, 116, 119, and 171 (לא איח). This is probably the older form, BA. לא איחי (Dan. 2. 10, 11) *ibid.* 11), Pal. Mak., I, 31 a: תני שלשים יום לא איחי (Shebi. 39 c: לא איחי), but it also occurs in Babli (alongside with the more frequent abbreviated form ליח and ליכא): Nazir 38 b: דלא איחיה (on the side of ליח, often); Ker. 5 a: לא איחיה (but 10 a ליחיה); Me'ilah 2 a, b, 5 b, 7 a,³⁰ 12 a: לא איח, by the side of ליח *ibid.* and 9 b; 19 a: לא איכא; *Midr. ha-Gadol*, 52 (from Sanh. 97 a): לא איכא קויטא *bis* (*ibid.* ליח); Targ. Onk. Num. 24, 17 ולא איחוי Cod. B., R., W., for וליתיה, variant in Cod. 7 (Berliner, *Targ. Onk.*, p. 47, see also *op. cit.*, 143); Onk. Gen. 30, 32 Cod. Angel. has variant דלא איחוי inst. of דליתיה; Gen. 7. 3, 8 we have for דליתיה the עראקיה (عراقية, a reading from Irāk): דלא היא (Berliner, *Massora*, p. 23), for which Berliner rightly suggests דלא [איתו]הי. This would then be a form from the dialect of Irāk! see also above, introduction, p. 304.

15. על instead of א. The א constituting an abbreviation from אל, על, which is very frequent in Babli, does not occur in Anan at all; in She. we note a great tendency towards על: No. 6 MS. Oxf. d. 48: מידעם (?) דהוה על בהמה טמאה; No. 10 Oxf. d. 63: מידעם דהוה על גוי מהול = No. 37, ed. V.:

³⁰ 5 b: והא אבוד ויטרופ, 7 a: טמא דאיתיה כו' פסולין דלא איתנן בעולם לא איתנן in Anan, ed. Hark., 48, איתנן, 106.

מדי דהוה על היכא בו' ; No. 35 : 97 E and F : (F : מדי דהוה על אם אמו ואם אביו (ועל אם אביו F) ; 157 F : (בחדא, ed.) ושדי ליה על חדא זויתא ; No. 11 E : מדי דהוה על עושק (לחדא F) ; 33 F : דקא מפקיד על כלהו נכסיה (ed. אכולהו, d. 63 illegible) ; *ibid.* d. 63 : ולא פקיד על כולהו נכסיה ; No. 24 : מוקים : below) דקא יהיב ליה זוי על פירי ; 43 : סמכין על קפילא נוי (ליה אפירי דמקטרא על חדא : 96 : (דאיתרא F) דעל יתרא : 68 : (אבי E, F) מנחא ליה על בי סדיא ; *ibid.* : איידי *Geonica* (ed. and *Geonica* ואי אמשכינן על ידי מרזבא פסלו ; *ibid.* F : see below) ; 101 : קא מחיל על (איקרית F) רבה דמחיל על יקרית ; 107 : לאסוקי F : 99 : ותניא על פתורא ; 107 : יקרא דנפשיה על מינא ; 137 F : (ed. and E על מה אמ' רב קדרות בו' ; 141 F : (בנומרי E, אנומרי ed.) ואחתיה על נומרי ; (אלמ', אלמא) ; and 152 ed. and F : (אאישות E) דיהיב דעתיה על אישות .

This על is frequent also in the above-named tractates of the Babli : Ned. 14 b על ארעא (preceding it אארעא, but MS. M., R. N., Nachmanides and Asher : על ארעא) ; *ibid.* : על ענבים על תאנים ; 17 b : דעתיה אד דעתיה על ; 23 a : ארעתא על דעתא ; 25 a : ארעתא על דעתא ; 70 a : על ברעין (Kid. 36 b and else על ברעין ; Naz. 24 b : ואיכא : 9 a : (ארישא, אליבא, אמאי) אד beside often ; 14 a : איכא בו' על הדא ; likewise 22 a : הדא איתמר (alongside with אהא, 15 b) ; 12 b : לאו על הדין חטא ; 26 b : (אסיפא =) סיפא, beside אליבא, *ibid.* ; 27 a : ועל הדא אמרה ; 27 b : (אאיטם =) אי קשיא אשם ודאי על איטם ודאי קשיא .

16. מידי, מידעם. In Babli the shorter form מידי is the most generally employed, while מידעם is rare (see Levy, III, 31 b) ; especially numerous is מידעם in the tractates Ned., Naz., &c. (see Rabbinowicz, *l. c.*). In She.,

as in Gaonic literature generally, מידעם is predominant: She., Nos. 6, 11, 17, 21 *bis* (F has מירי in the second passage), 55¹ מידעם (= 55² מירי), 47 beg., and abundantly elsewhere; however מירי דהוה, Nos. 2, 6 (also ליכא מירי, but thereupon מידעם, ליכא מידעם), 10 מירי דהוה = 37, but Oxf. d. 63 here: מידעם דהוה (see above), 35 end, 50, 58, 111, 113, 162; מירי also e. g. 20 and 70 *bis*. In the Gaonic literature mention must be made here of מידעם, so pointed *Geonica*, 182; מירי *ibid.*, 172; and the pl. מיראני, מירא, from a sing. מירא, Responsa, ed. Hark., 190 (see my 'Nachlese' in *Fahrbuch d. jüd. lit. Gesellschaft*, X, 373). In Anan מירי is frequent, Hark. 3, 13, 31, 34, 35, 36, 49 *passim*, 55, 82; Sch. 4_{10, 12}, 5_{21, 23, 27}, 8₁₄, 11 l. l., 12_{5, 6}; more rarely מידעם, Hark. 18, Sch. 14 l. l.

17. מיתן, נתן. In Babli we meet in the perf., part., and imper. forms of ירב; in the imperf. and inf. forms of *נתב: מיתב, מיתב, and ניתב; inf. also of ירב: מיהב; impf. of נתן in isolated forms only: Ned. 55 a: דליתנן, Gittin 56 b and B. m. 51 a: אתן; very rare is an inf. of נתן: ליה: למיתן Sanh. 113 a [R. Samuel b. Hofni in ספר הישותפות (in Hoffmann, *Festschrift*, Hebr. div., p. 89) cites from B. m. 32 a: התם אפוקי ליה למר ומותיב להאי r. with MS. M. ומיתב; Pes. 12 a and b MS. M.: דניתב inst. of דניתב in ed.]. In Yerushalmi, however, מיתן is frequent, e. g. Pes. III, 30 a, &c., She., like Anan and the Geonim, employ exclusively forms of נתן in the impf. and inf. She., No. 4: ומיתן ליה; ומיתן לה; ומיתן לה; למיתן ליה: 11: למיתן ליה; ומיתן ליה: 39: למיתן ליה (F wanting, edition of Babli ונתן ליה); 40: ומיתן ליה; ומיתן ליה: 41 (citation from Kid. 70a): הבו לי בשרא ב' וניהב לך; E rightly ונתן לך (F wanting, edition of Babli וניתב); 44²: ומיתן ליה; ומיתן ליה: 56: למיתן ליה; ומיתן ליה: 63: למיתן תולתא ב' דבעי למיתן ב' יהבינן; *ibid.* end: ומיתן למאן דצריך; ומיתן ליה רשותא; 117: ומיתן ניה שמיטתא; 112 F and RNZB.: ומיתן ליה רשותא למיתן

ומיתן לכהני כו' ומיתן ללוי כו' : 132 ; למיתן פורקניה ; ליחננו ליה : 139 end ; דליחננו ליה ; further : למיתן כו' ומיתן לכהן ; ומיתן : 151 ; למיתן להון מייא כו' ואי אמרין ניתן לכוון כו' : 147 ; מיתן ריפתא לינוקא : 168 ; למיתן אנריה : 157 ; לכהנים למיתן לחבריה כו' למיתן לחבריה : (in the Derasha to No. 43) : (paraphrase of B. m. 69 b) ; and in my Vienna fragment (*FQR.*, 1914, 420) *r.* l. 19 : וולית ליה למיתן ; *v.*, l. 4 : ואתן זווי .

Exactly so in Anan : Sch. 37 למיתניה , 8, 9 למיתן , 4₁₀ למיתן , 11₁₂ מיתנה , l. l. מיתן , 12₁, 4, 9, 13₇, 14₅, 15_{10, 13, 16, 24}, 16₁₅ למיתן , 15₁₁ ומיתן , 16₁₇ וניתן . Also frequent in HG., e. g. ed. V., 5 b below : ואסיר ליה לבר ישראל למיתן כו' .

18. לחם לחמא instead of נהמא . In the She. only לחם לחמא *passim* . לחם לחמא : No. 73 : בלחמייהו ; לחם לחמא : 77 ; והני : *ibid.* below : מן דבעי למיכל לחמא : 90 ; ³¹ לחמא דארעא מילי לנהמא כו' , but E : ללחמא , similarly quoted in HG., ed. V., 9 a : לחמא לחמא ; ² 51 *bis* לחמא (= Ber., 42 b-43 a !), F and E have here נהמא in the first place, in the second also E לחמא ; 107 F (= HG., ed. V., 30 b, ed. B., 146 !): ולא שנא כי אכיל ליה לחמא כו' ; in HG., ed. V., 9 c (from She., No. 90!) *bis* לחמא לחם ; very frequent in HG., also otherwise : ed. V., 6 c below, 7 a above, 7 b above thrice (= She. 77), 10 b *bis* (פסק), 10 c לחמא דארעי , Erubin 21 c, 29 d (from She., No. 74 F, see below).³² In Anan לחם לחמא throughout (Hark. 18, 47 ;

³¹ = HG., 30 c. For this לחמא דארעא , in Ber. 38 a ('Aruk, HG., 7 b above, and R. Hai Gaon in RSBA., *ad loc.*): בה' ראו , 16 : פה קרקע ; כובא is Syr. פִּנְכָא 'cake', as rightly in Levy, II, 303 b. Anan, ed. Sch. 11₁₃: לה אפינן לה , ובתריין כובי , *ibid.*, l. 15 : כובי , 21 כובא (annulled). To Ber. 42 a 'Ar. : ריפי כעבי the 'Aruk has *s. v.* כעך : ספר אחר כבי והוא כעבי כי הרבה מבליעין בלשון ארמית ח' וע' Löw, in Krauss, *Lehnwörter*, *s. v.* כובא , is therefore to be corrected.

³² Against Albeck, *ס' האשכול*, p. 55, n. 19.

Sch. 14₂₇, 15₃, 10₅, l. l., 11₂₆₋₂₈). Thus the ל was not, at that time, transformed into נ in that Babylonian dialect, as appears also in Mandaic להאמא, להנא, likewise in Huzv. written, *lahma* (𐩧𐩣𐩪), and was pronounced *nân* (Quatremère, *Journal asiat.*, Mars 1835, p. 256) against נהנא of the Babyl. Talmud. The ה, however, despite its being written so, was probably pronounced like ה, as many another ח in Babli (see Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 59). But להמא occurs also in Babli: Ber. 42 b-43 a (see above), Taan. 25 a *bis*, and Ned. 49 b *passim*.³³ להמא, as it were, was completely forced out from the Babli by the more frequent נהמא; however, not all its traces could be effaced. On vacillations between ל and נ in the Babylonian see above, *sub* 13.

19. אמתא, איתמתא, איתמיא. Already in the Babli forms of the abbreviated אמא (for אמר) are employed usually in the impf., imper., and part. combined with נא (אנא), as אימיא, תימיא, לימיא, אמימיא, &c. (on the Ithp. see below). But in Anan the short form אמא is used also in the perf. throughout (see above on Anan, *sub* 17).³⁴ This is the case also in She. in the old fragment, Cod. Oxf. d. 63 (see above), throughout: fol. 55 r. (No. 33): רב [דאמ' רבי] זירא אמא רב; 55 v. : תא שמע דאמא ראבא, דאמא שמואל; 56 r. : [וב]מא כל צורכו אמא, ואמא רב חמא כו'; 56 v. (No. 35): דאמא רבי שמעון; רב שמואל ואמא רב תהליפי, דאמא רבי שמעון; 99 r. (No. 2): תא שמע דאמא ראבא; בר אבימיא אמא שמואל (No. 3): רב שמואל רב אבהו, דאמא רבי יוחנן כל כו', אמא רבי אבהו שלוישה, דאמא רבי אלעזר הבל

³³ Sanh. 100 b, Alfasi has נהמא, comp. Rabb.; in A. z. 35 b, *Geonica*, 26, &c. in Rabb., has נהמא, see Albeck, *l. c.*

³⁴ Once אמא, Hark., 27; in the part. *sing.*, Hark., 13: ומאן דאמא מימר.

³⁵ I supply in accordance with ed. Venice.

דר"י בר פאפא מיטמא דרב אַמא: (No. 10): 100 r. אַמא רבי יוחנן
 אַמא ליה אב"י כו'! דתנן כלל אַמא, למאן *ibid.* כו' רבי יוחנן אַמא
 אַמא אב"י כו' בתר כן אַמא כו', אַמא ליה כו' אַמא ליה דבי
 אתא ראבון, כרבי אלע[זר בן] עז[ריה] דאמא: 100 z. אַמא ליה
 אַמא רב יהודה אַמא ישמואל: ³⁶ (No. 12); אַמא כו' אַמא רבי יוחנן
 101 r. (No. 96): אַמא מר מיטנרו, אַמא ליה דל"ויה: (No. 97):
 רב יהודה אַמא כו', אַמא רב אשי, רבי אושעיה אַמא, אַמא רב הונא
 אַמא, אַמא רב ארבע, [רב כהנ]א אַמא: 101 z. מאי איזן אַמא כו'
 אַמא ליה אב"י כו' אַמא ליה כגון כו', רב נחמן כו' The Geonim
 likewise, *Geonica*, 80 below: אַמא ראבא ³⁷ and even אַמא
 ליה = אַמליה (see on Anan, *sub* 17). [Now in addition in
 the ספר השותפות of R. Samuel b. Hofni, Hoffmann
Festschrift, Hebr. div., p. 86: קא אַמלה להא שמעתא, 1.
 12, 14: אַמליה, p. 87: אַמלהו = אַמלהו, ³⁸ also
 p. 89⁹⁰, 91, 92, 95, 114, 116, 117 (112: אַמל'), p. 90¹²³, 132, 143,
 145, 146.] *Eshkol ha-Kofer*, No. 139 from הלכות פסוקות:
 אינמי דאַמא אידעתא דהכי לא נדר *Seder R. Anan*, cd.
 Frumkin, I, 376: אי אַמא אמת ויציב. Also אַמא inst. of
 אַמא (= אַמיר part.), therefore something like אַמא אַמא ^{37a}?
 She., No. 48, ed. V.: אי אַמא לך כו' אַמא ליה כו' ואי אַמא:
 No. 72: ואַמא לך ר"ע נמי מו'; לך כו'; HG., ed. B., 159:
 (דאמר לך מני ed. V., 31 d: אַמא לך מני כבית שמאי היא
 even אַמלך, *Geonica*, 103¹²: ראבא אַמלך (see on Anan, *l. c.*)!
 Then אַמא (= יימר) and אַמא (= יימר): She. fragm., *Geonica*.
 357⁶, 363²³: אַמא; No. 1 E: מי יימא דשבתא הוא. Likewise in
 the name of the Amora אַמיר: No. 92, ed. V., רב יימא אמר
 (likewise E, but F has אַמיר); No. 170 E (F wanting):
 מאן יימא כוותיך; in HG., ed. B., 350: רב יימא בר שלמיא

³⁶ Also in E and F No. 12 is found between 10 and 11, before 11.

³⁷ HG., ed. B., 32: ואמנא להו, ואמנא r. ואמנא; but אמנא here = אמנינא,
 p. 92 *bis* and 159.

^{37a} See below, *sub* 87 (a).

378: ומימא ליה הכי. $\overline{\text{מי יימא דאית ביה אונאה}}$; HG., ed. B., 131:

In the Ithp. $\overline{\text{איתמא}}$ and $\overline{\text{איתימא}}$ —the latter, as is well known, already in the Babli, but (except Dalman, *Wörterbuch*) misunderstood—She., No. 20: ה"ש דאיתימא אמר רב הונא (דאיתמר =) רב הונא ואיתימא רב הונא אמר והוא כו' 138: (דאיתמר =) ואיתמ' (F 141: רב בר כו' (ואיתמר =) E ואיתמר); No. 24: אמר אבוי ואיתמ' רב יהודה (= No. 68: ואיתמא); *ibid.*: רב בהנא ואיתמ' רב יהודה (=) ואיתמא; 55: אמר רבינא ואיתמא רב פפא (=) 68⁴: דרש רב יאשיה ואיתמ' רב נחמן; 58: דאמ' רבינא ואיתמ' רב פפא; and 170: אמ' רבא בר' ישמעאל ואיתמ' רב יימר; HG., ed. B., 191: ואיתמא; HG., B., 463, לייט עלה אבוי ואיתמא רב אחא; comp. also MS. Oxf. d. 48 (2760) fol. 26 r. [now in *Fahrbuch* XII., p. 111, l. 1]: ואיתמר (ואיתמר =) במערבה. From all this it is evident beyond any doubt that the Babyl. $\overline{\text{איתימא}} = \overline{\text{איתמר}}$ (אתמר) = איתמר, and is not composed of אית and אָמָא, as Levy wants it (I, 72 a), or of אִי תִימָא 'and if you say', as Margolis (*Manual*, p. 88*) explains it. This form was misunderstood already by the Palestinian (as rightly suggested by Poznański, *REJ.* 63, 235 [see also *Fahrb.*, *ibid.*, p. 99], translator of the הלכות פסוקות, the author of the הלכות ראו ed. Schlossberg, who likewise renders ואיתימא by ואין תומר (p. 9) and ואם תומר (pp. 106, 107). As to איתמר משמיה דפלוגי comp. the frequent איתמר משמיה דפלוגי.

20. The language of the 'redactor' of the Sheeltot was likewise Aramaic (see above). His formulae are: אי נמי in connecting the single 'questions' (ברם) with one another (very often), see esp. No. 10: אי נמי מפסק הלכתא בנולד כשהוא (ברם) and והיבא דנולד כשהוא מהול וכו' מהול כרב at the beginning of this number existed also in the form of a

Sheelta with ברם and תא שמע, which is borne out also by למימרא at the end of that decision, this term being usually placed after תא שמע (see above, *sub* 8). No. 142: אי נמי מישראל דשאלתא הכי אמר ריש לקיש כו' ואיתמר ומסיק בדרבא מקרי דרדקי (F and E); No. 82 E, F, and RNZB. connects with 81 through the words: אי נמי כיון דאמרינן יותר מרביעית אפילו מוזג נמי משכר דתניא ולהבדיל i. e. to place *after* the words (כיון דאמרינן) משכר כו' אפילו in No. 81: אי נמי; No. 58 (E, F, and RNZB.); דתניא ולהבדיל כו' כדמפרשינן הודאות והלואות בשלשה הדיוטות נזילות וחבלות בשלשה מומחין היכי דמי נזילות וחבלות דבעינן ג' מומחין כדרבא כו' i. e. after the words (כדמפרשינן): בשלשה מומחין: at the beginning of the number, to the place: היכי דמי נזילות כו'; No. 91 after שמעון כר' והלכתא כר' E, F, and RNZB (see ed. Wilna) have the following: דרש (ר' F, ר' Wil.) חייא בר אבא (אבה) בפשטא דשאלתא ובעיא בחרש שוטה וקטן אי נמי ב"צ אי נמי אוקמוה אליישא: No. 88: see ed. Wilna,³⁸ No. 88: אי נמי i. e. as was already remarked by Reifmann: אי נמי, which follows here, is to be placed after ליישא (בליישא, ed. V., 35 c); No. 103 before the second ברם צריך E and F have: אי נמי (אי נמי דרשה F marg.) בתר להזויר גדולים על הקטנים מימר (קא אמרנא F) והיבא (והא E erroneously) דמחית מת תותי טולא ועד דסלקא והדר מימר ולהני ז' קרובים ומיסק (ומסיק F) באשתו, an order of succession which HG. טומאה, ed. V., 44 b ff. had before it; No. 50: אי נמי מיבעייה הכי כי שרי כו' (comp. No. 107!). As shown by the expressions כיון דאמרינן (81), מימר (103), these redactional glosses still belong to a time when the She. were 'spoken', preached.

Mention must be made here also of two other glosses by copyists which are likewise *old*: *Geonica*, 361 (in the

³⁸ What is still to be said on this does not belong to the sphere of lexicography.

חנות לצור בה פורחא וציבי לה אמר רב : (43) Derasha to No. 43): נחמן אצתיה בראשה פעמים שמפרין על החנות ועל הספינה חנות לצור, i. e. 'let רב אמר רב נחמן פעמים בו' (צות) *be heard* previously', before חנות לצור, which is accordingly stricken out. Likewise No. 45²: מעיקרא אמר רב יוסף בר מניומי בו' (see the words of R. Joseph are to be placed anterior to the words of R. Johanan, as we actually find it in MSS. E and F.

And now I proceed to the lexical remarks, which are ranged *according to the order of succession of the She.*:

21. No. 1: כאיניש דבני ביתא ובר מצבית ליה וגמר ליה ; לעיבודתיה עביד הלולא חד יומא כדאמרי אינשי הלול בתי מצבית, E וכד מצבית וגמר ליה עביד ; F has וגמר supplied above the line. צבת = תקן (1) 'fit out, prepare' as here and frequently in the Babli (Levy, IV, 168 a); in She. also No. 44²: צבת ליה אומצא (Temurah 8 b another reading^{38a}), and No. 133: כגון הרפניא דבצפון דצבתין ליה צרכיה (דצביתין E); in Gaonic literature: HG., ed. V., 111 d (B., 457): מדלי ליה מאי דהוה בעי מצבתא ; and *Gconica*, 325, XLV: דעברן = דמצבתן נשים למייטר ; *ibid.*, XLI. (2) 'mend, repair', in this sense only in the Geonim: She., No. 170 E: האי אקלידא דאיתבר אסיר ; והיבא : דאיתתי איומל מערב שבת ואופנים בו' שרי למימר לגוי לצבותיה (ed. לתקונה); HG., ed. V., 23 a: דאיתתי איומל מערב שבת ואופנים בו' שרי למימר לגוי לצבותיה (ed. לתקונה); HG., ed. V., 29 d: דמתברא ומצבתא ; דמתברא ומצבתא (= ומצבתא), ed. B., 143: דמתברא ומצבתא (the Ed.'s work *Die Vat. Handschr.*, p. 21 has ומצבתא) with the gloss: פ'י' שאעאב³⁹, *شَعَبَ*, *reparavit (fracta vasa)*.

^{38a} cites from Tem. 8 b, also Kafthor Wa-Pherach XVI, ed. Berlin, fol. 67 b.

³⁹ The Arab. glosses in HG., ed. B., are probably derived from the

Syr. *ornavit, adornavit* (עבא כורסא, *עבא מַעֲבַחְתָּא*, כותינא לא מעבחתא לא מתקנתתא לא מעבחתתא (PSm.: 'Tunica acupicta'?), Arab. *رَافَعَت*, *reparavit* (*vestem*), see in addition *sub* 42.

Instead of *הילול בתי* we find in Tanḥuma and var. in F: *כילול*; but since *עביד הילולא* precedes it, *הילול* would be more correct. *הילולא* 'feast', in Talmud 'feasting, wedding' (Levy, I, 472 b), see esp. Sanh. 105 a: *ברבושתא וישגרא עברו* (Ar. *יומא טבא*, and Git. 57 a: *הלולי*; Hebr. *הַלּוּלִים* Jud. 9, 27; Mand. *הילולא*, Syr. *הלולא* 'feast, wedding', PSm 1270 (comp. Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 118, and Ges.-Buhl, *s. v.* *הלולים*). The *אמרי אינשי* is not known otherwise, hence it is taken from *life*.

22. *Ibid.*: *ומסקנא דשמעתא אמרינן כו'*; *ומסקנא דשמעתא* 12: *למימרה ליה ומסקנא* also in No. 13 F *ומסקנא*; *א"ר כו'* *ומסקנא הילכתא מן[תנת* 18. 33 Oxf. d. 63 (fol. 55 v: *ברב יוסף* . . . *ומסקנא א"ר יונה* 95: *ומסקנא אמר רב כו'* 113 end: *ומסקנא* 97: *ומסקנא הילכתא* 138: *ומסקנא* 103: *ומשנינן במא שינויי וסלקינן אלא שמע מינה ומסקנא הכי* Meg. 14 b: *ומסקנא הואי* (Levy, III, 176 b); the verb, however, in the Kāl: B. kamma 92 a: *לא הוה סליק ליה שמעתא אליבא דהלכתא*; in the Aph.: Suk. 39 a: *אסגני מילתא*; Anan, ed. Hark., 39: *ומסאליק*

אלפאין נדולת of R. Ḥefez b. Yazliah (see Halper, *JQR.*, 1914, p. 560). From this—and not from the *כתאב אלשראיע* as Halper, *l. c.*, thinks—is also derived the *תפסיר אלאלפאט מפיטום הקטרת*, for that Baraita *הקטרת* *פיטום* is found incorporated in the ed. B., 636!

⁴⁰ No. 91, RNZB. (see ed. Wilna), F and E: *ועבקינן ליה לר"מ עד* אמרה לי מסקא ליה על דעתיה (= סלקא דעתיה): *דמסיק דיבוריה ועד דסלקא כו'* 103: *ומסיק ברבא*: No. 142: *ומסיק (ומסיק) באשת*

'and concludes, ends'; Responsa ננוה חמרה, No. 161: וקרו וציבורא כולהון ומסלקין. In HG., and likewise in the later literature, as is known very frequently, מסקינן, מסקנא.

23. אוינקא. No. 5: ומאן דלית ליה אוינקא למינסב איתחא בו'; הכי דמי כגון דלית ליה: *ibid.*; זבוני ספר תורה ומיעבד אוינקא ברמיה דלית אוינקא (E) אוינקא אלא או למיעסק באורייתא או למינסב איתחא דלית ליה אוינקא, Oxf. c. 16, fol. 12 r.; למיעסק באורייתא ולמינסב מיישקל מן יתמי ומיעבד אוינקא: No. 14; (למיעסק באורייתא ולמינסב להספידא = HG., הספר, ed. V., 142 c below: (E and F לאספודיה) שקלינן אוינקא מיורשים דיליה further HG., ed. V., 67 b, below: דינא הוא דשקיל אוינקיה); *Geonica*, 213 (from Basra to R. Moses Gaon): עלה אוינקא (r. ומהנפקת ומהנפקא); ובת שמועון אמרה דמיעברא וקא בעיא אוינקא מן בריה דראובן; *ibid.*: in the 'Gaonic Decrees, &c.' (*JQR.*, IV (1913), 29), IX, 6: ולימיני להון אפוטרופא ליחמי דמישתי בהדי אינשי וזכי להון ליחמי הנפוקי אוינקא: *ibid.* 14: וקאים בצרכיהון ומהנפק להון אוינקא ודינא ליחמי ירחא בירחא מה דספיק להון (a monthly salary); in a responsum by R. Zemah, המכריע, No. 43: ואמריה ליה אוינקא ליה זוני והב יתהון אוינקא לביתי בו' לבתר דנפקית ומיטית לדוכתא אתה לי אגרתא מביתו (מביתי r.) דראובן דסמכותינן עליה למיתן לך (לן r.) אוינקא ובתבת ליה שטרא לא יהב לן כלום בו' והכי הוה עובדא (means of living, expenses) דאסיק ביתי' (ביתה r.) עלי למיתן להו אוינקא בו' therefore means here not only 'costs, expenses', but also 'wealth, money' (as in No. 5: דלית ליה: אוינקא), and 'salary'. In Babli only in the sense of 'costs' (Levy, I, 52 b); in Targ. Est. 7, 4: באוגינקא = באוינקא 'in the treasury', Pehlewi אוינקא, Lagarde, *Hagiographa*, p. 366, and *Abhandlungen*, p. 25, n. 3. A similar change of meaning is noticeable also in the Old Persian γάζα, גוא 'treasure', which later on assumed the meaning *pecunia, divitiarum, census, χρήματα, τίμια*,

and *φόροι*, comp. Lagarde, *Abhandlungen*, p. 195. In our case we must also assume the change to רױניקא 'means of living, daily needs'. רױניקא Taan. 23 b and Men. 69 b, according to the Aruk, Syr. רױניקא (Levy, IV, 431 b), Pers. روزى, Old Pers. روزيك, whence Arab. رُزِقَ and its derivatives (Lagarde, *op. cit.*, p. 81; Fleischer in Levy's *Wörterbuch*, p. 486).

24. No. 9: דאישתמע קל צױתא דוולד, similarly below. In Babli only the Pacl צױין 'to pipe, chirp' (Levy, IV, 185 b); here noun, 'the piping, crying', Syr. צױץא *pipitus*, PSm. 3382.

25. No. 10: אבל היכא דאשתפוך חמימיה, F: אבל היכא דאיתשוד חמימיה א---, Oxf. d. 63, fol. 100 f.: דאיתשוד חמימיה א--- (agrees with the reading of the HG., see below); No. 37: אבל בתר: אבל בתר דאיהיל איתשירו חמימיה איבדור סממניה ב' (RNZB.: דאי (RNZB.: מישירו דאישתפוך (!) חמימיה); both MSS. are corrupt here. HG., ed. V., 23 d has the correct reading: אבל מכשירין דבתר דאיהיל כנון: איתשיר. (היכא דאישתפוך: B. 105) דאיתשירו חמימיה או דאיבדור ב' (pl. איתשוד) = אישתפוך, from אשר, אשיר, דמא, אשיר, אתאשיר, אתאשיר, Onk. on Num. 35. 33; comp. also HG., ed. V., 128 c: נישפכה בקיתון דמישתרא ככוזא דמיא (ed. B., 526: דמישתרא, as if formed from שרא! Different *Geonica*, 320₁₁: אשתרת = אשתרתא לה מילתא, somehow in the sense of דפלוני הא דפלוני, in Yerush. often.

26. No. 13: וכיון דלא ברא דיליה הוא לא יהיב לה למסמוסה; בחלב, E and F: למסמוסי; No. 154: ממסמסתו בניצים, וחלב, F: מסמסתו. This is the correct reading, fr. סמס = סמסם, Syr. 'to cure', 'nurse', סומסמא, סומסם, 'healing, nursing', PSm. 2653-4. Also used by the Geonim, Hark., No. 338, p. 169: (יב. 42 b דמסמסא (ממסמוסא))

ליה בביצים וחלב כו' שכשמרבה מאכילת חלב וביצים סמסום יפה ולא כו' ואפילו סמסום זו כו' (see Löw, note, *ibid.*, p. 369); pal. Sheḡ., V 2, 48 d: חמר טב למעייה והיי דין חמר סמס; למעייה, var. מְסַסֵּם 'venomous' (comp., however, Löw in Krauss, 398).

27. No. 15: האידנא נהוג עלמא (לצאת) אפילו בערדא בר זוזא (האידנא נהוג עלמא אורי מאי; F: לצאת is gloss, wanting in E), F: אורי בערדא בר זוזא (אורי בערדא בר זוזא; Syr. אורא, PSm. 110; in this manner the Syrians explain also צִרְרָא by اِزْرَار, *Sindon*, PSm. 3367. comp. Schemel, *Die Kleidung, &c.*, p. 33, note. צררא as Aruk, *s.v.* is the correct reading. R. Solomon ben ha-Yatom on M. ḳ. 27 b, p. 127: בערדא, בר זוזא, בגד; עב ייקרא בלשון ארמי צרר, והיסוד צדי דלת ריש (= בערדא), (בצרדא) ובבא מיצעא (51 b) חבירו צרודאי (= צרודאי) מוכרי בגדים; She., No. 113: בצרדיתא; Oxf. c. 18: בצרדייתא⁴¹; HG., ed. V., 94 b: בצרדיוותא, ed. B., 378 and Aruk: בצרדיוותא; Assy. *šudurū*, syn. of *cl-lu-ku* (= חלוק), Delitzsch, *Handwörterbuch*, 564 a, 'a cloth'.

28. No. 20 F: דבעי דבעי למיתב בהרה ביממא ובליליא is cited also by Asher, Decisions, B. ḳ., VI, 5), to ובליליא the margin has: מְסַקְבָּאָנָא כי מסק באנא. might be 'torturer', 'one who inflicts wounds', which does not fit here; nor is it in place to emend it to מסקדאנא ('driver of cattle', as Pes. 153 a: מסקיד לך כמא דהרין מסאסא דהוא מסקיד כו'; see Levy III, 163 a and 580 a, and Löw in Krauss, *s.v.*), for the simile does not explain anything. In accordance with b. B. m. 93 b: נטרי לך נטירותא יתירתא כחזי מתא. I suggest כְּפִיִּסְקָבָּאָנָא* 'guardian of a tower', Pers. کوشک, Arab. جَوْسَق, Talm. נושקא (Shab. 11 a Aruk), Targ. קושקא, Syr. נושקא.

⁴¹ Over the line in old Greek script *μεταπατας* = *μεταπατης*, 'one who sells again' (so also 'Aruk); there are more such Greek glosses here.

באנא = בָּאן ('master'), 'guardian' (comp. דרבנא, 'guardian of a door').

Ibid. r. with E: אבל בחצר בין דעיולי נמי לחצר כו' חצר הוא (ed. דארשי ליה), Af. from שאל, שיל as Git. 77 b.

29. א"ל אי משום לתאי דידי אפילו במאי: No. 21. משום לתא. אי מנאי לא ניהא לא דידי. E and RNZB. like ed. Ket. 53 a: דידי. But the reading of the ed. V. is certainly correct. In Gaonic literature also the following: HG., ed. V., קידוש, ואור של בית הכנסת היכא דאיכא אדם חשוב דמדליק משום 13 b: ליתיה⁴² (דמדולקין אמטלתיה, ed. B., 47) אף על גב דלא צריך לנהורא מרימר ומר זוטרא כו' אי: 36 b: יום טוב, HG., ed. V.; לא מברכינן, ed. B., ניהא לך במאי דטריח לך לחיי ואי לא משום לתך לא טרחינן 182: (pleonasm), in She., 107 (אמטולתא דידך!) ואם לאו בשביל (!) אמטולתא דידך: after מרימר ומר זוטרא . . . ואי לא: F has: שמא ירבה בשבילו (in b. Bez. 21 a another reading). Thus in both passages of the HG., ed. V., and in that of the She., No. 21 משום לתא corresponds to 'because of'. It is a translation—let us say a vulgar translation, a popular etymology—of אמטולתא divided into אמטולתא, in which משום = אמטולתא! And so it is to be explained also in the Babli: Yeb. 29 a: גזירה אחותה משום לתא דידה, Rashi explains משום מול דידה, but is compelled to add האי לתא יתור לשון הוא! פקע ארזא דבי רב מר אמר משום לתאי דידי פקע ומר: B. m. 20 b: אמר משום לתאי דידי פקע, Rashi also here בשביל מזלי, while it is self-evident that it means 'for my sake', 'in behalf of my honour (because of injury to my reputation)';

⁴² The passage must have experienced the following changes among later writers: Giyat, I, 17 cites: משום ריליה, MV., No. 151, p. 117: משום צוותא: Siddur Rashi, 263, No. 126: משום לינה! [For that in my Fragment, *Jahrbuch*, XII, 118, 23:]שמדולקין בשבילו] likewise for HG., ed. V., 36 b, we find ה' ראו 8: טורחין אין אנו טורחין: 8: ה' ראו

similarly *ibid.*, 106 a: מישום לתך דירך. מישום לתאך. מישום לתאי, מולך (Rashi, לתך, מולך דירי 'for thy sake', 'for my sake'). Thus alongside with אמטול הכי, אמטול הכי, אמטולתא, we find in the Babli also a vulgar לתא מישום! Levy's attempt to explain it (*s. v.* לתא, II, 531 a) was reversed entirely by Fleischer, p. 536.

אמטול in She., No. 69: אמטול הכי; אמטול דנשבוע; 72; and 13 E: (אטו) מי גורין הני אמטול הני (V. and F:).

30. *Ibid.* E: חיייה דמר לא שיירי מירי לנפשאי ואפיל' סיכתא. בגורא. The latter is wanting in the edit. Ket. 53 a; however Erub. 53 a: ביתד שנועצין; ואני כי סיכתא בגורא לגמרא; Rashi: ביתד שנועצין, אותו בכותל בנקב צר ונכנס ברוחק, an explanation which does not fit the context in this passage. 'a plug in the hedge', in accordance with R. Han. in Erub.: פי' סיכתא בגורא ('something of little value, something insignificant').

31. *Ibid.*: חוזרות וחולקות אמאי כל חדא וחדא כו', E wants חוזרות וחולקות ס"ד = edit. Ket. 68 b, F has חוזרות וחולקות אמאי כל כו'. But אמאי is not a scribal error, it is the usual introduction of a question in this dialect, frequent in Anan (see I, *sub* 15) and in the above-named tractates (see *l. c.*); in She. also No. 23: ואמאי בין דמושבע כו' (Ned. 8 a another reading).

32. No. 23: עילוי נדרא מיתכשל עילוי נדרא, read with E and F מיתכשל, from שאל.

33. No. 24: מישערין ליה לבהדיה הוא בישולא, and below: נפיק מינה חד ביתא וכולה לא נפקא; further 48 F: לבהדיה (בהדיה) כו' כמאן דמליא לבהדי ביתא דנפיק כו'; talmudic בהדי (properly בחרא, 'in one', Bab. בחדה, Papyri חרה, see my 'Weitere Glossen' in *ZAW.* for

1913, p. 139), 'together with', 'while, near to', להרי 'opposite', but also לבהרי Zeb. 39 a: תלתא פטורי לבהרי תלתא 'together with'. As to the form comp. Pal. בלחור and בלחורך (Targ. Yer. to Exod. 18. 14), (Targ. on Job 1. 19), similarly biblical למבראשונה, Talm. לכתחילה, למפרע, למבסוף, and like forms in Phoenician, as למְבָחִי, וריפתא דאפייא ולא &c. She., No. 77 F: לה מבעצה להדייא ולא נגדין חוטי בשיל כי ארתא ברבעי (כרבעעי r.) 'immediately' (without effort); Bab. להדיא 'directly' (opposite), anton. אניסא 'straightway, in a direct line, at once' (see Levy, *s. v.*); Mand. ליהדייא, להדייא, rarely להודיא = Syr. and Talm. לחודיא, *solus* (Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 141).

Ibid.: לא אסרה תורה אלא קנוקנת שבו והי(א) ניהו קטינייתא, E but the ט is scratched out, F ניהו והי קטינייתא *קנוקנייתא*, Aruk, *s. v.* ענקולות cites: קנוקנתא והי ניהו קנוקנתא.

34. No. 26: הכי נמי חנוכה נמי הכי: E, שבח חנוכה נמי הכי: RNZB: שבח חנוכה נמי הכי שבח ור"ח חנוכה נמי הכי: E, ואול ואשבח הכי נמי מובעי ליה כו'; No. 29: הכי מובעי לא כו'; E, בי דינא הכי: No. 30: הכי מובעי F, הכי מובעי חמ: 50; הכי מובעי F, הכי מובעי חמ: 75 E; הכי מובעי חמ: 80 E; בהנאה *etiam*, see my remark on חמ in *Fahrh. d. jüd. lit. Ges.*, IX, 226 and 252 (and above on Anan, *sub* 32), on חמ X, 380.

35. No. 35: ואומר ער דאיכא כולהי: E ואימ' F, ואומר nevertheless ואומר in the ed. V. is not a scribal error. It is imper. sing. = אומר, אימור (see above *sub* 7), and this form occurs frequently: [inst. of *imper.*: אומא: Gaon. Kamm. to Kel. XXVI, I. *s. v.* וכיס MS., cites from b. Sab. 91 a: (ed. אימא) א' אומ' (= אומר) דאית ליה אימא b. Ker. fragment, ed.

Schechter, 27 a: $\overline{\text{אומ'}}$ לא לימרנו, 27 b: $\overline{\text{אומ'}}$ כתחלה; *Rabiah ed.* Aptowitzer I, No. 193 (p. 221, see n. 21); $\overline{\text{ואומר}}$ קנבוס (comp. Zeb. 18 b: [ואימא]:) inst. of אימור, אימר: *Geonica*, 318₂₁: אלעזר ר' דאמר (= אימר) דאמר ר' אלעזר: *ibid.*, 319: 'ה' ראו [and also ראו] והינו דקאמרינן אומר דאמ' (אימר. 42 a M. Sheb.) אימור דאמרי רבנן for אומר שנאמר כן has no doubt in its text of the הלכות פסוקות the words (אימור דאמרינן), for otherwise it renders אומר דאמר by אמור שאמר, p. 130 (see above *sub* 7 and note 14); in addition also R. Nissim in his מפתח, Shab. 132 b (ed. Wien 50 a): אמור דאמרי' אתי עשה (אימור. edit.), on the side of אימור דאמרינן, from Yeb. 3 b. (edit. B. b. 430: אמור צדרי אחפס(נ)ה (edit. B. b. 174 a (אימר)). The form אומר as imperative corresponds to the imp. with pronominal suffix in Mandaic (Nöldeke 271 ff.): קיטל-, likewise HG. B. 564: הותכיה. However, that אימא, אימר (אימור) in those expressions (. . . ואימר עד . . . and the like) are imperatives is evident from the corresponding phrases in the Yerushalmi, which exhibit אימור, as p. Sota 22 b: ואמור (= ואימא) אף בעורכי המלחמה בן, Ket. 32 a: ואמור אוף הכא כו', and B. k. 4 d: וכי כל הפרות וכו'. Indeed, already in Sifra ויקרא, Nedaba, Par. 2, 3 we find: אמור (= ואימא!): ומה ראית לומר בן, אמור (= ואימא!). Otherwise Anan, ed. Hark., 119, No. 57: דכי אומר חקים דיבמה כי חקים רכל אישה אינון בנישוואין. The end is preserved in another MS., on p. 170: $\overline{\text{היא דאמר}}$ כי כמו שנאמר: Hark. translates on p. 119: אומר (= אומר? אמור?) נאמר: 121 in the Index, (למעלה),⁴³ on p. 170: כי מה שנאמר ש . . . בנישוואין הוא שנאמר כו'. But

⁴³ This is followed by Ginzberg, *Geonica*, p. 318, and in the Index, p. 411.

it should be translated as follows : כי מה שאמר כו' בנשואין : הוא שאמר, אמר, on p. 170 = אָמַר, רָאָמַר, part. ; אָמַר, however, is in Anan אמא, see above, *sub* 19. [אומר, p. 119, is either a Hebraism (אמר) for אָמַר, as p. 170 (as to אומר, בי אומר, comp. the Babylonian כי קאמר) or else it is Aramaic written in accordance with the vulgar pronunciation of the long ā like ū (see J. N. Epstein in the Schwarz *Festschrift*, p. 321), to which may perhaps be referred also Responsa ed. Cassel, No. 53 (fol. 12 a below) : דהלכתא דתניין גבי דיני עדיפין מן מאי דאומר בדוכתא נובריאתא (we might have expected here אמיר, comp. No. 91 fol. 32 a in the middle : אימירא). On the other hand, Ned. 51 a : קום רקור לי דאימר לך (previously, *ibid.*, לך, but MS. M. has also here דאומר!) is probably a Hebraism (אמר) for דאימר, impf.]

Ibid. end : ואירפיש ליה פניה, denom. of רפש 'become filthy, dirty'. E however ואיטפיש, F ואטוויס, which is probably ואתוויס, see below *sub* 61.

36. No. 36 : הא טופנא, r. with E and F טופינא, טופינא in Babli; Anan, ed. Hark., 10 טופיאנא.—F here טופינא והדין טופינא inst. of הא, see above *sub* 13.

37. No. 38 : וטומנין לה שייליה, E לשילייה, F לשליא.

38. No. 40 : דאומי מתא (= No. 134²). Likewise דאומי in the Commentary MS. Berlin oct. 333, fol. 311 a (to No. 134). This form, as also *Geonica*, 372 : דמעַת עיריד (= דעמת, Nid. 65 b : דימת), supports my suggestion (*Fahrbuch*, IX, 246) that Bab. מידם (מירדם) = מירדם (מירדם הוה דימא) = מירדם, in the Aram. formularies for documents למירדם ולבטלא (*Fahrb.*, l.c., and X, 379), from דעם in the sense of 'be in evil repute', 'declare disreputable'.—An explanation cited by the above-mentioned Comm. MS. deserves mention : וי"מ דמי זילות מליטון אומס אונו (Isa. 33. 15) ומפרשי' דלא שמע לזלותא דעורבא

מרבנן (Mak. 24 a). This is Arab. *دَمِيم* (fr. *دَمَّ*), *contemptibilis, vilis*, from which, however, our דומי is to be kept apart, see *l. c.*

39. No. 41: מתבעי ליה למיבדק ולמינסב דמסיב מדוקתא דמייחס ולא ליקרי לינסיב מדוקתא דאית בה פסילתא דמאן דנסיב אותתא למינסב מדוכתא (!) בו' מדוקתא בו' מדוקתא E: מדוקתא דמייחס בו' (where, however, the left foot of the ת and ק is erased); F: מירובקא (from מרובקא resulted) בו' ולא נסיב מרובקא (מרוכתא = מדוכתא). Correctly in the parallel passage No. 153: מיחבעי ליה למיבדק ומינסב מדוקתא דמייחס ולא ליקרי לינסיב מדוקתא לא ירית בעל אלא דוקתא דאבוה: No. 135: דאית ביה פסילותא ליה (E and F דוקא!). Bab. דיותקא 'family', B. m. 59 b, Zend *dutan*, Huzv. דותך (Perles, Levy, I, 395 a), corresponding to the Gaonic form. Here no doubt belongs also the puzzling דנתקי of *Seder Olam Zuta*: ובסוף שבע חטאו הנך: דנתקי דהוּו בשכחונן דהוּו יתווי יין בו' in the Hebrew translation, *ibid.*, 76, hence something like 'relatives, kith and kin'^{43a}.

Ibid.: וניחב לך, see above *sub* 17.

Ibid. (= Kid. 70 a): פורתא דנגדרייא הוא דקא עבידנא בו' או: מחיצה כדאמרי רבנן, E and the Comm. Cod. Berlin, fol. 76 a: גונדריסא, F דנגדריוא (Aruk גונדריוא), edit. גונדריתא. גונדריסא is the right reading, a dimin. of גונדרא = גורא (Syr., Arab. *جَدْر*) = גודא⁴⁴ (B. Talm., B. b. 2 a: גודא—מחיצה!). 'fence', as Syr. פטרוסא, fr. אימר 'sheep', Talm. פטרוסא, fr. פטרא 'fatted cattle', Mand. תאוריא דפיטרא 'fatted oxen' (Nöldeke, *Mand. Gram.*, 315),⁴⁵ Hebr. פדר 'suet', Bab. פידרא, Nid.

^{43a} [So already *Brüll*, *Jahrbücher*, II, 106 n.]

⁴⁴ Nöldeke, *Neusyr. Gramm.*, 28. גודא in She., Nos. 49 and 145.

⁴⁵ Comp. in addition the reading of R. Hai (*Responsa*, ed. Hark., No. 46. p. 22) in 'Az. 11 b: ועיסרי פאדר כנוני ועיסרי פאדר (R. Hananel *ad loc.*: מהרקי בו' כנוני ועיסרי באדר, in MS. quoted by Kohut, *s. v.* אקניתא: פאדר: and his explanation to פאדר).

27 a, Aruk, 'dry filth of small cattle' (Aruk in the name of the Geonim; בלשון ארמית פדרא, comp. רבקה and ענלי מרבק (n. pr. and Mishnic). The נ is frequently inserted in Aramaic, as e.g. in the word before us גדר = גדר, Taan. 23 b: שלא יתגדרו על; Hebr. התגדר, Ned. 81 a: הצבור 'to pride oneself, to boast'. In Anan—I may be permitted to add it here—in the same sense: מיגדר [ורוי], Anan, ed. Sch., 27²⁰ f.: ואמא תרין ליש[אנ]י לא תהיה לו כנשה ונו': לא תהיה לו כנשה דאסיר לאיגדר[ורוי] עליה הוא י[זופא כד] מסקת ביה; כו' לאנמורך דאי מיגדרת עליה ריבית[א ק]א שקלת מיניה; קא מוהר לן דאי איכא איניש . . . דמיגדר עליה כד מסיק ביה מחיב . . . 'to boast'.⁴⁶

Ibid.: אמד לי דכי מר E and F רביר, see, however, on Anan, *sub* 17.

40. No. 43: מאן דמוזוף זיפתא לחבריה כו' וכי היכי דמוזפנא. Instead of זיפתא read with F זיפתא (E זיפתא) and at the end of the No. frequently זיפתא (F here likewise זיפתא); Anan, ed. Hark., 10, 12: זיפתא, M. k. 28 b: זיפתא, Syr. זיפתא. The זיפתא at the beginning of the No. in ed. V. and E is therefore a scribal error, although the Aramaic papyri have זפתא, papyri Sachau, 56, ll. 5-6 (see my 'Glossen' in *ZAW.* for 1912).

זיזופא 'the debtor' and זיזופא 'the creditor' also below in this No. and above No. 31 frequently, likewise HG., ed. V., 98 a (ed. B., 380), Syr. זיזופא, Targ. זיזופא.

⁴⁶ For the Hebr. בו הניחו לו מקום להתגדר in Sherira's *Epistle*, ed. Lewin,—in print—67, Span. לאיגדרוי (French לאיגדרוי), 68, לאתגדרוי 'to force oneself to the front' (make oneself deserving), as the Arab. جَدَرَ *dignus fuit.*—عَنَّذَر from عَنَّذَر (see Dozy, II, 229 a) has nothing in common with it. Hence Ben Jehuda's new formation (*Millon*, s. v.): גַּדְרָה with its derivatives גַּדְרָה, &c., in the sense of 'coquet', 'coquette', is not to be recommended. Is not the קַתִּיפָה good enough?

41. No. 44: עד דמחוי ליה לחכם, *Geonica*, 362: דמחוי, F לאחזויי, אלא צריך לאחוייה לאחרי; further: דמיתחוי; *Geonica*, 363: לאחזוייה; below, also in the Ed.: מהו לאחזוייה (F לאחזויי, *Geonica*, 363: לאחזוייה), likewise in the citation from Bez., 26 b: ואייתי בוכרא לאחזוייה ליה (*Geonica*, 364: לאחזויי בוכרא). Therefore Aph. of חוא, instead of חוא. In HG., however, Bekorot, V., 139 e: אלא מחוי ליה; עד דמחוי בו אלא מחוי ליה; עד דמחוי בו אלא צריך הוא לאחוייה בו; ed. B., 597: עד דמחוי בו אלא צריך הוא לאחוייה בו; in ed. V., 36 c: לאחזויי, B., 183: לאחזויי בוכריה, in b. Bez., 26 b: אתחוי לחכם *bis, ibid.*: אתחוי לחכם, Hul. 59 b: דמיחזית, MS. R₃ and Rashi דמחזית, and in two MSS. of Rashi: דמחזית. In She., No. 88 beginning: צריך אינמי מנא דמישבא צריך לאחזוייה, F לאחזויי, below: אילו דאיתליד ביה ננעא וטהר מננעה צריך לכהן, then: אזילו דאיתליד ביה ננעא וטהר מננעה צריך לכהן, F אחוי, E אחוי, *אחוי* E, האי טבתא דלא אחוי ככנייה, 125: לאחזוייה לכהן, F אחוי.

42. No. 44²: מר וזטרא איקלע לבי רב אישי צבת ליה אומצא, F ספת; HG., ed. V., 139 d (B., 599): צבת, in b. Temurah 8 b צבת ליה אומצא is wanting. As to צבת, see above, *sub* 21. ספת is merely another form of writing of צבת^{46a}, which, according to Bickell, is to be derived from Pehl. ספיה, Pers. سپید (see PSm., 3360, *s.v.* at the beginning), and signified as that: (1) Ab. zarah 50 b: ספת לה ציאה = צבת = 'prepare' ('offer'), Maas. II, 6 סופת ואוכל, b. B. m. 89 b: ולא יספוח; (2) 'mend, repair', Shab. 124 b: ולא יספוח, Rashi: יספוח יתקן; ולא יספוח מזנה שבר לכסות בה את הכלי! להסיר בליטותיו ועוקציו

43. No. 45: היכא דאנח תפלי בו ותנא קא מחית להו, F והדר, but E ותנא like ed. V.—תנא 'repeat', also No. 50 (E and F): ודאי נהיל = 107 ודאי נהיל קימחא ובעי למתנייה ביום טוב בו; כי תניא בו ותניא על, *ibid.*: קימחא מאיתמל שרי למיתנייה

^{46a} Mand.: צפת ניצאפית, *מצאפאת*, Nöld., *Gram.*, 48.

מהרר מיתנייה: likewise HG., ed. V., 35 a (B., 176); לקימחא כו' ואמרינן כו' תניא אפתורא (Bez., 29 a, a different reading); further, No. 95: נמי תנא בהו: קרא ביה תנא כו' קרא ונתליתיה ונתליתיה *bis*, and No. 66⁴ (from Meg. 4 a!) מיחייב למתנייה בצפרא כו' כגון דאמרי אינשי עביר פרשתא: in Anan, ed. Sch., 35²²; ולהכי תנאנן, ed. Hark., 34: ורתנא: 94; ולהכי תניא: 93; והאי דתניא: 90; ולהכי תנייה: 95; למהדר: 84 = מיתנא: 83 end; ולהכי תנאנן: 95; שנית זו: HG., ed. V., 23 c below (B., 104): פריעת מילה אמר ליה הקב"ה ליהושע תני מהלינהו. In Babli besides the passage in Meg.—from which it also appears that the more customary meaning of תנא was 'to learn a Mishnah or Baraita' (comp. Suk. 28 b), and that for the other meaning 'to repeat' reference was made to the proverb אמר מילתא דא עביר פרשתא דא ואתנייה —also Meg. 25 a: הא חלא דחליט ביה חרא זימנא תו לא תאני; ותני לה חלפא ותנייה (ותניא); Kid. 81 b: חליף ותני; Yoma 87 a: חליט ביה תנא; אשקליה וכו' הדר תנא ואשקליה וכו': Men. 19 b and elsewhere: תני ביה קרא, and probably also Naz. 38 a: 'and it is repeated' (the סקרתא), i. e. when lambs are dyed, the wool at the root remains 'loose' (because it is not dyed), and hence it has to be dyed over and over again (when the wool grows).^{47a} Elsewhere only in the Targ. (see Levy, *Targ. Wörterbuch*); in Babli הדר is used instead and so probably also Bez., 29 a: כמה מהולתא הדרן (Var. רקדן) = תנין (see above).

⁴⁷ מתלית, b. Men. 35 b.

^{47a} This is no doubt also the explanation of Asher when he says: ואח"כ: מתרפה השער אצל מקום עיקרו. But he has not ותניא, while in MS. M. the following ותו is wanting (M. merely: כד (ותני' כד). Comp. שינוי דלא הדר (ותני' כד). Comp. שינוי דלא הדר, B. k. 93 b. The explanation of Pseudo-Rashi, *ad loc.*, is forced. [Sanh. 59 b: מיהדר ומיתנא!]

44. No. 48⁴ F and E: הָרַר הוֹרְרַנְיָה דְעִירוֹבוּ (= HG., V., 25 d), and No. 103: הָרַר הוֹרְרַנְיָה אַרְבַּע אַמּוֹת (= HG., 44 a): in HG. in addition V., 27 a (הָרַר הוֹרְרַנְיָה), 40 a, 128 d end: הָרַר הוֹרְרַנְיָה דְבֻעַתָּא (B., 529: הָרַר הוֹרְרַנְיָה); further R. Jehudai, Responsa, ed. Lyck, No. 45⁹: וּמִפְקָא מֵהָרַר הוֹרְרַנְיָה. In b. Shab. 77 b (RIF., Asher, and Rabbinowicz) and Pes. 76 a⁴⁸ = סָחוּר סָחוּר 'round about'. [Mand. הָרַר הוֹרְרַנְיָה, SR., I, 169₈ from below.]

45. No. 54: מְדַאֲרִיתָא, F מאורתא, likewise HG., ed. V., 12 b, in accordance with which already R. N. Z. Berlin corrected it to מְדַאֲרִיתָא. But the error is very old, for already the author of הוֹהֲרִי found it so; I, 245: וְהִיבִין לְקִרְטֵנוּ מִן הַתּוֹרָה (!) שֶׁכֶּךָ שְׁנֵי חֲכָמִים בְּבֵרִיתָא בּו':^{48a}

Ibid.: וְהִיבָא דְלֹא קָרִישׁ בִּנְיָ שְׁמַשׁ, read with E and F: בְּבֵי שְׁמַשׁ.

Ibid.: מְדַאֲנָהּ. וְהִיבָא דַּתְחִיל בְּסַעֲוֵדָתָא מְדַאֲנָהּ מַעְלֵי שְׁבַתָּא 'while it was still light (day)'; in this sense not found in Babli, comp., however, p. Yoma, III, 40 b: מַהוּ בּוֹרְקֵי בְרַקָּתָא. F מְדַאֲנָהּ, but also HG., V., 30 d below (B., 154): וּמִתְבַּעֵי לֵן לְאַפְסוּקֵי; עֶרֶב יוֹם הַכְּפּוּרִים מְדַאֲנָהּ, for which, however, She., No. 167: מְדַאֲנָהּ (but that No. is abbreviated!). In an Aram. piyyuṭ in *Maḥzor Vitry*, No. 307, p. 340: וְוֹרְרַתִּיהּ 'since Friday', 'while it is still day'.

46. No. 54²: לְאַפּוּקֵי שֶׁל רִיחָה רַע דְּפַנֵּי רִיחִיהּ (in F the whole Sh. is wanting, in E only the part beginning with ב"צ (אינמי ב"צ), read with HG., ed. V., 14 a: דְּסַנֵּי רִיחִיהּ; here, however, No. 65: לְאַפּוּקֵי שְׁרִיחּוּ רַע וּדְמַאֲסָן רִיחִיהּ; HG., ed. B., 51: (r. רִיחִיהּ) לְאַפּוּקֵי שֶׁל רִיחּוּ רַע וּטְמוֹן רִיחִים (רִיחִיהּ), likewise Cod.

⁴⁸ Pseudo-Rashi, Hor. 12 a: בְּמִין נוֹר דְּהָרַר לִיָּה הוֹרְרַנְיָה.

^{48a} Comp. Naz. 4 a: וְהָרִי מוֹשְׁבַע, Pseudo-Raschi and Tos. s.v. מֵאֵי.

Oxf. 2760, fol. 28 *verso* [now in *Fahrbuch*, XII. 119, 11]: להוציא של ריה רע שטמון ריהו. Their archetype, the הלכות פסוקות, had probably דסאמין (inst. of דמאסין!), as cited by Bacher, Hebr.-Pers. WB., 64: דסאמין ריחיה, which the translator renders erroneously by טמון, as fr. סמי (= סמוי)!? [מאסין is the Syr. מָסָא, מָסִי 'to ferment, stink' (AUDO., 65), see now *Fahrbuch*, *ibid.*, 121].

47. No. 64: וכר מרליק צריך לאדלוקי ברוב היוצא מאי טעמא ומאן דעביד נמי מדורה בני, דילמא לא בדרא נורא וכביה שמישי אי איכא שהות ביום כי היכי דבדרא נורא ברובא שרי ואי לא לא כדרא: 122: ואסיר, בדתנן ובנבולין עד שיצית האור ברובו ואסיר למישתל בערב שביעית: 112 F: אלא הוא דברך מן קמיה E אלא הוא דבריד מקמי (אלא הוא RNZB, אלא הא דברך מן קמיה E דברך מקמי שביעית) שביעית דתניא אין נוטעין ואין מברכיין ואין מרכיבין ערב שביעית (also E) פחות כו' תנא קמא סבר לתלתין (לְשִׁלוֹשִׁים F) בדרא רבי יהודה סבר לתלחא (בשלשה F) בדרא כו' לשתי שבתות בדרא (V. בדרא, which already R. N. Z. Berlin rightly corrected into בדרא), read, אלא הוא דבריד: in E and RNZB. (see העמק שאלה, letter ז). ברר 'dissipate, dissipate oneself (She., No. 10: אברור; 68³: אברור, to spread oneself, become dispersed' of a fire, to take fire, eventually 'take root', to put, (קלט) of a plant (Berlin: מתפשט השורש בארץ). To the first meaning belongs Ps. 97. 11 אור זרע = אור זרע 'a bright (spread out) light' (is adj., אור זרע, || שמחה, as Esther 8. 16), Syr. נוהרא בדירא Jac. Sar. I r. *diffusus* (PSm. 455); the latter^{48b} meaning reminds us of the Arab. *prodūt germen*.⁴⁹ The first (No. 64) is also of great importance

^{48b} See Addenda, No. 19.

⁴⁹ We must mention here also Kalla r., II, end: מאימתי צריך תלמיד לזרוע בפני רבו כמלא עינו אבל כשנפל הוא ביד יוסף: 13 MS. Mich. (n. 44): וישב, ed. Buber and Tanh., (n. 44): היה זרוע עליו (= עומד עליהם: Gen. 18, 8: כדי להאכילו

for the explanation of Shab. 20 a f., where we read: אמר רב הונא קנים אין צריכין רוב אגדן צריכין רוב גרעינין אין צריכין) נתנן בחותלות צריכין רוב, מתקיף לה רב חסדא אדרבה איפכא מסתברא קנים מבדרן אגדן לא מבדרן גרעינין מבדרן נתנן בחותלות לא מבדרן איתמר נמי אמר רב כהנא קנים שאגדן צריכין רוב לא אגדן אין צריכין רוב (ולאבדורי לא חיישינן: Rashi) גרעינין צריכין רוב נתנן בחותלות אין צריכין רוב. According to the explanation of Rashi, who refers מבדרן to the burning material ('they fall apart'), the phrase איתמר נמי, by which, however, no change is made in the case of קנים, is striking and against the talmudic method (as was already remarked by אשך to Asher, *sub* ר; it is true that Rashi has רב כהנא אמר קנים בו' M. and old prints איתמר א"ר כהנא, but even this does not help much). The right reading here is preserved in Alfasi, *ad loc.*, S. ha-Ittim, and Magid Mišneh, שבת, III, end (גרסת הנאונים וקצת ספרים),⁵⁰ and no doubt it was also the reading of R. Aḥai (his בררא leans towards it): אמר רב הונא קנים צריכין רוב אגדן אין צריכין בו' גרעינין צריכין בו' בחותלות אין צריכין בו' איתמר נמי אמר רב כהנא אמר רב קנים בו' [גרעינין צריכין רוב אגדן אין צריכין רוב נתנן בחותלות צריכין רוב] MS. Oxford (see Rabb., note ש): אמר רב הונא קנים צריכין רוב אגדן אין צריכין רוב גרעינין צריכין רוב: נתנן בחותלות אין צריכין רוב (קנים מיבדרן: איתמר רב חסדא אדרבה איפכא מסתברא איתמר נמי בו'. Accordingly, קַבְּרָן (pt. Ithp. pl., fem. for masc., MS. M. and R. Nissim מיבדרן) is to be taken in the same sense as in our She.: 'are seized by the fire', which is possible only when the inflammable material is kept loose, as appears also from Rashi's remark to the words of R. Hunna (according to his reading): לפי שאין שלהבת יכולה ליתכנס ביניהם.

⁵⁰ Similarly Asher, but corrupt, as was noticed already by R. S. Loria, Glosses to Asher, and others: he had no doubt the reading of Alfasi in mind.

48. No. 64² end: אחווי לי פִּיסקָא מה מצוה עבדית, E אחווי לי פִּיסקָא מה מצוה עבדית; Syr. [יתקרא 'certificate', Syr. יתקרא, BB., AUDIO 444; Pers. یادکر 'remembrance', comp. Arab. تذكّر (Fränkel, *WZKM.*, III, 244). Occurs in Syr. also as אנדקרא Fränkel, *l.c.*; in Cardahi, I, 548: [יתקרא]], She. MS. F has אדברתא, Ba. דברונה, Papyri Sachau 31 זכרון, Talm. אייתו לי הושבנאי דצדקה: Ket. 67 b 'protocol'. דוכון פתגמי

49. No. 66: ומחוייבין לעיוני בסדיקי דהכי אשבתן בעזרא דגזר; F correctly בסדיקי, as was already corrected by R. D. Luria. אנשים ריקים; Targ. to נברין סריקין; Syr. Menander, Land, *Anecdota*, I, 68, l. 11 fr. below: ובניך סריקא קרין להון לאחין.

Ibid.: ומיבת: ברם צריך כו' ומיבת בה לאורתא; F correctly: לן בתעניתו, בת טוות = בת

50. No. 68¹: והי ניהו תרבא דקרב כו' הדא היא פִּירוסתא; HG., ed. V., 132 b, ed. B., 549: והוהויר; II, 4: והיא המפה המפורשת על הקרב; HG. טריפות ed. V., 129 a (B., 529) (ופירוסתא דעל פרסא); *ibid.* below (B., 531) (ופירוסתא דפירוסתא); והיכא דמינקב ריאה ואתי תרבא דפירוסתא: 145: ה' ראו; וכד מינקיב פִּירוסתא דתרבא; *ibid.* b: פירוט פִּירוסתא; II, 83: וכשתנקב פִּירוסתא של חלב של ריאה 'napkin'. (פִּירוסתא: below) דתרבא אל מנד"ל אם ניקב כו' Pal. Targ. פִּירוסתא דתרבא (Levy, *NHW.*, IV, 124, *TWB.*, s. v.), comp. Talm. פִּרְסָא and פִּרְסָא 'veil. awning'.

Ibid.: דאצותא, חלב שעל גבי הכליות היינו תרבא דצדייתא; E דצרוואתא, HG., ed. V., 132 b דצרוואת' ed. B., 549 דצרוואתא pl. (from צרווא, צרווא) 'kidneys'.

Ibid.: למשלפינהו ובעי למשלפינהו לכולהו; read with F and E (למישלפינהו), on שלף, H. Hul. 93 a, comp. below, *sub* 72.

Ibid.: מיהו; E and F מיהו; No. 169: וודאי מי הוא; No. 89: מיהו; F and E מיהו; מה הוא שיעוריה כו'

מי הוא משמי כו' : No. 92 : מחוא חויא F, ודאי מיחוא חוייא E, מיהו F ; No. 73 : מי הוא פליג כו' מי הוא אי איכא כו' : E, מי הוא אי איכא. As to הוא, מאי הוא, מיהו = מהוא, see my *Rechtsgutachten, &c.*, p. 270. Comp. also *Epistle of Sherira Gaon*, ed. Lewin (in print), p. 67 to the left : ולא מאי (= מיהו) דלא הוה ידען ליה רבנן קמאי אלא מאי (= מיהו) דשבקוהו כו'.^{50a}

51. No. 68² : והא מוירקי אע"ג דלא פריש אסור דאמ' רבא אמ' : מוירקא F, מוירקא E, שמואל חוטין שבד אסורין HG., ed. V., 133 b, B., 554 : והאי מורקא ; in ה' ראו 147 (an Aramaic passage!) מוירקי, *ibid.*, 140 : מוירקי (= HG., ed. B., 519 below : ושני מורקין של צואר II, 3, והוהיר ; היר אסורין ; טריפות, ed. V., 129 a, B., 530-1 : מורקי כו' מורקי (B. מורוקי!) דאליאתא תרי הוו כו' מורקי (B. מורקי) דאפקותא שיתא כו' מורקי דרפקי ארבעה חד דשינא (דשינא דהדיא B.) וחד דגבי תחות ידא וחד דדרעא כו' ומורקי דאית במורקי⁵¹ רכפלי עשרה הוו שיתא דרכובא כו' מורקי דעטמי כו' ומורקי (B. מורקי) דעטמי כו' ; טובא הוו ברטובא (ברכובה B.) דעטמי כו' והני מורקי (ורידין = here) דבהמה צריכין למייתכניהו : 126 d (B., 515) ; further HG., ed. V., 161 ; Aruk, *s. v.* אמין : ומורקא : סוכה, ed. V., 32 b, B., 161 ; In Pes. 74 b, ed Ven., and ed. Amsterdam, 1645, have ומורקי כו' וכן מוירקי, likewise MS. M. ; MS. Oxford : ומוירקי כו' מוירקי ; in Hul. 93 b, MS. H. and R₂ have מוירקי, R₁ מיירקי (both times) ; MS. M. : ומורקי (!) כו' וכן מוירקי. Also RABN., No. 24, fol. 13 d, has מוירקי several times : (from She.) אבל הני מוירקי כו' להוציא דם מן המוירקי והם הגידין של

^{50a} See Addenda, No. 20.

⁵¹ In the שחיטה ה' by Ġama, *Jüd. Zeitschrift*, II, 79 cited ; מוירקי דאית בכפלי עשרה הוו שית דארכובא . . .

נ"א גידין אסורין : No. 279 ; דַם כו' and others in the same No. ; דַם כו' וכן מזיקי הם ורדין : No. 282 ; כו' נ' במזיקי כו' Rashi explains מזיקי by חוטי הצואר ורדין (comp. והוהיר above), a marginal gloss in F^{51a} : עורקים. From the Gaonic passages it becomes evident that מזיקי on the whole designates ' *sinetos, veins* '.

It is the Syriac فداضة بجل, فداضة بجل, فداضة بجل, Budge, *The Book of Medicines*, I (ch. 15), p. 267, ll. 8-9 (where the פומא follows upon דמשחמה תחתיה דאסטומכא הרבא הכיל ורידא הנון דאתין מן כבדא ומתקרין מאסריקא :^{51b} צומא אתחית דין דבתר פומא ; further ch. 20, p. 420, ll. 7 ff. : סים מעיא הו דמתקרא צומא וטר' מן פומה הו תחתיה דכרסא וטר' מן פומה דמתקרא צומא וטר' מן פומה ; דין דהנא נסבין מאסריקא עצרא ומובלין לכבדא ; מא דנהוון סכרא בכבדא או בורידא הנון מאסריקא from below : מאסריקא ביר ורידא הנון דמתקרין מסריקא דרביקין אידא דליף פומא ; תחתיה דאסטומכא עם מעיא הו עליא דמתקרא צומא מאסרעא מעל ערוק חליטה יזמב פיהא חילוס מן : BA. in PSm, 2752 : מאסריקא is, as the Syriac المعدة الى الكبد . ومايئة الدم الى الكلي [מזריקא], the Greek μεσαραϊκός 'mesenteric or pertaining to the mesentery' (PSm.)^{51c}, and has nothing in common with the Hebrew מזרק (Levy, *s. v.*). The form מזיקא, however, is perhaps influenced by Targ. מזיקא for מזיקא [? מזיק].

52. No. 684 : דכדיב (F corrupt), see Levy, *s. v.* כדי.

Ibid. : גובינא דמחסרי גוביתא.

^{51a} Likewise translated by Gama, *ibid.* : عروق, ערוק.

^{51b} Read مذبل inst. of مذبل, as proved by the parallels.

^{51c} In the מוסר 'ס', ed. Bacher, p. 44, l. 10 : מאסקריקא (*Arab.*) ושוואבת הכבד זה הלחלווחית בנידים דקים ביותר קורין להם הרופאים, מאסריקא, see *ibid.*, p. 189.

53. No. 72: 'לי בני' דיסקא דשדר לי בני: (לי, so correctly E and F, see above, *sub* 2). In Babli דיסקא is used for court documents, summons (K̄id. 70 a, B. k̄. 112 b), epistles of spiritual leaders (Men. 40 a-b) and doctors (Git. 36 a, 88 a), but not for *private* letters. The Geonim, however, employed it also for *private* missives: Gaon., Hark., No. 368: דיאסקי, כל כתב מאדם שכתב אצל חבירו בשאלת שלום ובערך: משה ומתן וכיוצא בהן שהן אגרות רשות ונקראין דיאסקי. ורבנן (to Git. 36 a) וּמְפָרְשֵׁין רַבֵּן: (HG., ed. V., 41 c (B., 203); אגרות של רשות פסקי (= פתקי) דרשוואתא אבל דיסקי אסיר למיכתב, see also Aruk. s. v.; comp. also, Nathan ha-Babli (*Yuhasin*, ed. Cracow, p. 120, and Neubauer, *Anecdota*, II, 78): ועוד כשהיו משלחין אגרות זה לזה ראש ישיבת פומבדיתא כותב יתקרי הרין ואנן קא חזינן גאונים ז"ל מן יומי דרבנן סבוראי (see Levin, *Fahrbuch*, VIII, 327, n. 3, and Aptowitz in *JQR.*, 1913, p. 33); Responso "שע"ת No. 39 = Lyck, No. 46: דכתבי בכל אתרוותא פשוטי ודיאסקי וכתבי פסוקי כמו שהן וכו'.

54. No. 73: ולקצור נמי כו' לא אסיר למקצר: E and F למחצד, למחצד, so also in the ed. V., No. 170 למחצד, and No. 98 למחצד, likewise in Anan Sch. 11₉: הצדא דחטי; מיקצר; (קצירא), Anan, ed. Hark., 38, HG., ed. V., 67 c. [as in b. B. k̄. 91 a (ליקצר) and Mand. (מיכצאר), Morgan, *Textes Mandaites*, p. 192, 5].

Ibid.: ואפינון ונסחינון ושרינון לסלא, HG. חלה, ed. V., 15 b יתיב נבי הנורא, Cant. r. V, 14, 3: רדה = נסה; ונסחנן; אמיה נסחא והוא אביל, see Gaon, Uḡzin III, 10; for further information comp. my book *Der Gaonäische Kommentar zur Ordnung Tlychorot*, p. 62.

55. No. 79 F: החם דברין ליה דנא, likewise החם נגון דברין ליה דנא, in the commentary MS. RNZB. (see העמק שאלה), E and

RNZB. דבריו, דבריו ליה דנא, but E on the margin דבריו. דבריו from ברז 'to bore through', hence 'pierced, opened'^{51d}, as e.g. Shab. 146 a: למיברז חביתא (see Levy, *s. v.*); HG., ed. B., 423 below: ה' ראו = ולא ברזה (קְרָזָה =) לרוחה דשוחא, ed. V., 67, ושלא נקבה מול שמרים או שלא נקבה מול רוח דרומית: 103 d below: ולא ברוא; Responsa No. 68: גאוני מורה ומערב ודאנא דחמרא חירותא (= קירותא) בבראזיה אסור למיברזיה להתיא חירותא (= קירותא) כו' כיון דפתח להאי קירותא כו'.

56. אומצא. *Ibid.*: דמימלך בסעודתיה ואויל רמנח לאומציה (ומנח ליה אומצא F) ומיטחלי דבהדי דקא אכלי מיחבעי: further (מתבעי ליה E, מיתבעין ליה F) ציבו ובהדי דקא אכלין בעי ינוקא תמרי זימנן דנפיל מיניה גריצא בי תמרי ונפיל אומצא מיניה בי ציבי. Here therefore אומצא in the sense of 'morsel, piece of bread', parallel to גריצא ('a small loaf of bread'), which fits the context best, since the discussion turns about חמין!⁵²

Further, No. 90: דלא מיחאביל ליה אומצא מעייל ליה: וכל איתתא או גברא דמוכלין לחמא: in HG., ed. V., 9 c: לניוקא כו' דזימנן דלא עיילא אומצ' וישידי ידיה כו' בבית האבל פרים גדול ויהיב אומצא דהמוציא לאבל והיבא דאיתבו ואימלך אמלוכי ובל חד מנהון איקרי אבל אומצא^{53a} לא והיבא דמקדייש התם מתבעי ליה: ed. B., 120: מיחייבין בברכ' זימנן אומצא; also Seder R. Amram, פסח (ed. Frumkin, II, 214): ובוצע ולא אביל עד דמברך על ההוא אומצא לאכול מצה: meaning 'a morsel of bread' in all these places.

In the Bab. Talmud אומצא occurs with the following meanings and nuances: (1) 'a piece of bread', Ker. 7 a:

^{51d} See Addenda, No. 21.

⁵² R. N. Z. Berlin in העמק שאלה: פי' ופת עמו: העמק שאלה!

⁵³ The explanation of Rashi Hul. 107 b, *s. v.* בלם, and Tosafot, *s. v.*, is quite forced, see below.

^{53a} [For that in my Fragment, *Jahrbuch*, XII, 111, 27: פת.]

⁵⁴ Responsa, חמרה גנוזה, No. 9: לחמא דוקא, HG. ed., *ibid.*

ר' חייא בר Kid. 30 a: דילמא בהדי דקאבל נהמא חנקתיה אומצא (comp. Suk. 26 a: אבא לא טעים אומצא עד דמקרי לניוקא בו' (וכמה אכילה עראי בו' כרטעים בר בירב ועייל לבלה Hūl. 107 b: 'gave him a morsel (of bread) in the mouth' (see above from She. and HG.); likewise probably Shab. 155 b: ובמה—משח) 'a piece of bread' אורח ארעא למשדא אומצא לבלבא B. m. 70 b: כיון דבי שדיא ליה אומצא מסריך בתרה בו' (אודניה); and so also Giṭ. 69 a: ולינבי שב אומצי משבעה בתי בו' 'seven morsels of bread' (one gathers bread but not meat). (2) 'A piece of meat, meat', Sanh. 39 a: אייתו לי אומצא דביטרא; B. batra 22 a: רכי הוה אויל לבי; B. batra 22 a: אייתו לה אותבה תותי בחשא בר בי רב דובין אומצא לזובין; Shab. 140 b: טבתא למשקל אומצא שרא טרפתא זובן; Hūl. 44 b: אונקא דאית ביה תלתא מיני בשרא מינה ביטרא בו' מאי איבא משום אומצא מעלייתא כל יומא אומצא אומצי בעי ומורקי בו' אומצא דאסמיק חתכה ומלחה (= Pes. 74 b) הא אומצא (= She., No. 92), and Pes. 74 b: אפילו לקדרה בו' דאסמיק ⁵⁷ הוא וחלייה אסיר לא אסמיק הוא וחלייה שרי so according to HG., R. Hananel, and Tosafot, s.v. אסמיק and M2, against Rashi's correction. Concerning the dipping of the meat in vinegar comp. below.⁵⁸ (3) 'Seasoned (in vinegar or spices) raw meat', Shab. 128 a: שאני בר אוזא דהוי לאומצא 142 b: ככינא

⁵⁵ Rashi: ! בשר מעט בנחלים היו רגילין לטעום בבקר see note 58.

⁵⁶ People gave and still give (despite לבלב תיטליכון אותו comp. Sab. 156 b) bread to the dog, comp. M. k. 28 a: בי רב חסדא סמירא לבלבא בו' בי רבה נהמא דיטערי לאינישי בו'.

⁵⁷ Perhaps it belongs to number (3) see below. R. Han. Pes. and 'Aruk : התכיכה של בשר שהארימה.

⁵⁸ To (2) probably belongs also Shab. 109 b: ריקנא ומיא אליבא ריקנא ומבישרא ישמנא אליבא ריקנא (Rashi: בשר בנחלים, see note 55), despite the פת יטהרית B. ḥamma 92 b; likewise Yoma 80 b: אבל אומצא ומילחא. On the other hand, Ber. 45 a: דחנקתיה אומצא is doubtful on account of Ker. 7 a (see above).

שיש בני אדם שדעתן: (Rashi: אבר יונה למה לי הא חזי לי לאומצא השוחט לחולה: H. Hul. 15 b; (יפה ואובלים בשר חי וקרו לה אומצא באומצא, חי לכוס כלומר חתיכה: RG.) בשבת מותר לבריא באומצא ההוא בר טביא כו' סבר למיכל מיניה באומצא: 59 a,⁵⁹ (קטנה של בשר ואי בעי למיכל באומצא שפיר דמי (משום: and 113 a Aruk, כו', to 2); דאי בעי למיכל מיניה אומצא אסור: RG.; דמבליע דם באיברים); Alfasi: מי שרי למיכל מיניה באומצא או לא: Alfasi, No. 277 has: ^{59a} ואיבעיא לן מי אסיר למיכל מינה באומצא:

In the Geonim: (2) She., No. 44²: צבת ליה אומצא (see above, *sub* 42); HG., ed. V., 133 d (ed. B., 558): ⁶⁰ אומצא מטמיטיה בחלא ^{60a} ואסוקי מיכליה לאלתר שרי, מטמיטיה ושהוייה עד מאן דאמר מצמת צמתן בין דאסמיק פרש מיניה דמא ויחיב שמישא ובי אסיר דם: (3) She., No. 68²: ומצמת אומצא ומיביש עליה דמא איברים היבא דפריש אבל היבא דלא פריש שרי מיכליה באומצא (= HG., ed. V., 133 b).

In Syriac we find (1) אמצא BB. 192: *وعندنا* (1) אמצא *العاص الخ*: *بتكريت والموصل هو اللحم الذي يُشْرَح ويؤكل بالضياع نيّاً بلاّ الامص*: &c. *العاص (الامص)*. Arab. אמצא 'meat cut in pieces and eaten raw with spices' (see Lagarde, *Abhandlungen*, p. 13; PSm. 242 has *الموصل* and renders *Tacrit Mossulana!*). Arab. *أمص* *caro cruda aceto imposita*, &c. (Freitag; concerning the etymon see Lagarde and PSm. *l. c.*), comp. BB. 427, *s. v.* ברותא.⁶¹ And

⁵⁹ = She. No. 128.

^{59a} So also אמצא, ed. Wilna, No. 48 (p. 10): אמצא להו כו' הא: לדריה באומצא שרי.

⁶⁰ HG., ed. B. 558, has twice: אמצא, likewise in the citation from H. Hul. (באומצא), p. 559 and 161 (yet also ed. B. 554, last line and 114: אמצא), the pointing אמצא probably originated with the editor. For (3) אמצא would be more correct, see below.

^{60a} See note 57.

⁶¹ In a fragment of an Arabic commentary to H. Hullin, Oxf. MS. Hebr.

(2) עומצא, which simply signifies ‘piece’, ‘morsel’, *أَقْصَّة*, *قَطَعَة*, as עומצא דבסרא, עומצא רלחמא (= אומצא דביטרא, Sanh.! see above), PSm. 2915, likewise Mand. עומצא, Nöldeke, *ZDMG.* XXXI, 539, n. 1.

That אומצא was eaten *raw* is evident from the passages quoted, *sub* (3); from HG. and b. Pes.,⁶² cited *sub* (2), we learn furthermore that in Babylon they used to dip *raw meat in vinegar* and so eat it, which corresponds more or less to the testimony of BB.—In Babli as well as in the writings of the Geonim the Syr. עומצא and אמצא were merged into a single אומצא, which is explained erroneously by the commentaries and lexiaca *throughout* as ‘raw meat’ (Rashi in some passages: meat slightly roasted on coals).⁶³

אומצא is construed in the Bab. Talmud as fem. (הנקתיה), מעלייתא, אותבה, אפיקתה, אפיקתה, אפיקתה, אפיקתה, מעלייתא, but also as masc. (דאסמיק), הוא וחלייה, see, however, note 57).

בי דנים בו' לרב רבי אית להון קביעותא. *Ibid.*: נישטא. 57. מעיקרא מקריב מאי דצריך זוטרי לית להון קביעותא ומקריב ומייתי בתוך מעיקרא מקריב זוטרי דמתאכלין בְּנִשְׁטָא לאו מעיקרא, F: השעורה זוטרי דמתאכלין, similarly RNZB: מקריב ואיבעי לטוויי מקרי ומייתי זוטרי דמתאכלין (?), F: בטשטא (בְּנִשְׁטָא) בו' ואי בעי לטוויי מקריב ומייתי (בְּנִשְׁטָא), or בנישטא (נְשִׁטָא), (with RNZB; נישטא is merely miswritten or misread from טשטא), Bכנשטא in F is corrupt. Syr. נְשִׁטָא or נִשְׁטָא, *excoriatio*, in Talmud Sanh. 100b: לא תינשוט גילדנא מאורניה דלא ליזול (נישטא = גילדנא), Bכנישטא.

d. 46, 17 (Cat. No. 2643), fol. 104 b, we read: קאל רבינו האי ז"ל פי כתאב אלהאי השוחט לחולה בול. תפסיר אומצא הו לחם נ" יועמל בכל (בְּחָל) ואבאזיר יוסמא עמץ (is raw meat which is prepared with vinegar and spices, called in Arabic عمص).

⁶² Pes., *ibid.*, in addition: בו' חדא זימנא בו'.

⁶³ Perles, *JQR.*, N. S., III, 313 (in the name of Löw and Ginzberg): אומצא ‘raw meat’ (! = Syr. ‘umṣā, ‘bit’.

58. No. 80: כותח ב"צ ה"מ, E and F כותח ב"צ ה"מ, see, however, Löw, *Zeitschrift für Assyriol.*, XXII, 79 ff.

59. No. 84: ב"צ ה"מ היכא דגדלי מפירי בחר דתלישי. נבל. מארעא, היכא דגדלי מפירי מקמי דנתלשו מארעא מאן, מי אמרי' כיון גדל, נדל, גדלי F, likewise E, however, has: הני מילי (היכא דגדל מן פירי בחר דתליש מן ארעא) היכא דנבל מן פירי בחר דתליש מן ארעא (! dittography) היכא דנבל מן פירי בחר דתליש מאי כו' דמאוכלא קא נבלי כו' likewise the Comm. MS. Berlin, fol. 186 a: ב"צ ה"מ דשרצי' דנבלי מן אוכלא כו' דמותרין היכא דנבלי מן פירי בחר דתלישי, היכא דנבלי מן פירי מיקמי ואילו שרצים דנבלין מן אוכלא כו' ; HG., ed. V., 131 c: דתלישי כו' ואילו שרצים: 546 (ed. B., 546) וכי קאמרינן שרצים דנבלים מן אוכלא כו' ואילו 121, ס' האורה, likewise דגדלו, the rest is missing), Hül. 67 b: שרצים דנבלי כו' וכי אמרינן שרצים דנבלי כו' (Rashi: לישון גדלי, likewise the above-named commentary, fol. 185 a), *ibid.*: בהתירא ב"צ ה"מ קא נבלן. In the Geonim also HG., ed. V., 35 c (B., 179): אמ' רב יצחק בר יוסף א"ר יוחנן ביצה טריפה אסורה אפרוח של ביצה טריפה מותר (similarly Alfasi, Hül. III) מאי טע' דכמה דלא מסרחה לא גביל אפרוח בעידנא דקא גביל עפרא בעלמא הוא והילכת' ביצה טריפה אסורה אפרוח של: ed. V., 131 a (B., 543): ביצה טריפה מותר מאי טעמ' [ed. B. דכמה] דלא מסרחה לא גביל ביצה טריפה מותר מאי טעמ' ובעידנא דקא גביל עפרא בעלמא הוא in b. Tem. 31 a (in the name of Abaye) according to RSK.: אימת גדלה: (= Hebr. נבל ^{63a}—Syr. לבי מסרחה וכי אסרחה עפרא בעלמא הוא *finxit. formacit*, Arab. جج, PSm. 640-1; Audo 114:

^{63a} ב"צ ה"מ אפרוח אימת קא גדיל מביצה וכו': ס"א has also שמ"ק ^{63a} לישנא אחרתא אבל אפרוח אימה גביל מביצה כלומר אימתי נברא בבליצה וכו'.

גבל... אתקן, לחם, אקים מרם מן מרם אחרנא. It is also employed in an Aramaic piyyuṭ in *Maḥsor Vitry*, No. 302, p. 336: גבילן בצדקה, חתימן בדינא, נקישן בחסדא, טביען (sic!) כחיסנא כו' 'formed' ('created'). The explanations in No. 286, pp. 311-12, are forced.

Otherwise it occurs in the Bab. Talmud only in the cognate meanings 'knead, mix up' (גביל לתורין).

Ibid. E: הכי השתא התם בהמה, בהמה חי' בשחיטה מיישתריא כו'. This חי seems to equal כִּי (comp. in Anan = כביין = חביין), see Anan, *sub* 9; likewise uncertain is Resp. נאוני מורת ומערב, No. 141: (=[אוכב] חי [[ונכרים] חי?]): למלבש אוכב, or does also חי in Anan belong here (see Anan, *sub* 17)?

60. No. 85: דאילו איתתא דילדה כו' ובאורתא דשבעה נוגחי. דאילו איתתא דילדה כו' (אי בריא F) איבריא E, תמניא איברי ליה עלמא ההוא (in Margolis, *Gramm.*, 52*): הוא חליש ליה עלמא 'he recovered'; its opposite is found in *Midr. ha-Gadol*, 758 (from Ket. 103 b): חליש ליה עלמא 'become weak'; comp. further Ber. 54 b (HG., ed. V., 11 b, MSS. Coronell and Paris, see Rabbinowicz): חזון חזויה (אידלי יומא אידלי קצירא) (comp. דאירלי ליה עלמא B. b. 16 b). The comm. MS. Berlin. fol. 109 a has: איברי ליה עלמא, אעלמא, אם בריאה מסער (= מצער) לידה.

Ibid.: מאי E, מאי איצטריכא F, ואמרינן האי מי איצטריב' ליה. מאי איצטריכא, ed. Ker. 10 a: אי הכי מאי למימרא: מי סמכת עליוהי: No. 97 end: מי סמכת עליוהי: F: מאי הוה סמכת עליוהי, and 147 Ven.: ומי קושיא לך. Concerning מי = מאי see my *Rechtsgutachten*, &c., 270, further *Geonica*, 97: (מי דמי (= מאי דאמי)) א"ל מאי עיילת: (*Midr. ha-Gad.*, 343 (= Ber. 62 a): הכא להתם ב"ב) ב"ב, see also above, *sub* 50.

61. No. 88: והיבא דאיוזום ליה מידי אסיר ליה לחזוריה במיא

והיכא : F, בשבתא כו' ואיזום ליה נעליה בשבת ושכשכו ליה במים
 E, דאיתווס מידי כו' קמיה דרב ושכשך ליה מסאניה במיא ברבנן
 והיכא דאויס ליה כו' קמיה דרב ושכשכי ליה מסאניה אלמא כו'
 (also RNZB. and ed. Men. 94 a). Read אָתוּיִס instead of איזום ; אַפּוּס Aph., or אָפּוּס = אָתוּיִס. In
 No. 35 F וַאֲתוּיִס = וַאֲתוּיִס (see above, *sub* 35); No. 96 : וכי
 טבלה צריכה לעיוני נפשה דילמא מאיסא קירא או לישא והווי הציצה
 מאיסה : E חפיה, בעלי הנפש, RABD. cites : (F מחיצה !), מאיסה
 (= מְוֹסָא), דילמא מוסא בבשרה מידי : HG., ed. V., 85 a ; דקירא ; HG.,
 ed. B., 626 : דילמא אית בה מיוסה מידי ; HG., ed. B., 406 (from
 B. b. 23 a) : (ומְוֹסָא =) ויתבי בתאלי ומוסי לה לתמרי ; ed. and MSS.
 (ומפסי, as E, No. 35 ; ואיטפיש) ; B. ḳ. 18 a :
 דמאוס לשון לבלוך, Rashī ; דמאוס בלישה, ed. Soncino, Pesaro and Ven. 1521 : דמאווס ; MS. Fl. and
 'Aruk, s. v. דמתווס בלישא : ווס.

The stem is therefore at any rate וּוּס = וּוּשִׁי, as Levy and others assume, and not תוּס, as Buxtorf and Fleischer suppose, Additions to Levy, I, 560 a. The missing of the third radical does not speak against it, see on Anan, *sub* I. So also the Nahardean recension of Onkelos reads צָל for צִלִּי for אַסִּי (comp. Berliner, *Massora*).^{64a}

Ibid. : דחייף להו מיחף במיא דארִיךְ להו מירך במיאי כו' שרי : RNZB. :
 למחפיהו ושרי למירכיהו כו' מחפיהו ומדכינהו כו' ולמדכינהו
 (ואדרִיךְ להו מידרך E) אדרִיךְ להו מדריך שרי למחפיהו ושרי למדכיניהו
 F : ואירך מירך להו במיאי כו' ושרי למירכיהו כו' למחפניהו ומירכיהו
 כו', which is probably the correct reading, from רַךְ, רִכַּךְ 'make soft, mollify'; אַרְיִךְ. Referring now

⁶⁴ No. 125 (= 92) : מאיס ליה : F, מאיס ליה : E, מאיס ליה בפרתא : 92 : ממסמינן. מאיס may be equal to מאוס, for מאוס, *mies*, occurs only in the intr. Ḳal.

^{64a} [Comp. however the Syr. $\overline{\text{ܡܘܨܝܐ}}$: צאתא דנפקא מן ארִינא : AUDIO. 11, according to which it might be permitted to assume אַוּס, אַוּשׁ as stem.]

to b. Shab. 33 b: עייליה לבי בניה הוה קא אַרִיךְ ליה לבישריה, in view of דאריך occurring here in the She. by the side of רחייף, we are not to follow the explanation of Rashi and the Aruk, as: דערין עורך,^{64b} but translate it 'soften' (make fresh).

Ibid.: מידר=מידרא. אבל בית דלמידרא ביה תדירא הוא דעביד, as למימרא on the side of למימר, למימרא with למימר (see Anan, *sub* 13), &c. F however למימר.

62. No. 99: 'כלומ' בהא קא מיפלגי בו' read with E and F 'לימא בהא בו'.

63. No. 90: לא ליישקול מיא בחדא ידא ולמשיא לארך ידיה אלא למשכניהו תרווייהו בנהרא בו' היכא דאיכא משיכלא דמיא מהו למישך לבישכניהו לתרווייהו בו' לכשבושי ידיה בו': E, אינש ידיה ביה וממשה לבישכניהו לתרווייהו, RNZB.: לשכשכניהו בו' למישך ידיה, F; HG., ed. V., 9 b: ליישכניהו בו' למישך בו' (ed. B., 67: דלשונהו, 68: !מהו דלשונהו), here in She. read therefore ליישכניהו.—Concerning לחמא *sec* above, *sub* 18.

64. No. 92: ואתרי גיסי five times, likewise E (F erroneously גיסי), ed. H. Hul. 17 b ואתלתא רוחתא Pl. on גני, as מיצרני, No. 115, גידי.^{64c} No. 159, see my remark, *Fahrbuch*, X, 373.—*Ibid.*: דלא ליחכשר לזבונה לגויס: ed. H. Hul. 18 a: דאפי' איחכשר in its proper sense 'to be fit', in Syr. frequently, in Babli in this sense only אכשורי B. m. 89 b, above: לאכשורי גברא בו' לאכשורי פירא. In the Talmudic sense She., No. 127: מיתכשרי קא מיתכשרי ידיה קא.

65. No. 93²: לא ליחב לא אפחיה אמצנתא, RNZB. and Com. MS. RNZB.: לא אפוריי ולא על אצנתא, E: לא אפוריי ולא אפחיה ולא אאצנתא (F has אפחיה ולא אאצנתא the margin has אצנתא !). איצנתא = איצנתא, אצנתא 'bench'; Tamid 26 b אצנתא, MS. M. and RG.

^{64b} MS. Oxf. חבך; 'Aruk has אבישריה.

^{64c} Also in Neo-Syr. the Pl. גידי; Nöldeke, *Neusyr. Gramm.*, 137.

אצטותא 'bench of stone'. The same mistake in HG., ed. Berlin, 507: לא יניחנה ע"ג מטה ויקרא ע"ג אמצתא ויקרא: 507, read אצטתא = מצבתא Erub. 98 a, Sofr. 3, 16 (מסטוביתא in Yerushalmi), or else אצטבתא.

66. No. 94: וכר גני מנא שרי לנחותה מבי סריא אבל טלטולי מן בסדיה: E, מן בי סדיא כו' וחוריה: F, אבראי וחוריה אסור (cancelled and corrected to מבי בדיה!), RNZB.: מן בסריה (= r. בסדיה). No. 96, E: אבי סדיא (= Ket. 61 a), F: אביסדיה; No. 11 (= B. b. 9 a): פוריא ובי סדיא. בי סדיה = בסדיה.

Ibid.: ערבא, F: ושרי לאחותי עבבא דמיא כו' דנקר ליביה: E, ערבא = ערבא דליקרר: RNZB.: עריבה כו' דליקרר: E, כו' דליקר Talm. ארבא 'trough' (then also 'boat'), Pes. 40 b beg. (see below, *sub* 78), Syr. ערבא, BB. 1549, Mishnic עריבה, [comp. my פירוש הגאונים—in print—p. 37, n. 24 and p. 54, n. 16.]

Ibid.: ולמימין עינו אסור כו' אלא נטר ליה עד שכיב ומאמין ליה ולעמין: F, עיניה, ובשבת אפילו בחר דשכיב אסור לאמין עינו (ולמעמין E) עיניה כו' דשכיב והדר מעמין (מאמין E) כו' אסור לעמוצי (לאמוצי E) ליה עיניה also in b. Shab. 108 b. In the citation from the Mishnah and Bar. F has לעמין: E, מעמין, מתעמוצות, while ed. and E have א, comp. Shab. 77 b. Syr. אמצלה לפומה [Mand. חפץ, Talm. עמין (Levy, *s. v.*) [I. 394₃].

Ibid.: ודשכיב ביום טוב מאי דשרי למעבד ליה בשבת כו' מה דשרי: E, ומאן דשכיב כו' מאן דשרי ליה למעבד כו': F. מאן neut. in Syr. as well as also elsewhere in the writings of the Geonim (see my *Rechtsgutachten*, &c., p. 232). In MS. F in addition, No. 41: א"ל מאן שייטיה דמר הכא: 61, דכיר מר מאן דאמ' שמואל, זמנין דעביד ליה טפי ממאן דמתבעי: 61, דכיר מר מאן דאמ' שמואל, ניקין ברשות: *ibid.*, וכד משלם לא משלם אלא מאן דמוזק: III, אסור ליה לאטעווי וזבני: 113, מרה קיימא ומאן דמוזק משלם (ממאי, ed. ממאן, r.) ליה טפי מאן דשרי.

Ibid.: לְמִיּוּבֵן לִיה זוּרְתָא וְלְמִיחַשׁ לִיה לְבוּשִׂיה, read with E and F לְמִיחַשׁ 'to sew', from חוּט, חוּט; p. Kil., IX, 32 d: מִיחַוּט מִסְאֵמֵי, b. Men. 37 b: דְּחִיטִיָּה לְגַלְמָא, &c.

67. No. 96: מְאִיסָא, see above, *sub* 61.

Ibid.: וְאַפִּיל' בַּחֲמֵי חֲמָה לֹא מִשּׁוּם דְּקָרִירֵי וְמִסְרָק מוּיָה וְלֹא עֵיילִין וְאַפִּיל' בַּחֲמֵי חֲמָה לֹא מִשּׁוּם דְּקָרִירֵי אֵינִין, E and RNZB.: בַּהוּ מוּיָה וּבַחֲמֵי חֲמָה לֹא מִשּׁוּם (אֵינִין) וּמְסַרְקִין כּו' בַּהּ (בַּהוּ) מוּיָה שְׁפִיר וְאַפִּילוּ בַּחֲמֵי חֲמָה דְּמִשְׁרֹ: (it refers accordingly to HG., ed. V., 85 c: וְאַחַת עוֹרָא וְתִיקָן!).^{64d} B., 626-7: מוּיָה וְקָרִירֵי מְסַרְבֵי מוּיָה וְלֹא כּו' וְאַפִּילוּ בַּחֲמֵי חֲמָה: *Hil. Re'u*, 103: מִשּׁוּם דְּקָרִירֵי מְסַרְקִין מוּיָה וְלֹא כּו' חֲמָה לֹא מִפְּנֵי שֶׁהוּן צְנוּנִין מְסַרְקִין שִׁיעַר כּו' חֲלָב סְרוּבֵי מְסַרְקִין: fr. סְרַךְ, as *Hul.* 111 a: וּמִסְרָקִין.

Ibid.: וְצָרִיכָא לְמַיְטְרָא מְסַרְקָא, E: וְצָרִיכָא לְמִסְרָק רִישָׁה כּו' וְצָרִיכָא לְמַיְטְרָא מְסַרְקָא. RNZB.: וְצָרִיכָא לְמַיְטְרָא מְסַרְקָא, F: בְּרִישָׁה B., וְצָרִיכָא לְמַיְטְרָא מְסַרְקָא בְּרִישָׁה: HG., ed. V., 85 b: וְצָרִיכָא לְמַיְטְרָא מְסַרְקָא בְּרִישָׁה: B., 626: וְצָרִיכָא לְמַיְטְרָא מְסַרְקָא בְּרִישָׁה. After לְמַיְטְרָא 'to begin', מְסַרְקָא can be nothing else but inf. (lengthened through an א, see *sub* 61), but this is contradicted by the old (Syriac, see PSm., s. v. סְרַק) form מְסַרְקָא in HG., which can only be a substantive and denote 'comb'. Now ה' רֹאוּ, 103, has instead: וְצָרִיכָא לְהַשְׁלִיךְ מְסַרְקָא בְּרִישָׁה כּו', hence he had before him the correct reading לְמַיְטְרָא, from יִטְרָא 'throw'.

Ibid.: וְכִי גַדְלָה לָהּ לְמַיּוּיָה לֹא תַקְטְרִינוּן לְרִישֵׁי צוּצִיחָא דּוּמְנִי' וְכִי לְרִישֵׁי צוּצִיחָא: לְרִישֵׁי צוּצִיחָא, HG., ed. V., *ibid.*: דְּמַקְטְרָא כּו' לְרִישֵׁי צוּצִיחָתָהּ זִמְנִין דְּמַקְטְרִין: B. *ibid.*: צוּצִיחָתָהּ זִמְנִין דְּמִיקָרִין (ט) in צוּצִיחָא, as (צוּצִיחָתָהּ) צוּצִיחָתָהּ pl. צוּצִיחָתָהּ. לְרִישֵׁי צוּצִיחָא: ה' רֹאוּ in Syr. צוּצִיחָתָהּ רִישֵׁי, Hebr. Men. 42 a (= She. No. 127), דְּאַרְמָא

^{64d} RABD. בעלי הנפש, 20a cites: וְקָרִירֵי מְסַרְבֵי, בְּעַלֵי הַנֶּפֶשׁ, כּו' מוּיָה וְכּו'.

ובעידנה דטבלה לא חסרוך עליו כו' ולא תיבי ולא ברזי *Ibid.*: ציציתא 'lock, ringlet'. לרישי in the ed. and HG. supports the pl. ציציתא. [ריש ציציתא] also Mand., *Das Johannesbuch*, ed. Lidzbarski, p. 165, 2.]

Ibid.: ולא תיבי ולא ברזי — read with E, F, and RNZB.: תיכחא (Levy, *s. v.*) pl. of תיכי, Mand. 'thong', Syr. ܛܚܚܐ, ܛܚܚܐ (Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 103, comp. also 172); as to ברזי F has the following gloss (which is derived *verbatim* from 'Aruk, *s. v.* ברזא, to Hag. 9 a): פ' רצועה כדאמ' (read אברזין או ברזין והשתא או אברזין); later, however, the quotation פ' רצועה כדאמ' was cancelled.⁶⁴ A correct explanation was furnished also by RNZB. in העמק שאלה. ולא תיבי דקמיט' as above; but RABD., *l. c.*, cites: ולא תיבי דקמיט' ס' המליצה וכו', Bacher, *Hebr.-Pers. IVB.*, 44, 5: נקרא מיל כי בנרנד, אברזין דקמטין עליו מויה, with explanation: 'stilus (!) quem super crinem legant' (Bacher). קמט Talm. 'to bind (*vinxi*)', Git. 47 a and Sanh. 95 a (with the gloss כפתיה, see ד"ס): She., my Fragment, *ƒQR.*, 1914, IV, 420₂₀: וקא קמטין ליה and 421₂ (comp. *ƒQR.*, 1914, V, 97): דאהא ואשבהיה דקמיט: 'to compel'; Syr. קמט, *vinxi* (see *ibid.*, n. 14 and 18); Arab. قَمَطَ 'to bind', and also specially: to wind a fillet about the head, דקמיטין or דמיקמטין is therefore probably the correct reading in She. instead of דמיקטרין, which caused דמיקטרין, mentioned before.

Ibid.: ואי אמישכינון מבראי אנב מרויבא ירדו ואולו אנב מקוה לא

⁶⁴ Likewise cited by RABD., *ibid.*: ולא תיבי.

⁶⁵ אברזין really does not belong here. Correctly 'Aruk, *s. v.* אברזין (probably from R. Hananel): והוא מנסה טפיטן של סוס ובלשון פרסי נקרא: אברזין (see Fleischer, Levy, I, 277); Gaon, Kel. XXVI, 7. *s. v.* אברזין, translates אברזין with: משכח דשרו עליו סרנא: העוצבה

פסלי, likewise MS. Petersburg (ed. Wilna, III, פתח העמק, p. 12): מאבראי אנב מרויבא, ואי אמשיכונן מבראי אנב מרויבא: F; מרויבא אנב מרויבא (!) ואולי (!) למקוה RNZB.; but also RABD. and SMG. מרויבא have מקואות. Nevertheless אנב מרויבא is probably an old error by a copyist (who had also abbreviated the She.), caused by the following: ואי אמשיכונן איירי מרויבא; indeed it is wanting in HG., ed. V., 85 c: ואי אמשיכונן מבראי ואם המשיכו להיין ונפלו: ה' ראו, (= B. 627), ודרו ואולו למקוה למקוה. Besides, our She., as already indicated, is considerably abbreviated; for the ואי אמשיכונן איירי מרויבא was originally an independent 'question', בעיא, as it is still preserved in *Geonica*, 371: אינמי אמישך מוא מארובא עד אהו למקוה מסלקא ליה טבילה כו'. As to ברוינא of the MS. RNZB., it is hopelessly tangled and against all the old witnesses.—ירדרו ואולו. Instead of ירדרו HG., ed. V., has ודרו, ^{65a} read ודרו from רדא 'draw' (of water), 'flow'; Targ. ודריא = נוזלים.

68. No. 100. כגון קליפתא דישגרי ואמנווי וקשייתא דותי אסיר: כגון קליפתא דישגרי ואמנווי וקשייתא דותי אסיר למושגר ובשוליהו, קליפתא דרומני דבעי למוצבע בהו וביני דפום רומני F: אסירי דתנן קליפי רמונים והנן שלו קליפי אנונים והגרענים כו' קליפתא דישגרא כו' (ובשולי בהו כו' וביני דפום דרמוני דרמוני כו'); HG., ed. V., 16 a: קליפתא דישגרי ואמנווי וקשייתא כו' ובשולי בהו: (on the margin דרמוני דרמוני כו' וביני דפום רומני דרמוני כו') (= ed. B., 643), RNZB.: והזהיר; ובשולי בהו: Read: דישגרי (דישגרי): כגון קליפי של שקדים ושל אנונים: II, 222. שגרא = שקדים, Syr. שגרא = שקדים = שגרי. כו' ובשולי בהו כו' וביני דפום רומני כו' 'almond'. The error with ר is very old, and is mentioned already by BB. (see Löw, 374). גין = 'blossom' פום רומני, BB.: גין pl. בני (see Löw, 364); כופתא דרומנא ה פומא דילהן: בינתא 'hair, small hair' (as Shab. 67 a).

Ibid., ed. Wilna, II, 117 (from MS. = E and F): ושדי ושדי להו דפרדסא כו', likewise E: להו דפרדסא כי היכי דמברך F: ושדי להו במשיקנא דפרדסא כי היכי דניתברך; HG., ed. B.

^{65a} RABD. *op. cit.*, fol. 22 a: ודרנו.

(probably from the *Hal. Pcsukot*), 643: במשקיעא; *Temim De'im*, No. 132, in the name of Jehudai: במשקיעא; R. Jeruham, XXI, 2: במשקי מייא (!), the Comm. MS. RNZB. had במשקיעא: ומשליכן במקום שמשקין הכרם כי היכי שיתברכו פירות הפרדס. On הא מייא בשיקעתא דבנהרא: comp. A. z. 37 b: ⁶⁶

Ibid.: והאי מאן דהוה ליה סוגיא דפרדיסא ואחית ביה גופי: E: סוגיא בפרדסא. The Comm. Cod. Berlin, fol. 223 a: סוגיא בפרדסא: the latter is also the correct explanation; Targ. סגיא, Yerushalmi סייגא and סוגיא (reading of the *Yalkut*, Levy, s. v. (סיגא) 'a fence').

Ibid.: האי פרחא אילנא הוא כו' דתניא עלף כו' אלמא כיון כו' אינמי האי פרחא אילנא הוא כו' דתניא עלף כו' אלמא כיון כו' הוא דמיתכיל בשתייה: E, דקא מיתאכול בשתייה ירק הוא MS. (see the marginal gloss and p. 182) RNZB. and F: דמיתכיל בשתייה (in F ⁶⁷ is cancelled and בשתייה written over it!); read: דמיתכיל בשתייה (דמיתכיל בשתייה) דקא מיתאכיל בשתייה: 'since it becomes consumed (dry and faded) within a year' (בלי = מיתכיל), as HG., ed. V., Berakot 7 b (B. 56-7): הרי עלף ריבש לגמרי ופארי: (comp. ed. V., 8 d below (= B. 72). in the name of R. *Ahai* (missing in She.). פרחא is 'caper-plant', Syr. נצפה — פרחא (Löv, 265) = עלף; Ber. 40 b: פרחא — נצפה; Responsa, ed. Hark., No. 378 (extracted in 'Aruk, s. v. עלף): פרחא והוא עלף והיא נצפה ובלשון ארמי פרחא. The Gaon reads also Ber. 36 a: אמר רנב"י פרחא נאטעי אינאשי אדעתא כו' (comp. in addition Levy, s. v.); HG., ed. V., 7 c above: מוּידי דהוה עקר פרחא בורא (= ed. B., 57); V., 8 b above: פרי האדמה ^{67a} Further here below: מיימר אמור רבנן פירא דפרחא מיחייב בערלה בוטיתא וודאי פירא הוא

⁶⁶ Comp. Aptowitz, *MGWJ.*, 1911, p. 637.

⁶⁷ F has also below: שתייה ודאי כו' (! בשותא), likewise the Comm. MS. Berlin, fol. 223 a: שתייה מין תאני' והן רעים: confusing it with שיתין, Ber. 40 b.

^{67a} [See now, J. N. Epstein, *Jahrbuch*, Frankf., XII (1918), 121.]

שׁוֹתָא וּדְרָא לֹא פִירָא הוּא כּוּ' מִיְהוּ פִירְחָא פִירָא הוּא וּמַחִיב בְּעֵרְלָה 'אי לא פליגו בה כו'. Concerning שׁוֹתָא and בּוֹטִיתָא see Löw, *l. c.*; Responsa, *l. c.*; and Levy, *s. v.*—פִירְחָא is represented in the sequel by קַפְרִיסִין, the 'caper-blossom', Talm. פִּרְחָא, Ber. 36 b: וּשְׁקֵלוֹה לְפִרְחָא דְבוֹטִיתָא וְאִיקִיִּים בּוֹטִיתָא according to the reading of Rashi ('Aruk, *s. v.* בּוֹטִיתָא : פִּרְחָא : וּשְׁקֵלוֹה לְנִיצָא דְפִרְחָא 'the blossom of the caper-plant', or 'of the fruit of the caper', which is also called פִּרְחָא, Ber. 36 a: צֵלְף דְנַטְעֵי אִינִישׁ : אֲדַעְתָּא דְפִרְחָא).

69. No. 102: לְמִינְקַט מַחְקְלֵי תְרִיצֵי וּבִיֵּלֵי תְרִיצֵי, F; לְמִינְקַט ; מַחְקְלֵי תְרִיצִין וּבִיֵּלֵי תְרִיצִין, E; מַתְנֵי וּמַחְקְלֵי : מַתְנֵי תְרִיצֵי ; Anan, ed. Sch., 12₂₀: מַתְקַאֲלֵי וּבִיֵּלֵי. מַתְקַאֲלֵי also at the end of this No.; Talm. בִּיֵּלָא, Arab. كَيْل (Pl. كَيْوَل). מַתְנֵי pl. of מתנא B. b. 89 a (here below) 'line or chain of a scale'.

Ibid., end, read with E and F: וּקְרוּ לֵיהּ קַפְיֹא וּקְרוּ לֵיהּ קַבָּא : (או : קַבָּא, margin after קַבָּא בִּיֵּלָא זִימְנִין (F) זִימְנִין כּו'.

Ibid.: לֹא אֲמַרְנָא אֵלָא כּו', E and F אֲמַרְנָא, likewise No. 117: אֲמַרְנָא לֹא אֲמַרְנָא, F אֲמַרְנָא. But אֲמַרְנָא is not a scribal error: Onkelos and Palestinian Targ. אֲמַרְנָא, Yerushalmi אֲמַרְנָא (Dalman, 245); Anan אֲמַרְנָא (Hark., 516, 158, &c.); *Geonica*, 131₁₄ אֲמַרְנָא, 139₄ אֲמַרְנָא. In She. also No. 103 F: אֲמַרְנָא קַא אֲמַרְנָא (see above, *sub* 20).

70. No. 103: אַע"ג דְלֹא נִפְק נִשְׁמַתִּיה מִת הוּא וְהַרְזוּקִי בְּעֵלְמָא ; מְהַרְזוּקָא בִּיה נִשְׁמַתִּיה In Babli also Ned. 91 b: אַע"ג דְלֹא נִפְק נִשְׁמַתִּיה מִת הוּא וְהַרְזוּקִי בְּעֵלְמָא ; מְהַרְזוּקָא בִּיה נִשְׁמַתִּיה (מהרזוק), and B. kamma 85 b, according to the MS. H, R. and 'Aruk: דְּהַרְזוּקִיה בְּאִינְדְּרוּנָא : (ed. דְּהַרְזוּקִיה) 'close in, lock up'. Mand. הרזוק 'chain', Arab. حَرْزِق and هَرْزِق, corresponding to חֲזֻק. That הרזוק is 'Nabatean' is borne out also by Ġawālīkī, *Al-Mu'arrab*, ed. Sachau, 52: وَالْحَبَّطُ تَسْمِي الْمَحْبُوسِ الْمُهْرَزِقِ : والحبس يُقال له هرزوقا (Mu'arīh) قال بالهاء قال. comp. Nöldeke, *Mand. Gramm.*, 60 and 85. Here belongs also בִּי הַרְזוּקִי (= הרזוקי),

(? *هزوق*), Men. 33 b = בית שער 'a small block-house' outside the gate ('a watchman's hut').

71. No. 104: מעיקרייהו E, ולא הוּ קידושין מעקבייהו (F wanting). עיקבא instead of עקרא Naz. 39 a: עיקבא דבינתא 'hair-root'; 39 b: עיקבי נימהון; H. Hul. 52 a: אעיקבי דגפי 'at the root of the wings' (not 'ends' as Levy, *s. v.*); Anan, ed. Hark., 9: על הדרי בעיקבא [. . .] 'at the root', i. e. at the *bend* (in contrast to the *ends* of the threads); *Geonica*, 27: אונא ואומא דסריכין מעיקבייהו ועד: סופיהו; HG., ed. B., 62: מאי טעמא דמיעקבא איקבעי בחובה; ed. V., 9 d: דאקבעו; Ber. 45 b: דמן בדיטארו המוציא אקבעי כו'; and further in She., No. 137: מיטום: להו בחובה מעיקרא; F has in the text: דמעין ביניהן, which is cancelled, and over it דמעקריהון, on the margin דמעקרה E, דמאיק ביניהן! This is certainly a corruption from דמעקביהון (דמעקבינהון) with ב.^{67b}

72. No. 105: לסרוסי קצנא כו' לסרוסי קצנא, read with RNZB., E, and F קנינא; No. 442, E has: למורי קנינא, F למורי דקנינא, *Geonica*, 368: קנינא; No. 145: תורי וקנינא, and No. 162: או קניניניה; HG., ed. V., דם, 133 c, above: דבר 138 c: בכורות, *ibid.*, ולא שנא דתורא ולא שנא דכל קנינא הוה ליה לבר ישראל קנינא דעמרא כו' חמישה פומי קנינא כו' (mouth 'פום' = 'head', 'piece'). קנינא also in b. Soṭah 34 b (Reifmann).

Ibid.: כנון דחשיל ואתי איהו שלוף ליה מישלף אינמי קא פסיק להו: To מופסק כו' על נותק לא כל שכן דשליפין (דשלוף F) לנמרי חשיל עקור בפחדיה, the Comm. MS. Berlin, fol. 239 a has: כמו נידי פחדיו ישורגו כו' properly 'draw, draw out, tear out' (but still let hang), H. Hul. 93 a: בעי חשילתא 'testicles

^{67b} In this She. in Tanḥ. חקת 2: דמעקרייהו, ed. Buber, 28: דמעקרינהו. See also *Addenda*, No. 23.

torn away but still suspended from the body', according to the correct explanation of Rashi (comp. הני ברין קא מולא קא ברין הני (אבר מן החי נינהו שליף 'torn out totally', as Shab. 152 a : עיקרא שליפא (איקא) 'castrated he-goat', comp. above, *sub* 50.

Ibid.: וכרסי להו, E הני תורי דננבין ארמאי וננחין להון, F ובוחון יתהון, margin: פי' מסרסין בוא. 'cut off', Levy, I, 205 a = בוע.

73. No. 107 end: מהו לכשבושיה, read with RNZB., E, and F לששבויה.

74. No. III: ואילו היבא דקא מסנן לגבי הדרי ברשות בו' מסנן לאפי הדרי בו' ורחפי בהדרי, F: ורחפו הדרי nowhere else except Anan, ed. Hark., 83, 88. בהדרי is not substantiated in the Bab. Talmud.

Ibid.: מאידינא דאוקה (E דאי אפחת מעידנא דאיחקא בו' (Hebr. !), RNZB.: היוקא (היוקא) מעידנא דהיוקא = איחקא with א in Babli only in האידינא; HG., ed. B., 107: ורא אידינא.

75. No. 113: ודאי טעה בעיר מודנא אלתר הוי מחילה. In the Bab. Talmud only לאלתר or מיאלתר; HG., ed. V., 6 d: ואלתר דמברך בו'; but also Tamid 32 b, MS. Florence (in Margolis, *Grammatik*, 37*): אלתר תקל.

Ibid. below, F: או דילמא כיון דובין איניש מאניה לא מובן אלא או דילמא כיון דובין איניש מאניה לא מובן אלא ברמי יתירי במפריש דמי אחסנא דלא שוה אלא מנה ולא יהיבנא ליה יאמר: אחסנא; ed. V. for אחסנא on cancelled; אי לא בהבין ירענא 'is it established?' 'is it true?'

76. No. 123 end: כיון דמישכין ברחמי עד זמן נעילה בו' דמישכין, RNZB and E דמנחין (E perhaps דמנהין (?), 'Aruk, s. v. גיה, Levy, s. v.). *Mahzor Vitry*, 394, cites ברחמי; *Siddur Rashi*, p. 100, No. 215: דמפשי; *Hag. Maim.* נשיאת כפים, XIV, 2, letter ב: דנהיני ברחמי; in TSBZ., No. 134: דננהין, *Orh. Hayyim* No. 1: דמנהינין; read דננהין, *Orh. Hayyim* No. 1: דמנהינין; read דננהין.

דמננהינן. 'Aruk knows also of another passage in b. Nid. 65 b: דמננהינן, שאני כתובה דמנחיה בה טפי ed. דמנבי, Rashi.

77. No. 126: לחוטי כגון דאזמיטן לחוטי: E: כגון דשדינון לחוטי ועדיין לא רמו F: ועדיין לא רמינון כו' דשדינון (!) לחוטי ועדיין לא רמינון RNZB.: דשדינון כו' רמינון: read דשדינון with E and F (RNZB. probably misread it), from דשא 'weave, spin' (see Anan, *sub* 1), parallel to עבדה לסוכה, עבדיה להוטענא.

78. ומאן דמבשל ביומא דשבתא או לקיט: No. 128: נקט — לקט. ומאן: F: או נקיט פירי: F: פירי כו' (דמלקיט: ed. V., 21 d); Anan, ed. Hark., 72 above: נקטי יקא ופסקוי אתרונא: Bab. נקט = כי הוה אולינן בתריה דר' יוחנן למיכל: a: 44 Ber. לקט פירות ננוכר כי הוינן בי מאה מנקטינן ליה לכל חד וחד עטרה עטרה; ולישדינהו לפירי ונישדי לאבן ונינקטינהו בידים: a: 142 Shab.; כו' מנקטא ליה: Pes. 40 b: (ילקטם Rashi) ולישדינהו ולינקטינהו: *ibid.*: 'picked (gathered) it (the wheat) up in troughs'; B. mez. 83 b: נקוטאי (with the variant in 'Aruk לקט) 'snatched together, gathered together' (= Jud. 11, 3, Levy, *s. v.*); Yeb. 42 b: מנקיט ואזיל הלכתא מניה: *Abot di R. Nathan*, XVIII: מנקט יפה יפה 'gatherer'. On the other hand Mand. לנט (= לקט) = Bab. נקט 'hold, seize, take' (Nöldeke, *Mand. Gramm.*, p. 54, n. 1); likewise in the writings of the Geonim: Responsa, ed. Hark., No. 65, p. 30: דלקיטי מנהאנא (= דנקיטי); No. 232, p. 110: דמאן דלקיט שטרא (n. 6!); No. 65 (l. c.): והכין לקיטי מפומא דרבואתא דעלמא כלשון הזה: No. 241: (n. 6! = והדין כללא הוא דלקטינן: No. 386: כללי דלקיטי להו רבנן frequently in Bab. Talmud)⁶⁸; No. 376, p. 193: דאו לקט (= נקטת) למנין נברי לקטת

⁶⁸ No. 387, p. 202: ונקיטי רבנן ביטמועה כו' is probably, as in many other cases, a correction by Harkavy!

חמדה ננוה Responsa, No. 161; דלקיטין הקיטא מן מימריה; דלקיטי מפום קדמאי: Responsa IV, Porta 4, No. 31 (fol. 61 b): דלקיטין ליה רבנן מן רבואתא; mostly responsa of Sherira Gaon; in his *Epistle*, Neubauer, *Anecdota*, I, p. 11 (MS. II, n. 19): דלקט (= ונקט) ר' בהלכתא ארחא דר' מאיר; *ibid.* 12: לקטניהו רבנן: 15, מישום הכי לקטא ר' והוסיף בה: ^{68a}

The change of לקט — נקט corresponds to that of (Mand.) להמא (Mand.) — הלן (Mand. and Gaonic) — הני (Bab.); but both forms have the same meanings, 'take, seize', as well as 'gather'. נקט in She. in the sense of 'holding', No. 96: מי מהייבא למינקט יומי בו'; *Geonica*, 370: ומי חייבא אית[ת]א למינקט יומי וסתה בו'; No. 46: דקא נקט כסא: 77, דלא איפשר למינקט תרי יומי.

Ibid.: מבשל אסור כנון שקיציץ לו דלעת ולא היה לו חולה מבעוד 'wanting in b. Hul. 15 b). ב' כי הוא בבנייהו הוא: 57 b in b. Ber. 'at their stem', and *ibid.*, 48 a: בוץין מכניה ידיע, accord. to the reading of the Geonim (Responsa, ed. Hark., No. 395).⁶⁹ Syr. e. g. *Geop.*, III, 35₂: איך ורדא דחייא דמתלקט מן כנה: *Geop.*, 97₄ (see Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. xxviii. n. 1).

79. No. 129: מיבעי בו' מיביעו למוחש ליה בעי לפרהווי נפשיה מיניה בו' מיביעו למוחש ליה ופרהווי נפשיה מיניה, Pers. مَرْتَعِيْز, Mand. and Syr. פרהו 'be careful', 'heedful' (see Levy, IV, 103, and Fleischer, 228 b; Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 272; PSm. 3241). In HG. also פרהודי with ד; HG., ed. V., 85 c: וצריכה נפשיה, ed. B., 627: לפרהודי נפשיה משובנא⁷⁰ דאמ' בו' אישה לא תטבול בנמל

^{68a} See *Addenda*, No. 24.

⁶⁹ *Aruk* has also Ker, 3 b: תנא יתהון בכניהון. ed. אבינכיהון. from MSS. בבונכיהון.

⁷⁰ [r. מִשׁוּכְנָא, with המליצה ס' (s. Horowitz, *MGWJ.*, 45, p. 86, No. 98: 'slime', Mand. שִׁכְנָא, Assy. *šiknu*, s. Lidzbarski, *Das Johannesbuch*, II, 52, n. 4.]

(נמור) וצריכה להרחיק עצמה מן הנמור: 104, ה' ראו, (!) לפרהוקי (נמל).

80. No. 130: דאילו מאן דאית ליה מילתא דדינא בהדי חברה: E יהבי ליה בי דינא זימנא; יהיב ליה זימנא לבית דין ושמע דינא בהדיה יהיב (יהיב. also RNZB.), F: (similarly RNZB.), ושמע דינא בהדיה (the ד of דלשמע over the line). Similarly in the 'Gaonic Decrees and Documents' by Aptowitzer (*ŹQR.*, N. S., IV, 32 ff.), I₄, II₇, IX₁₀.

81. No. 137, read with E and F: והאי כפא נמי צריך למישדייה בנו דודא.

82. No. 139: = וסוף. וסוף בא להן אח ממדינת הים כו' דמייתי כולהון וסוף מכפר ליה ולבסוף; similarly Ker. 6 b: כו' וסוף נכתוב נטף כו'; and 8 a: דמייתי כולהון וסוף מכפר ליה.

83. No. 143: ואסיר לרמוזיה בעייניה ולאחוויה באצבעתיה ולמיעסק בשפתותיה, E likewise: ומיעמק בשפת' כו' ומיעסק בשיפתיה; HG., ed. B., 23: ומיעקין בשפתותיה כו' ולא יקרין בשפתותיה; ומיעקין בשפתותיה כו' ולא יעקין בשפתותיה. Accordingly we should probably read here: עקין = עקם (עקם = עקין, see 'Aruk, s. v.) 'bite the lips'; comp. Mik., VIII. 5: קרצה שפתותיה. If מיעמק were correct we would have to compare it with עמקי שפתים in Isa. 33. 19, but this is hardly certain.

Ibid.: למינא (E wanting), F למינא, ולא מיבעי ליה למינא במילתיה; RNZB. למינא (misread from למינא); HG., ed. B., 24: למינא (= למינא), ed. V., I d: ולא לינמא מיליה; the Comm. MS. RNZB.: למינא (העמק שאלה). ולא מיבעי ליה למינא בק"ש; נמנא, נמנא of נמנא.

84. No. 152: וכן הלכתא דברא דישראל (likewise in the manuscripts); in the She. MS. St. Petersburg (ed. Wilna, III, fol. קי"ד): וכן הלכתא דברא בישראל בענינא הרין; (קי"ד קי"ד); (see העמק *ibid.*); b. Ber. 45 a, &c.: פוק חזי מאי עמא דבר.^{70a} That

^{70a} [See now *MGWJ.*, 1919, 257 f.]

closing sentence is preserved once more in Hebrew in והוהיר, II, אחרי (surely from She., but is wanting here) end, p. 164: וכן הלכתא דבְּרָא בישראל = וכן הלכה נוהגת בישראל.

85. No. 165: א"ר חייא בר אבי' אנא מרישי כלי' זוטרי דרב (מרישאי כלי' זוטראי, F מראשי זוטרי E) הונא והו כו' is wanting in Ket. 106 a. Comp. especially H. Hul. 49 a: א"ר שמואל בריה דר' אבהו (Sabora!) אבא מרישי כלי' דרפרם הוה כו'. In Gaonic literature we find the pl. in addition שערי הדא מילתא בעי לה כמה בלי (= כלי) מן: 7, fol. 17 b, No. 7; קמי רב שמואל ראש כלה *Ittur*, I, קידושין, ed. V., 108 d correctly: בעו כמה כלי'; in יקום פורקן: לרישי כלי' זוטרי refers no doubt to כלי 'small Kallas' (not 'small Reshe-kalle'). A 'great' כלה is mentioned in HG. גיטין, ed. V., 79 a (ed. B., 325): בעו רבנן קמי מר רב חנינאי נאון בבלה רבתי כו': correctly in *Ittur*, שליחות, ed. V., 29 b, *Or Zarua'*, I, No. 724, and שיערי צדק, Porta 2, No. 6. For this כלה רבתי, however, R. Samuel b. Hofni Gaon gives בחדש כלא, Adar or Elul: Responso, ed. Hark., No. 312: החכמים את מר רב חנינאי נאון בחדש כלא אילו פירושי דפריש מר רב חנינאי ריש מתיבתא: 138 d below: בשאלתא דכלה (see above *sub* 1, comp. above, p. 301). [On the other hand this כלה רבתי is found also *without* the Metiba. R. Sherira in his *Epistle*: ואתו לבנדאד ואיתרמו בבי כנישתא דבר: נאשלא בכלה רבתי 'probably, as suggested Mann, *ƒQR.*, 1917, 466. they held this gathering in the presence of the Exilarch (! רנלא דרייש גלותא) who must have had his residence in Bagdad'.] Here then it becomes absolutely necessary to ascertain the real (etymological) meaning of the word כלה (כלא), about which so many attempts have been made (see recently Halper in *ƒQR.*, 1914, 546), but all of them hardly satisfactory. The meaning is demonstrated

clearly and surely in a passage of the Gaonic literature, which, as usually, has avenged itself fearfully for the neglect in which it was placed. Responsa, ed. Hark., No. 212, has בכלא דנשי אותבה instead of the Talm. (Ket. 60 a) בדרי דנשי אותבה ! Accordingly כלא (כלה) = דרא 'row', שורה, which also fits exclusively כלי in שערי צדק כלי 'several rows'. Now the כלה, ריש כלה, in accordance with his name ('head of a row'), was actually the leader of a 'row' (שורה) of ten men, see Nathan ha-Babli; Ber. 57 a: ראש כלה לבני כלה parallel to ראש ישיבה. Etymologically it belongs, as was already suggested heretofore, to ג' פלילא; hence פללא literally 'something round, a circle' (comp. סנהדרין היתה, then the 'rows of scholars' in the Metiba and the months of the כלה, i. e. the months Adar and Elul during which the scholars filled up the rows and occupied their definite places (otherwise they were not so exact in the order of seats, see Nathan ha-Babli), hence Talm., בני כלה בכלה (B. ḳ. 113 a), יומי דכלה (M. ḳ. 16 a), פרשייתא דכלה (Ber. 8 b), במסכת כלה (Taan. 10 b), Gaon. כלה דאלול, כלה דאדר, חרש כלה (Sherira), ירחא דכלה. Then כלה is also used for the more restricted Metiba, in opposition to בתרביצא אמרי וכי וכי: b. Men. 82 b: בתרביצא אמרי וכי וכי (so Aruch, s. v. תרבין, edit. בכללא); further for the single lecture (see below) of the Resh Metiba at which at least one 'row' of ten men had to be present, b. B. b. 12 a: כיון דמלו בי עשרה פתח הוא ותנא לפי שאין פותחין בכלה פחות

⁷¹ Possibly the common Arabic كَلَّة, pl. كَلَل 'ball' (properly 'something round'), Dozy, II, 480 a below, should come in here, and not, as the lexicographers maintain (see Fleischer, *Kl. Schriften*, II, 769 ff.), a corruption of كَلَّة, which had migrated into Turkish and come back again to the Arabic (Fleischer, *l. c.*). It should rather be compared with our כלה and placed on a par with כלילא, כליל, 'wreath', 'hoop' (see Fränkel, 62).

מעשרה (similarly Yeb. 67 a and Zeb. 92 a; ראש שורה) ⁷² בדטעים בר בי רב ועייל לבלה (ואימא לך קמייהו וכו' Suk. 26 a: ראש שורה is therefore, as stated above, as much as שורה, a title which was given by Rab Sherira Gaon to Rab Shemarya b. Elhanan: ^{72a} ראש שורת נהרדעאי (*JQR.*, VI, 223), which would correspond to Aram. ריש כלא נהרדעאי. Now Rab Sherira states further that the 'row' alluded to is a 'great row among the three rows of the Yeshibah' (ולולי בן לא שמנוהו) (לנו למינה ולא שמנוהו לראש בשורה גדולה משלש השורות של ישיבה); a 'great row' רבא רבא is mentioned by R. Sherira also in his *Epistle*: ומר רב מבשר נאון סמכיה בררא רבא במתיבתא (Neub. I, 41), and by Rab Zemah b. Solomon in his responsum (*Ben Chananja*, IV, 141): רבנן קשיטאי דדרא רבא (= חכמים הסמוכים שהם בו' = שהם במקום סנהדרין גדולה in Amram, Responsa, ed. Lyck, No. 56, see Eppenstein, *Beiträge*, &c., p. 15, and appendix, *ibid.*). In the Mishnah Sanh. 37 a we read: סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה בו' ושלש שורות של ת"ח יושבין לפניהם (סנהדרין כל אחד ואחד ובן היה ר' יהודה אומר כל עיר שיש בה כרי ג' שורות של: III, 5; Tos. Sanh., III, 5; עשרים עשרים ושלשה בו' ראוין (ראויה) לעשות סנהדרין עשרים ושלשה), and *ibid.*, b. 17 b: עשרים ושלשה. כנגד סנהדרין קטנה ושלש שורות של עשרים ושלשה הרי תשעים וחרתי. They are mentioned also at a later date: Gen. r., 70. 8: והנה באר בשדה זו סנהדרין, והנה שם שלשה עדרי צאן אלו שלשה שורות פרי עין: Lev. r., 30. II: של תלמידי חכמים שהם יושבים לפניהם בו'

⁷² כשיעור שיטעום: p. 26: ישיבה often by בלה. ה' ראו לא נתן זמן לבני בלה בימי ישיבה: 64, חכם וילך ליישיבה (ועייל לבלה) מספידין אותו: likewise R. Natronai, Ibn Giyath, II, p. 69: (ביזוי רבלה) כלה דאלול וכלה דאדר = בישיבה של אלול ובישיבה של אדר.

^{72a} [*JQR.*, with Mann, 1918, 352.]

הדר זו סנהדרין גדולה בו' וענף עין אבות אלו שלשה שורות של תלמידים כן הן ג' שורות של תלמידי Cant. r., I, 15. 2; שיושבין לפניהם בו' ; חכמים כשהן יושבין לפניהם כל אחד ואחד מכיר בו' : *ibid.*, IV, 4. 6 : הריקן שבשלוש שורות רצוף תורה ברמון הזה ואין צריך לומר מבעד and were probably an essential in every great Yeshibah in Palestine as well as in Babylonia. These are then no doubt^{72b} the 'three rows' mentioned by Sherira (שלוש השורות של ישיבה), one of which was a 'great row' (שורה גדולה). They consisted (according to Tosefta and b. Sanh. 17 b, see above) of *each* twenty-three members. The first row, of *ten* members in *Sura*, but of twenty-three in *Palestine* and probably also in *Pumbedita*,⁷³ was called דרא רבא, שורה גדולה. In contrast to this the next two, or six (which in the Yeshibah of R. Huna probably were followed by several others) must have been called בלי זוטרי 'small rows'. However, the order of seats and rows in the Gaonic Yeshivot still requires a thorough investigation.

A further nuance of this meaning of בלא 'circle' is credited to Sherira Gaon in his *Epistle*, ed. Lewin, 94 (see his note): דהבי תקינו רבנן לתנויי בכל כלה תרתי סרי : מתיבאתא חסר ויתר והאדר תלמודיה כוליה בתלתין שינין comp.

^{72b} See also Ginzberg, *Geonica*, I, Additions, 207, and Marx, *ZfHB.*, XIII, 72.

⁷³ b. B. ḳ. 117a speaks of seven rows in the Yeshiba of R. Yoḥanan (Tiberias), the same is told by Nathan ha-Babli (of Sura !), seven rows with ten in each, which were followed, as Nathan expressly states (ועם שאר), (ובל התלמידים יושבין אחריהם, further התלמידים שהם כד' מאות איש), by more benches, an assumption rightly made by Frumkin, in his introduction to סדר רב עמרם I, 10, from the phrase שבע דרי אנהתיה אחורי שבע דרי. In Palestine, however, the rows seem to have had twenty-three each, together therefore sixty-nine and including the ער דאזתביה כדרא בתרא seventy (originally, it is true, the three rows were not included in the seventy). It is not impossible that Pumbeditha likewise had the same arrangement.

to that *S. ha-Ittim*, 248: ואמר מר רב שרירא בפירושיה: חצי השנה רגילין רבנן (in the explanation of דכלא) (פרשייתא דכלא) דקרו לי' כלה והשנה תרי כלה והמנהג שקורין חצי התורה בכלה דסיתוא וחצי בכלה דקיימי כו' Properly 'a cycle' of twenty-five weeks, 'a semester'.

86. No. 168: מי שרי ליה למיפק בגורבא, and below: שרי למיפק בגורבא; מיכס גורבי; HG., ed. V., 30 d: מיכס גורבי; Anan, ed. Hark., 117: דאי סיס גורבי. גורבא, Syr. from the Pers. گورب Arab., جورب 'stocking, sock', see 'Aruk, s. v. גרב, II, and Fleischer in Levy, I, 436 a.

Ibid.: מאן דקא בעי למיעל לדוכת' דאיכא עקרבא מי שרי ליה למיעל; E and F חברא; דאיכא חברא; HG., ed. V., 30 d: למיעל; לדוכתא דחברא; ed. B., 153: לדוכתא דחברא, likewise חברא cited by R. Isak Ibn Giyat. חברא, Syr. (1) 'darkness', b. הכרא, Mand. הבארא (Nöldeke, *Gram.*, p. 61), and (2) דוכא איכא דלית זהרא למחר ח"א דבנינשא כאמת פחתא ואנמא וגוכא וחפרא בארעא, PSm. 1185 [see now Löw, 'Lex. Miscellen' in *Hoffmann's Festschrift*, p. 124, No. 8. The ח is—against Löw—no scribal error, but stands to the Talm. הברא,^{73a} Mand. הבארא, in the same relation as Gaonic לחמא to the Talm. נהמא, Mand. להמא, see above, *sub* 18]. For למיטרי מסאניה, HG., ed. V.: למיסם מסני (E מסאניה, F מסאניה), וקא דחיל למיעל בלא מסאנא מן עקרבא או מן ריחשא, ed. B., 154: מסאנא, (not פאקא inf. Pael), פאקא = סיאנא (not סיאנא), בלא סיאנא כו', likewise Neo-Jud.-Aram. פִּימְתָה, *Hashiloah*, XXIX, 319, l. 8 from below.

סיים in Babylonian frequently in connexion with מסאנא, once even למסיימא, Git. 56 b: הוה סיים חד מסאנא בעא למסיימא.

^{73a} But also חברא, Hor. 12 a, likewise Ker. 5 b Fragment Schechter (5.6): בנייתא די חברא; חברא also 'Aruk s. v. הבר old Edd. and אהל מועד (5.6): אהל מועד. Anan. Hark. 77: חברא (הבארא).

לֵאחֲרֵינָא. It is equivalent to סַיִן (denom. of סַינָא 'shoe'), Syr. פִּינּוּ, Hebr. קָפָן (Isa. 9. 5: סוּאן). סַיִן was changed in Babylonia to סַיִם with ם through assimilation with the immediately following מִסְאֲנָא (but has nothing whatever in common with סַיִם, שַׁיִם), and this latter form had almost crowded out completely the original form with ן, so that people even said מִסְיַיִ אֲפַתָּא (Taan. 12 b), מִיִּסְם גּוֹרְבִי, סַיִם, מִיִּסְם גּוֹרְבִי (HG. and Anan, see above). Nay, it even reacted on the substantive סַיִנָא, remodelling it to סַיִמָא (see above). A trace, however, has remained: the ן is preserved once in the part. pl., in M. k. 24 b, where R. Solomon b. ha-Yatom has in his comm. (p. 112): דְּמִסְאֲנֵי מִסְאֲנֵיהוּ, with the explanation שְׁנוּעֵלִין מִנְעֻלֵיהֶן (see the note of the editor), R. Ḥananel מִסְיַיִ מִסְאֲנָא (= מִסְיַיִ), HG., ed. V., 43 a:

87. Finally let me state some peculiarities of the manuscripts E and F:

(a) E has מַיִץ instead of מַיִץ throughout, likewise the Comm. MS. Berlin, oct. 333. The ם indicates, it is true, a half vowel, which is especially frequent in Gaonic writings, like אִימִירָא (= אִימִירָא, Responsa, ed. Cassel, No. 91, fol. 32 a *bis*), אִיִּסִיר (= אִיִּסִיר, Anan, ed. Hark., 11 *bis*), and the infinitives מִיִּשְׁקֵלִיָּה, מִיִּתְיַבְעִיָּה, &c. (see Anan, *sub* 2); comp. in addition *Geonica*, 34 *bis*: נִיחִילָה וּפִירְכִיסָה (= נִיחִילָה וּפִירְכִיסָה). [Here we expect, however, a long vowel, \bar{a} : מַיִץ. But the ם is no doubt a sort of *Imûle* (\bar{e} or \bar{i} instead of the long \bar{a}): so also Responsa, ed. Cassel, No. 91, fol. 31 b: קָא תַיִי (in accordance with the MS.!)^{73b}; Responsa שַׁע"צ, III, Porta IV, No. 2: קָא תַיִינ; and frequently in R. Ḥefeş: תַיִי, תַיִינָא, instead of תַיִי פַל', תַיִינָא, see *ƳQR.*, 1915, p. 355, l. 17 (תַיִינָא), p. 402, l. 24 (תַיִי), p. 405, l. 6, 7

^{73b} [Hence my remark in the *Festschrift*, Ad. Schwarz, p. 321, is to be corrected.]

(ditto), p. 406, l. 8 (ditto), p. 423, l. 17 (רב תיני) (on the side of חונה, Schwarz *Festschrift*, p. 320 ff.); furthermore בעיי (they read probably בְּעִי, comp. Syr., not בְּעִי), R. Sherira's *Epistle*, ed. Lewin, p. 66 b and 68 b *bis*, likewise Giyath, I, 70 (on the side of בועיא, see my 'Rechtsgutachten' in *Jahrbuch*, IX, 283); further HG., ed. B., 346: מיחא (fr. קאל), comp. also above *sub* 19 אימר = אָמַר.]

(b) F has מִיחַת instead of מִיחַת *throughout*, but also מאח on the side of it.

No. 55: קתני מִיחַת, 74: ואמאה מִיחַת הא קא מסהרי חרי, 77: למול שלפניו מִיחַת משתמר, 97: דבעידנא דקא נקט כסא מִיחַת, 115: קתני מִיחַת: וטטרא מחת מנלן (התם שלפניו מִיחַת: E), 120: קתני מִיחַת: על בעל כו' (margin ואמרין) מִיחַת אין הבעל כו', 135: על בעל כו' (E: מִיחַת), e.g. 104: זרעיהו מִיחַת בקרושה. The etymology of the word is disputed, 'Aruk: מִיחַת = מן הכא = מן התם = מִיחַת; Levy: מִיחַת = מן ית (!); Margolis: מִיחַת from היה, הוה 'be'. But none of these is satisfactory. At all events we must not confuse it with מִיחַת which is merely written plene and stands for מִיחַת (מִיחַת) 'from this', 'from here', so the frequent פשיט מִיחַת, as proved by a comparison with Naz. 13 b: מִיחַת חרדא, פשוט מִינייהו קרמייתא. Likewise in She., No. 32: מִיחַת; וכמאן רמסלקא מִיחַת דמי: 118 F; in Git. 34 a and B. kamma 107 a מִיחַת is nothing else but מהכא (against Levy). Otherwise מִיחַת = מִיחַת (on which see above, *sub* 50), the one being neut. and fem., the other masc. מִיחַת could then be a constr. of מִיחַת (considered as a fem. substantive) like בְּיָתָא. The writing with ח in F could thus be due to a soft pronunciation of ח (somewhat like ח).

(c) For אורחא F writes אֲרַחַת *throughout*. In the Masorah to Targ. Onkelos אֲרַחַת is designated as peculiar

to Sura and אִירְחָא as characteristic of Nehardea, ed. Sabbionetta has אורחא, but vocalized אִירְחָא (e.g. Deut. 9. 12, 16; 11. 19, 28, &c.)^{73c}, see in addition below to זגי.

88. Of the linguistic material still preserved in *fragments of Sheeltot* the following deserve mention :

(a) In my Vienna fragment (*ƒQR.*, IV, 420) *r.*, l. 20 : קמטין, l. 2 : רקמיט (so in the MS., see *ƒQR.*, V, 97) 'compel' (*l.c.*, IV, n. 14 and 18), see also above *sub* 67.

(b) From the Genizah fragment published by Ginzberg the זגי (= סגי) in the Derasha to No. 43, *Geonica*, 358, must be emphasized. Likewise זאגי, HG., ed. B., 638 (in the הלכות פיאה which are probably derived from the She.): זאגי להו (ed. V., 14 b : סגי).^{73d} In the Masorah to Onkelos there is a similar difference between the men of Nehardea and those of Sura : the *former* have: איסגין, the *latter* : איזגין with ז (see Berliner, *Massora*), comp. also Syr. מסריקא, Bab. מזרקא (above, *sub* 59). Accordingly the pronunciation with ז would have been peculiar to the Babylonian dialect of Sura.

89. There are furthermore a series of words which are contained in the HG. *in extracts from Sheeltot* which we no longer possess but which no doubt belonged originally to the Sheeltot collection. Such are שלאבא (= שלאבא 'tap', Shab. 112 b according to 'Aruk), בלים (HG., ed. V., 9 b ; ed. B., 67 : בליב ; אישכול, ed. Albeck, 55 : בלים, from She., No. 90!), אומא (HG., ed. B., 135 : אומא—according to Pcs. 42 a, but here אומא is more correct—from She. No. 74, of which traces are still contained in F : חמין בפסח

^{73c} For אורחא, e.g. Gen. 33. 16 ; 38. 16 and Deut. 31. 29.

^{73d} In the המליצה 'ס', Bacher, *Hebr.-Pers. WB.*, 56 : זאגי בסגרהסת (sufficiens est).

מישש שעות ולמעלה אסור באכילה ובהנאה ואפי' למשגר ביה תנורא או לאוקודי תותי קדרה דתנן לא יסיק בו תנור וכירים [והיכא דהוה ליה חמין כגון כעבין בו' מהו בו' ת"ש דתנן בו' קודם זמנו כדרבא ד]אמ' (according to HG., *l. c.*) רבא אם חרבו קודם זמנו מותר בהנאתו (ל'אחר זמנו וכן הלכתא, likewise several words in the She. preserved in HG., ed. B., 70 ('דאסיר לבר ישראל לאיתהנווי בו'), ed. V., 8 c; then also some words occurring in the Shee. contained in HG. הלכות לולב (ed. V., 33 b: 'דמיחייבין למעבד בו' וכן הלכה, ed. B., 165 ff.) and הלכות יו"ט (ed. V., 35 a-37 b, ed. B., 175 ff.), as, e. g., fol. 33 c: שושפא, סודרא, מנא, זבילא, כיסא, &c.

All this, however, belongs already to another chapter dealing with the *Halakot Gedolot*.

I feel it a pleasant duty to extend herewith my heartiest thanks to Abraham Epstein [ז"ל] for his kind permission to make use of his manuscript through the intermediary of the Lehnanstalt für die Wissenschaft des Judentums in Berlin. Similarly I am indebted to Dr. Aptowitzer for ceding to me the above-named manuscript which he had used. My sincere gratitude is also due to Dr. A. Freimann for his friendly response and dispatch of the Cod. Merzbacher to the Lehnanstalt. Finally, I wish to thank the administration of the library of the Lehnanstalt for the great kindness shown me while I was engaged in this work.

ADDENDA

(TO ANAN)

1. To the introduction. As an Arabism in Anan Harkavy considers also קבליתא (as I was still able to note in an additional note), Hark., 20: ברכה דסופא נמי מברכינן ברכה: קבליתא דאמיר בה ואמר כל העם אמן דומיא דברכה קבליתא. Hark. translates דומה לברכה שלפנייה with the remark that it is formed after Arab. قبل 'before'. But the Aram. קבל 'before' in a local sense (in Anan, Sch. 27, 14: קבל עינן 'before our eyes') could very well (as the Hebr. לפני!) be used also in a temporal sense, comp. Targ. מן קבל, Syr. מן קבול with Arab. من قبل 'before'. From this קבל in the temporal sense must have subsequently been formed the adj. קבליתא 'the previous'.

On the other hand, צלק in the sense of שלק is probably an Arabism. Hark., 67 (= Sch. 23, 4): ומטוי להו או דעליק להו או דמאלח להו ולבאתר⁷⁴ דנפקא נפשיהו אביל להו. Hark. renders יבקע like the Talm. צלק. But this does not fit in between מטוי and מלח. It rather equals صلقى, which stands frequently for سلق, in the sense of 'cuire' (Dozy, I, 843 b), *calore ussit* (Freitag); صَلِيْقَةٌ *caro ad molitiem assata* = שלק (Talm. and Aram. Papyri, see my 'Glossen', ZAW., 1913); likewise HG., ed. B., 59 above: צליקי, for שליקי, ed. B., 55 (V., 7 c). [Mand. סלק, SR., I, 227, 12: במי סלקילה, 226, 5: בנורא סלקילון = سلق (Pognon, *Une Incantation*, p. 211, n. 2).]

⁷⁴ Likewise באתר עידן קרבן דילה: א, p. 62, No. 16: 'after' (therefore אחרי, not with Hark. במקום), as Ba. באתר, Dan. 7. 7.

p. 166, Mand. פאס, as SR., I, 390, l. 4 from below, Johannesbuch, p. 109, l. 6: עו אלאהא גטאר נאנארא פאס נאנארא מן ניטרה: 'if a carpenter joined God together, who *then* joined the carpenter together?'. and האפּיס, Nöldeke, *Mand. Gram.*, p. 205, which corresponds to our הא בּס! Gaonic in addition: Gaon הקדם, II, 83: ויוציא בהן בַּס ידי חובתו; r. בַּס; Hark., p. 198, No. 380: בַּס מאי דצריך כו'; Responso שׁע"ת, No. 23: וואף בהון מאי וכו'; probably a bad emendation. In Anan and in the responsum in הקדם this word was vocalized with a pathah so as not to confound it with the Hebrew בָּס and misread it accordingly. Yet it did not escape its fate to be miswritten and misread! Also פּש occurs, HG., ed. B., 392 (from B. m. 93 b!): [איבעי פּש לך לעבורי וכו':]

9. To No. 20. To ביני איטפי in A. z. 35 b, comp. p. A. z., II, 41 d: מפני האירס הנתון בין הנקבים.

[10. To No. 21. איקין for איקרין occurs also in Sherira's Epistle, ed. Lewin, p. 4: וואיקין קדמנא (see note 'ז'). — זי, likewise Neo-Syr. 𐤒𐤍 'go', Nöldeke, *Grammatik*, p. 53.]

11. To ער[ו]רא (sub 24). I abandon now my explanation offered in agreement with Hark. The passage, Anan, Sch., p. 3, l. 4 reads as follows: וואף על גב דלא מזדרע דכל ער[א]רי מחיבין במעשר ער[א]רי. ער[א]רי, to be read no doubt ער[א]רי pl. of ער[א]ר, Syr. ער[א]ר, also ער[א]ר 'sponge, truffle', Talm. אררא. Anan's decision is against the halakah, Nid. 50 a: עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע יצאו כמהין ופטריות ונדרלו מן הארין למעוטי כמהים ופטריות עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע יצאו כמהין ופטריות וכונין ערורא דלא אשתני מבריתו שרי: (ערורא). Comp. ארדי A. z. 38 a; HG., ed. V., ה' ברכות, 8c above: משהם משום; according to Anan, however, only 'raw', שלא, נשתנה מבריתו, see A. z., *ibid.*, and p. 41 d.

12. מיפרדס. Anan, Hark. 25: אסיר ליה לאדכורי מילי דאוריתא: בההי שעתא דקא[ים] בטומאה אבל כד מיפרדס מן עסיקות טומאה שאטיפי ידיה במיא ומברוך כו' מיפרד or מיפרש; the word, however, is explained properly by Rabbi Samuel of Gurgang in his ס' המליצה, Bacher, *Ein Hebräisch-Persisches Wörterbuch*, Hebrew division, p. 62 b: מיפרדס: פרוס פרואבתן מיפרדס: 70 b (*conficit*); *ibid.* 70 b: פרוס פרואבתן מיפרדס: 87: 'Present of פרואבתן (برواختن). The מי is either the retained prefix of the pers. verb or else מיפרדס is an Aramaic infinitive.' To judge from the context (מן), however, מיפרדס is certainly a participle of the ithpa'al: מיפּרְדִּים, naturally in imitation of the Persian present. ל' signifies in the המליצה ס' the 'rabbinic literature', including also the Hal. Ged. (Bacher, 37) and the ספר רפואות by Asaph (e.g. Hebr. div., 53 b below). It is very striking, however, that the author included in his dictionary also Anan's המצות ס', citing it under the same designation as the rabbinic literature.

13. סכא עליהן מים: סכא. Anan, Harkavy, 49, l. 7: is the Arabic سكب 'pour', the כ being apocopated, as in נשא — נשב and others, see J. N. Epstein, *Der Gaonäische Kommentar*, &c., p. 150.

In the *Journal of Jewish Lore and Philosophy*, I, 348-53, Mann published a fragment of Anan's המצות ס' which contains some new lexicographical data. Here I would like to note only the following:

14. צפא. P. 350, ll. 2-4. read: ... [צפי] (3) כד קי[מו]ן בתרון (4) ובצפא לימין דארון קימין [ב]צפא לשמאל דארון קימין [בה]ני ולויאי (4) וכי' ריינא: 61 a 'Aruk (after RH., see Tos. and Tos. RAS.): והוא שעומדין בצף של' 140: ה' ראו; דגניין בצפא וכי' בררא דאוני for אונים, Hul. 47 a and HG.; Arab. صف 'row'

(see J. N. Epstein in *Fahrbuch d. jüd. lit. Ges.*, XII, 99).⁷⁵

15. תַּכְתֵּמָא, תַּכְתֵּמִיָּא. P. 352, l. 7 (= Schechter, p. 29, l. 17) : וְקִימִין בֵּין הָאוּלָּם לַתַּכְתֵּמִיָּא דְכַהֲנֵי ; Schechter : לַתַּכְתֵּמָא, which is more correct. תַּכְתֵּמָא in the Talmud means 'chair', from Persian-Arabic تَخْتَج, تَخْتَجَة ; תַּכְתֵּמִיָּא, on the other hand, might be the pl. from תַּכְתֵּמָא, from Pers.-Arab. تَخْت 'bench'. probably in the sense of דְּוֹנָן.]

ADDENDA

(TO SHEELTOT)

16. אֲשֶׁר, שֶׁ, דִּי. To No. 2. The particle דִּי occurs in Gaonic literature also as follows : HG., ed. V., עריות 53 b : 'ומפרש תנא דמאי נינהו שאין להן עליו קידושין וכו' ; HG., ed. B., 337 : 'משתבע איהו דלא הוה ; ועבר תנאה דאי לא אתית וכו' ; *ibid.*, 374 : 'לדידי אמר לי גוי דאנא זבנתיה מיניה ; ידיענא ביה ; *ibid.*, 412 : 'לדידי אמר לי גוי דמיניה זבנתא ; *ibid.*, 414 : 'אמ' ליה שותפיה דאת לא אתנית עלאי וכו' ; Responsa Hark., No. 313 : 'וששאלתם דכתב מנוי לשלם כו' ; No. 16 : 'וששאלתם דרחל אימיה דיוסף כו'.

The particle occurs already in the Aramaic of the Mishna ; Ket., IV, 4 : 'לא כתב לה דאם תשתבין (דִּי) ; MS. M. (תשתבאי), HG., ed. V., 67 c (תשתבאי) and in the Piska in p. IV, 29 a (דִּיאין תשתבין).

Moreover, that particle is already rendered by שֶׁ in Mishnic Hebrew : Yeb., XV, 3 : 'שהוא כותב לה שאם תנשא וכו' ; Ket. V, 1 *bis* : 'והיא כותבת לו שנתקבלתי ממך ; so ed. Lowe and

⁷⁵ צַף in the דִּי רָאוּ might therefore be rather an Aramaism, the author having derived it perhaps from the Hal. Pes., which may have had דִּיאוני.

Yerushalmi (29 d, also in the Baraita); Abot, IV, 13: ואל ירחיקו את רבא אלהו רבא, תאמר שהיא תבוא אחרי, XV, 72; B. b. 154 b: לומר שמכרתה לי או שנחתה לי; and Ber. 28 b: ואומר שלא יראני אדם. Indeed, already late Biblic., Eccles. 8. 14: אמרתי שגם זה הבל, and older as אשר (= די), 1 Sam. 15. 20: ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי וגו'; 2 Sam. i. 4: ויאמר אשר נס העם וגו'!

17. To איתמא, איתמא, No. 19. b. Ber. 23a, ed. V., 1520: רב אישי ואיתמר (= ואיתמא) רב חנינא כו'; Midr. Prov. 30. 33: אמר רבא ואיתמר כו'; in X שערי ברכות (Bct Talmud, II, 381): ועוד אמרו איתמא נמי אמ' רבה וכו'; אמר: HG. ed. B, also 112: רב כהנא ואיתמא רב יהודה; likewise יראים, ed Wilna, II, No. 47 (p. 8): אמר: old ed., No 144: רב כהנא ואיתמא כו'; ואיתמר עלה: Ibn Giyat, I, 95: *ibid.*, II, 97: ואיתמ' עלה: *ibid.*, 16, in a responsum by Hai: ובתלמוד איתמר.

18. To No. 29. As to לתא, comp. in addition Neo-Syriac טלא 'for', in mountain dialects: טללוק, טללי, in Bothan: ללי, ללוק, near Mosul: תתי, תתוק, Nöldeke, *Gram.*, p. 172.

19. To No. 47. בדר in the sense of 'set' (of plants) occurs also in the Babylonian Talmud, in accordance with a reading by the Geonim: Responso שלמה, p. 72, has in the index of the responsa as No. 12: בתרא מימר אמר: דבארר ליברר דלא באדר, by which B. b. 102 b is meant, where editions have: הי מינייהו דשפיר שפיר ודלא יטפיר ליהו לציבי, MS. M. and H.: דשאפר לישפר ודלא שאפר כו'. *RSBM*: הנטיעה קלט. To this category belongs also the reading of ס' המליצה, Bacher, *Hebr.-Pers. Wörterbuch*, Hebrew division, p. 4, s.v. כבד, and p. 60, l. 526: כבדור שבקרן, Nid., II, 7, and b. 19 a כבדור.

כברור שבקרן would mean: 'like the already set (saffron-) edge'⁷⁶ (after Rashi); MS. Parma: כברור.

In the first sense of 'spread (of fire), burn brightly, light', also in Geonic Hebrew, Responsa ed. Cassel, fol. 41 b: בדירת המאור . פצוחי עינא . so MS. (see my 'Rechtsgutachten', p. 241).

20. To No. 50. מֵי, מָאִי, in the sense of מֵיָהוּ, also in ראוי ולמדנו מֵי שֶׁבֶל מִי וכו': 77 ה' ראו (missing in ed. Lyck, No. 45, p. 18);⁷⁷ further, מֵאִי הוּא, 'Aruk, s. v. טנר (from a responsum by R. Hai, see Geiger's *Jüd. Zeitschrift*, II, 305): אלא מֵאִי הִיא לֹא אבנא כו' (in Ibn Gama, *ibid.*: בהא מילתא: Responsa ed. Lyck, No. 102: אלא מֵיָהוּ); HG., B., 533: 496 מֵהוּא הילכתא כרבינא: מֵאִי הוּא פלגי מֵיָהוּ: 496 חייב על זדונה כו'.

21. בָּרוּ, בָּרִין. To No. 55. בָּרוּ in Talmudic and Gaonic literature belongs to Syr. בָּרִין 'bore through, pierce (a barrel of wine) draw off the wine', BB. 427: או דנֵא או מרם: בָּרִין בצ' או דנֵא או מרם: Arab. اُبْرِيْ; the substantive בְרוּא, Geonic בְרוּאָה, Responsa ed. נמו"מ (see above), is identical with Syr. בַּרְצָא (and בַּרְצָא) 'hole, opening' (BB. 433) 'hole, opening'. But also the form with צ occurs once in the Bab. Talmud, A. z. 59 b: ובירצוהו עד דשפי פּי' עשו 'Aruk: בִּירְצָא, נקב בצד החבית והוציאו את היין וכו' (A. z. 74 b: (var. in 'Aruk: אוסוליהו) 'the hole (below in the wine casket, גולפי)', Syr. בַּרְצָא n. act.

⁷⁶ However, the המליצה 'ס, *ibid.*, p. 8, explains קרן by מאקת אלועפראן *lame ou écaille d'une plante bulbeuse*.

⁷⁷ Responsa ed. נמו"מ, No. 39: כו' (מֵיָהוּ) כו': שַׁע"ת No. 46: שְׁמַעְתָּה *וּדְאִי* 'שמעתה' = ed. Lyck 46: שְׁמַעְתָּה *וּדְאִי* 'שמעתה'.

22. To No. 66. מֵאֵן for מאי, also in HG., B., 346: א"ל: מֵאֵן בלִין עד באצבע בו': 538; p. Yoma 38 c: מֵאֵן דא"ר יוחנן בו'.

23. עֵקְבָא. To No. 17. In the Bab. Talmud, also B. b. 54 a MS. H.: אתא ההוא נברא רפיק בעיקבא; in Anan, also Anan Sch. 24: עד דשחיט קניא ומאמי לעיקבא דלישנא כו' אישבת רבעי מישחט: עד עיקבא דלישנא אבל בקר וצאן שחיט ליה מצוריה בין עיקבא דלישנא עיקבא דשמעתא איתמר וכו': Responsa ed. Cassel, 40 b: לקניא (so MS., see my 'Rechtsgutachten', 238): HG., ה' שבת quoted by R. Nissim in his מפתח to Shab. 12 (ed. Wien, 28 b): לא אישבתן לה עיקבא אלא מן האי; ed V., 21 c has עיקרא: HG., B. 365: התם מעיקבא אדעתא דבי תלתא נחיתו: 425; מעיקבא אויש מיאש: Responsa Hark., No. 215: אלא קלא מעיקבא איתיה מעידנא דאויל: 215: בו' Comp. also עֵקְבָא in Syriac as it occurs in the writings of the grammarians, PSm. 2961: עֵקְבָא מן אלף ג, i. e. מן ערישא! Mand., as in b. B. b. (see above), SR., II, 8₁₃: (גיפנא) דעֵקְבָא מיא ושירשה: *ibid.*, 37₁₉: עקבה מיא ואופה עותריא: באנא דנישמאתא אופה עותריא וכו' here is in opposition to שירשה, like נוע, B. b. V, 4, &c., 'the foot (lower part) of the trunk'.

24. נקט—לקט. To No. 78. נקט in the sense of לקט occurs also in *Geonica*, 153: בשבתא מניקט ליה נוי בהר בשבתא: שבל טוב in, דנכרי לקיט בו': edit. A. z. 22 a: מניקט ליה ישר: דהוה נקיט נוי בשבת וישראל נקיט חר בשבת: II, 299: Responsa No. 140 (= Responsa שע"ת with הים fol. 96 b): 'are collected', wrongly translated by Lewin שרירא גאון Jaffa, 1916, p. 23: מתקיימות, read: (מתאספות) מתלקטות!

25. מִיַּחַת, מִיַּחַת. To No. 86. מיחת occurs a number of times in Yeb. ed. Pesaro 97 b: קתני מיחת אין הייבין: 98 a: קתני מיחת מותר: 98 b: קתני מיחת נר

Goldschmidt), B. m. 30 b: בשדה מיחה חיובי מחייב, B. b. 27 b: קתני מיחה בחיוב חיוב; in the fragment to Ker., ed Schechter, 21 b (Sch., p. 12, l. 25): במשא מחמת: מחת. Midr. ha-Gad., ed. Schechter, p. 346: קא האנא מיהת.

[ADDITIONAL NOTES

a. To אמור, *sub* 35. 'אומ' (= אומר) instead of אמור is found also in *The Sword of Moses*, ed. Gaster, XIV, 23: אמור (אמר, אמ', אימא) על אומ' instead of the current אמור, and so we must read also *ibid.*, l. 9: אומ' על מיא, instead of ארע' על מיא. Pl. אומרן, Hil. Re'u 121.

In the Responsa ed. Cassel, No. 53, fol. 12 a, below, the MS. has (see my 'Rechtsgutachten', p. 271, which escaped me at that time): עדיפין מן מאי דאיתמר ברוכתא, instead of דאומר, נוכריאהא!

b. To אומצא, *sub* 56. As to אומצא לכלבא (p. 351, n. 56), comp. Yelamdenu in 'Aruk, s. v. אלם (Grünhut, ס' הליקוטין, V, 90 b): מה טיבו של כלב זה כשאדם משליך לו פרוסה (= אומצא) סוכר: את פיו, therefore a 'piece of bread', פרוסה; comp. also *The Sword of Moses*, XVII, No. 83: אם בעית דתישחון ('excite'), בליבא (כלבא) (r. אומ' על אומיצא וכו' ושדי ליה ויכול, yet Nid. 31 a: פוין מילחא ושדי בשרא לכלבא). Doubtful is further Shab. 140 a: אלא מעתה שרה אומצא במיא ה"נ דמחייב Rashi חי בשר, but 'bread' would be more suitable here.

c. To איתווס (אוס), No. 61. I believe now that the Talmudic איתווס is like the Syr. אַתְטוּש, with assimilation of the ט to ת: איתווס > איתווש > איתטווש, from טוּש, Syr. 'make dirty, unclean', from which אוס (מוּסִי, מוּסִא) and אוש (Syr. אַוּשָא) could be formed again from the Ethp. איתווס.

In favour of טוּט stands also the reading of E in No. 35: ואיטפיש, F: ואטוויס (see *sub* 35).

d. To No. 84. With reference to the 'rows' in the Yeshivot of Palestine, see also Ḥul. 137 b: י"ז שורן אהורי; דרב קמיה דרבי; on special occasions even 400 new benches were instituted, comp. Ber. 28 b: ד' מאה כפסלי.

e. To חברא, *sub* 86. The Mandaeans write their הנארא with ח, which however, as usual, is read like ה. Pseudo-Saadya to Ber. 59 b (ed. Wertheimer, 21 b) has בתי מחברי instead of בתי אפל (דרירי ב), with the explanation: ביות מטלמה 'dark houses', so likewise with ח.

f. To סלֶק 'cook', Addenda to Anan, No. 1, סליק, סליקין, also in *The Sword of Moses*, XIII, 14; *ibid.*, I, 9; XIV, 9 (margin: מִשְׁלֶק, מִסְלֹק); XIV, 17: XVIII, 4.]

INDEX

- אדרכתא, No. 48.
 אווינקא, No. 23.
 אומא, No. 89.
 אומצא, No. 56, and Add. Notes,
 sub *b*.
 אומר (= אימור, אמור), No. 35,
 and Add. Notes, sub *a*.
 אום, see וום.
 אורא, No. 27.
 אהסנא (?), No. 75.
 אידנא, No. 74.
 לא אית, לא איתא, No. 14.
 אילו, No. 3.
 אימור, אימר, Nos. 7 and 35.
 אינון, No. 13.
 איצטבתא, No. 65.
 איתווס, No. 61, and ווס.
 איתשיר, see אשר.
 אלף, אלפא, No. 6.
 אימא, איתמא, איתמא, No.
 19, and Add. No. 17.
 אמאי, No. 30.
 אמין, No. 66.
 אמצא, see אוצא.
 אמר, מימר, No. 10.
 אמרנא, אמרנ, No. 69.
 ארבא, No. 66 (Talm.).
 ארחא, No. 87 c.
 אישתרא, איתשיר, (אשר),
 No. 25.
 ברדא, (בררא), No. 47, and Add.,
 No. 19.
 בזא, No. 72.
 ביני, No. 68.
 בסדיא (= בי סדיא), No. 66.
 מיטבעי, מיבעי, איתבעי, (בעא),
 No. 12.
 ברז, No. 55, and Add. No. 21.
 בראזא, (ברוא), No. 55.
 ברזא, ברזי, No. 67.
 ברם, ברם צריך, No. 5.
 בריך, (שמיה), No. 6.
 נבל, No. 59.
 איגדר, איגדר, נדר, No. 39.
 גודא, No. 39.
 גונדריסא, גונדריזא, *ibid.*
 גורבא, No. 86.
 גיסני, גירני, No. 64.
 מינם, (נמנם) נם, No. 83.
 דר, (לאמר) (= דר), No. 2, and Add.
 No. 16.
 דמים, (דעם) דאומי, No. 38.
 דברא, No. 84.
 דנתקי, דותקא, No. 39.
 דיאסקא, דיסקא, No. 53.
 דכיר, דכיר, No. 39.
 בהדדי, לאפי הדדי, הדדי, No. 74.
 לבהדי, see הדדי.
 הדרר הודרנא, No. 44.
 הידין, הידי, הידא, הדין, הדא,
 No. 13.
 היכא, No. 3.
 הלולא, No. 21.
 הלך, הלך, הלך, No. 13.
 האץיך, האץיך, *ibid.* note.
 הן, (הכי) הם, (הכי) No. 34.
 ודאי, No. 4.

- מְנוּכָא, מְנוּס (אטוויס) איתויס, ווס,
 מְנוּס, Nos. 61 and 35, and
 Add. Notes, sub *c*.
 מְנוּס (= סני), No. 88 b.
 מְנוּס, No. 40.
 מְנוּס (see בדר), No. 47.
 מְנוּס (= אחוי), No. 41.
 מְנוּס, No. 86. and Add. Notes,
 sub *e*.
 מְנוּס, No. 54.
 מְנוּס, No. 72.
 י for י (Imāle). $\text{מ} \cdot \text{ז}^{\text{א}}$.
 מְנוּס, מְנוּס, מְנוּס, No. 40.
 מְנוּס, No. 48.
 מְנוּס, No. 52.
 מְנוּס, see בדר.
 מְנוּס, כּוּבִי, כּוּבִי, No. 18 note.
 מְנוּס (pl.), No. 69.
 [מְנוּס], No. 28, see מְנוּס.
 מְנוּס (כּוּתַח), No. 58.
 מְנוּס, No. 78.
 מְנוּס (כּוּלַּה), No. 85.
 מְנוּס, לֹא אִית, see אִיבָא.
 מְנוּס, לְבַהֲדִי, No. 33.
 מְנוּס, No. 18.
 מְנוּס, No. 8.
 מְנוּס (= נקט), No. 78.
 מְנוּס, No. 29, and Add., No. 18.
 מְנוּס (= מְנוּס), No. 66, and Add.
 • No. 22.
 מְנוּס, No. 46.
 מְנוּס; מְנוּס, מְנוּס, pl.
 מְנוּס, מְנוּס, No. 16.
 מְנוּס, see מְנוּס.
 מְנוּס, see בעא.
 מְנוּס, מְנוּס, מְנוּס, No. 50,
 and Add. No. 20.
- מְנוּס, No. 87 b.
 מְנוּס, מְנוּס, *ibid.*, and Add.
 No. 25.
 מְנוּס (= מְנוּס), No. 87 a.
 מְנוּס (Syr. מְנוּס, מְנוּס, מְנוּס, No. 51.
 מְנוּס, see מְנוּס.
 מְנוּס, מְנוּס, No. 22.
 מְנוּס, מְנוּס, No. 67.
 מְנוּס (אמר), No. 9.
 מְנוּס, מְנוּס, No. 68.
 מְנוּס, No. 69.
 מְנוּס, No. 7.
 מְנוּס (= מְנוּס), No. 76.
 מְנוּס, No. 45.
 מְנוּס, No. 55.
 מְנוּס (= מְנוּס), No. 78, and Add.
 No. 24.
 מְנוּס, No. 57.
 מְנוּס, No. 17.
 מְנוּס, see מְנוּס.
 מְנוּס (= מְנוּס), No. 68.
 מְנוּס, No. 82.
 מְנוּס (בְּנוּס). No. 31.
 מְנוּס (מְנוּס), No. 83.
 מְנוּס (מְנוּס), No. 26.
 מְנוּס = מְנוּס. No. 42.
 מְנוּס, see מְנוּס (מְנוּס).
 מְנוּס, No. 49.
 מְנוּס (Syr.), see מְנוּס.
 מְנוּס (= מְנוּס), No. 15.
 מְנוּס, No. 2.
 מְנוּס, No. 66.
 מְנוּס (?), No. 83.
 מְנוּס, No. 71, and Add.
 No. 23.
 מְנוּס (= מְנוּס). No. 83.

- עקרא, עיקרא, No. 71.
 ערבא, No. 66.
 פום (רומנא), No. 68.
 פומי (קנינא), No. 72.
 פטרווא, No. 39 (Talm.).
 פאדר, *ibid.*
 פידרא, *ibid.* (Talm.).
 פרוסותא, פרוסותא, No. 50.
 פרהוד, פרהוד, No. 79.
 פרחא, פירחא, No. 68.
 צבח, No. 21.
 צדרא, No. 27.
 (צות), אצחיה, No. 20.
 צוציתא, (1) No. 24, (2) No. 67.
 צדרא (= צדרא), No. 27.
 צדואתא (pl.), No. 50.
 קמט, No. 67.
 קצר, No. 54 (קצירא).
 קנוקנייתא, No. 32.
 קנינא, No. 72.
 קתני, No. 11.
 רדא, No. 67.
 רווינקא, No. 23 (Talm.).
 ריש כלה, No. 85.
 רך, אריך, No. 61.
 שאילתא, No. 1.
 שיגרי, (שיגרי) שיגרי, No. 68.
 שרא, No. 77.
 (= שובנא) שובנא, No. 79 note.
 שך, ששך, No. 63.
 שלף, No. 50 and 72.
 שמע (דינא), No. 80.
 שרא (= מישרא), No. 67.
 שתא, No. 68.
 תיכתי, תיכתי, No. 67.
 תני (= תני), No. 87.
 תנא, No. 43.
 תנן, תנן, No. 7.

INDEX TO ADDENDA

- אברא, No. 2 (Anan).
 איקין (= איקין), No. 10.
 איתמא, איתמא, No. 17.
 ארדא, see עראדא.
 ברר, No. 19.
 בורצא, No. 21.
 בם, הא בם, (בם, נם) בם, No. 8
 (Anan and Geonim).
 ברין, ברין, No. 21.
 בך, No. 16.
 בי, No. 5.
 כביין (= כביין), No. 6 (Anan).
 נקט — לקט, No. 24.
 לתא, No. 18.
 מאי, מאי הוא, No. 20.
 מאן (= מאי), No. 22.
 מוחת, מוחת, No. 25.
 לקט — נקט, No. 24.
 סכא (סכב), No. 13 (Anan).
 סלק, No. 1, and Add. Notes,
 sub. f.
 מעיקבא, עיקבא, No. 23.
 ערודא (= ערודא), עראדא,
 No. 11 (Anan).
 מיפרדס (פרדס), No. 12 (Anan).
 פש, see בם.
 צליק (= שליק), No. 1 (Anan).
 צפא, No. 14 (Anan).
 קבליתא, No. 1 (Anan).
 שך, אשר, No. 16.
 תור, No. 3 (Anan).
 תכתא, תכתא, No. 15 (Anan).

